

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали
науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 19-20 жовтня 2016 року

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 року

Слов'янськ – 2016

УДК 81
ББК 81я43
А 437

Рецензенти: *Т. М. Корольова*, доктор філологічних наук, професор (Одеса); *Л. О. Кудрявцева*, доктор філологічних наук, професор (Київ).

Редакційна колегія:

В. А. Глущенко (відповідальний редактор), доктор філологічних наук, професор (Слов'янськ); *О. Л. Біличенко* (заступник відповідального редактора), доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Слов'янськ); *Н. М. Маторіна* (відповідальний секретар; укладач), кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *В. М. Бріцин*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *І. Р. Буніятова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *М. О. Вінтонів*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *Л. П. Іванова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *А. П. Загнітко*, доктор філологічних наук, професор (Вінниця); *І. М. Казаков*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *А. М. Мезенко*, доктор філологічних наук, професор (Вітебськ, Білорусь); *А. М. Науменко*, доктор філологічних наук, професор (Миколаїв); *Н. П. Нікітіна*, кандидат педагогічних наук, доцент (Слов'янськ); *Н. І. Овчаренко*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *А. С. Орел*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *М. В. Піменова*, доктор філологічних наук, професор (Санкт-Петербург, Росія); *К. А. Тищенко*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *С. М. Швидкий*, кандидат історичних наук, доцент (Слов'янськ).

А 437 **Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства :** матеріали науково-практичної Інтернет-конференції. – Слов'янськ : ДДПУ, 2016. – 148 с.

У збірнику представлено результати наукових досліджень учених, викладачів, докторантів та аспірантів навчальних закладів, педагогів-практиків, які вивчають актуальні питання методології та історіографії мовознавства та літературознавства, проблеми методики викладання мови та літератури в педагогічних вузах і загальноосвітніх закладах.

Матеріали цієї серії будуть корисні для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів, практичних працівників системи освіти.

УДК 81
ББК 81я43
© Н. М. Маторіна, 2016 (укладання)

*Присвячено
20-річному ювілею
філологічного факультету*

ГІМН ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Слова В. Ф. Півня

Музика О. Г. Зубарєвої

У слові-логосі усе –
Речей знайомих світ обжитий,
Блакитне небо і поля,
Пшениці жовть і сиве жито.

У слові-логосі живуть
Всі наші мрії й сподівання,
І проводжання в дальню путь,
І з далини вістей чекання.

Приспів:

Наука про слово нас всіх об'єднала,
Бо логос – то альфа й омега буття.
Наука про слово, мов пісні початок,
Продовження пісні – то наше життя.

У слові-логосі усе –
Речей знайомих світ обжитий,
Блакитне небо і поля,
Пшениці жовть і сиве жито.

Зі словом ми йдемо вперед,
Із ним з'єднались органічно.
Цей фах – до серця і душі,
Ми нероздільні з ним довічно.

Приспів:

Наука про слово нас всіх об'єднала,
Бо логос – то альфа й омега буття.
Наука про слово, мов пісні початок,
Продовження пісні – то наше життя!

Наука про слово, мов пісні початок,
Продовження пісні – то наше життя!

Продовження пісні – то наше життя!

ОРГКОМІТЕТ

Організатори конференції

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця),
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Склад оргкомітету

Голова оргкомітету: Омельченко Світлана Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Заступник голови: Глущенко Володимир Андрійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Члени оргкомітету:

Бріцин Віктор Михайлович, доктор філологічних наук, професор, заступник директора Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, голова Наукової координаційної ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності»;

Буніятова Ізабелла Рафаїлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка;

Науменко Анатолій Максимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Загнітко Анатолій Панасович, член-кореспондент НАН України, професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця);

Біличенко Ольга Леонідівна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Овчаренко Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Маторіна Наталя Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (відповідальний секретар; укладач).

ЗМІСТ

<i>Ананьян Е. Л., Цапенко І. О.</i> ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕКСТУ	9
<i>Біличенко О. Л.</i> ДИСКУРС ЯК МЕХАНІЗМ АКТУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ І КОМУНІКАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ЛІТЕРАТУРИ	11
<i>Богданова Є. В.</i> ВКЛАД ДОСЛІДНИКІВ У СТАНОВЛЕННЯ АКЦЕНТОЛОГІЇ ..	16
<i>Вусик А. Л.</i> ПОНЯТИЕ «МЕНТАЛИТЕТ» В КОНТЕКСТЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ	20
<i>Габидуллина А. Р., Колесниченко Е. Л.</i> ВСТАВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ	23
<i>Гаврилова В. В.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЕМІЙ	28
<i>Глущенко В. А.</i> ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ МЕТОД ЯК СКЛАДНЕ СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ.....	32
<i>Глущенко В. А., Рябініна І. М.</i> ДАВНІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ТА СУЧАСНІ ГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ У СТУДІЯХ П. О. ЛАВРОВСЬКОГО.....	36
<i>Голуб О. М.</i> СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПОПОВНЕННЯ СЛЕНГОВОГО ВОКАБУЛЯРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	40
<i>Гохберг О. С.</i> К ВОПРОСУ О ВЫДЕЛЕНИИ СТИЛЯ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	42
<i>Денисова А. С.</i> МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ ЛЮДИНИ.....	46
<i>Жуйкова М. В.</i> ТРУДНОЩІ ЕТИМОЛОГІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	50

Загнітко А. П., Загнітко Н. Г. ТИПОЛОГІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ: МЕТОДОЛОГІЙНІ ВИМІРИ.....	54
Карпіна Н. І. AKTUELLE METHODEN DES FREMDSPRACHENUNTERRICHTS: DAS MINI-BUCH.....	59
Колесов В. В. НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О КОНЦЕПТЕ <i>МЫШЛЕНИЕ</i>	62
Коротяєва І. Б. СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	68
Ліпич В. М. МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ КОМПОЗИТНИХ ДЕРИВАТИВ	72
Маторін Б. І. ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНОМУ АСПЕКТІ.....	77
Маторина Н. М. ІЗ ІСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ СЛОВ КАТЕГОРИИ СОСТОЯНИЯ .	82
Мовчун Л. В. ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ РИМИ ПОЗА ПОЕТИЧНИМ ТЕКСТОМ	87
Мокра О. М. ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	91
Орел А. С. ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПІДСИСТЕМИ КОНСОНАНТИЗМУ ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ ПРАІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОВИ (лінгвоісторіографічний огляд).....	95
Піскунов О. В. МОВА ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА В РОБОТАХ УЧЕНИХ КАЗАНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	98
Пименова М. В. ФОНОВЫЕ ЗНАНИЯ В АСПЕКТЕ КУЛЬТУРНОЙ КОННОТАЦИИ.....	101

<i>Полуктובה А. Ю.</i> УКРАЇНСЬКЕ ТА РОСІЙСЬКЕ ВИДАННЯ «ГРАМАТИКИ» М. СМОТРИЦЬКОГО (1619, 1648 pp.): СТРУКТУРА ПАМ'ЯТКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ АКЦЕНТНОЇ СИСТЕМИ.....	106
<i>Понкратова В. М.</i> ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ РОДУ В ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ХІХ ст.....	110
<i>Проскурин І. А.</i> РАЗЛИЧНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДИСКУРСИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИСКУРСА.....	114
<i>Роман В. В.</i> ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ: ЛІНГВОІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.).....	117
<i>Рубан А. А.</i> МЕТОДИ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ: СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД	122
<i>Сорока Т. В.</i> МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АКЦІОНОМЕНІВ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ	126
<i>Спічка А. Г.</i> ВИКОРИСТАННЯ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ ІНШОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СТУДЕНТАМИ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	130
<i>Тищенко К. А.</i> «ФІЛОЛОГІЧНИЙ МЕТОД» І СФЕРА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ	132
<i>Федина Е. В.</i> ОПИСАНИЕ ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ПОЛЕВОГО ПРИНЦИПА	137
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	141

Ананьян Е. Л., Цапенко І. О.
(м. Слов'янськ)

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕКСТУ

У сучасній лінгвістиці центральне місце посідає вивчення мови в динаміці її реального функціонування, що й зумовлює інтерес до конкретних проявів мовної діяльності, яка презентується у вигляді різного роду текстів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема вивчення тексту як комунікативного механізму.

Аналіз наукового доробку показав, що у розвитку лінгвістики тексту, початок формування якої як окремої мовознавчої дисципліни прийнято позначати кінцем 50-х – початком 60-х рр. ХХ ст., можна виділити три етапи. На першому етапі (60-ті–поч. 70-х рр. ХХ ст.) провідним в аналізі та інтерпретації тексту був підхід, сформований структуральною парадигмою, в межах якої текст розглядався як предметний статичний об'єкт, що розкладається на частини [3, с. 179]. У наукових роботах І. В. Арнольд, А. М. Васильєвої, Ю. І. Гальперіна, М. Хаспельмата презентовано сутність підходу представленого вище, що передбачає вивчення тексту шляхом аналізу його компонентів – абзаців, міжфразових зв'язків, темо-рематичних послідовностей, анафоричних структур, механізмів семантичного повтору. Цей етап становлення лінгвістики тексту презентовано як структурно-граматичний, оскільки увагу, перш за все, було звернено на засоби та різновиди зв'язаності тексту, досліджено принципи її дотримання з метою забезпечити більш адекватне сприйняття тексту реципієнтом. Під текстом розуміли “ієрархічно побудовану одиницю, що складається з низки окремих висловлювань, об'єднаних структурно та інтонаційно у більш складну одиницю” [3, с. 179].

Передумовою виникнення другого етапу розвитку лінгвістики тексту стала потреба у більш детальному вивченні категоріальної природи тексту, шляхів створення його цілісності та зв'язності, текстової семантики та інших аспектів. Так, розпочинається другий етап генези розвитку лінгвістики тексту (середина 70-х рр.–90-і рр.), що було визначено семантичним підходом вивчення, в рамках якого досліджувалася проблематика семантичних компонентів та змістовної структури тексту, співвідношення семантики тексту і контексту, змістовних категорій тексту, семантико-змістовних основ розуміння та інтерпретації тексту тощо [3, с. 180].

З 80–90-х рр. відбувається переорієнтація на вивчення тексту з позицій мовної діяльності. Науковці (Н. Д. Арутюнова, Т. ван Дейк, В. Дресслер, Ч. Монтегю, Г. Г. Почепцов, Т. В. Радзієвська, І. П. Сусов,

З. Я. Тураєва та ін.) починають розглядати текст як важливий елемент комунікативної системи, що існує та функціонує в умовах впливу екстралінгвальних чинників. Комунікативно-прагматичний підхід ґрунтується на положенні, що текст – це складний мовленнєвий акт, реалізація якого спрямована на презентацію інтенції автора шляхом використання лінгвістичного та екстралінгвістичного інвентаря [4; 5].

На початку ХХІ ст. вченими (Л. І. Белеховою, Л. О. Бутаковою, О. П. Воробйовою, Н. І. Колодіною, Р. Цуром та ін.) було презентовано когнітивний підхід до вивчення природи тексту, який почав розглядатися як “складний знак, що виражає знання автора про дійсність і втілюється у вигляді індивідуально-авторської картини світу” [3, с. 180].

З огляду на матеріал представлений вище зазначимо, що генеза розвитку лінгвістики тексту як самостійної дисципліни представлена різновекторним вивченням, становлення якого розпочинається з проектування положень граматичної науки на текст як об’єкт лінгвістичного дослідження та з часом переходить у площину когнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : [учебник] / Л. Г. Бабенко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 495 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического анализа / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
3. Маслова Т. Б. Еволюція лінгвістичних досліджень тексту / Т. Б. Маслова // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – 2012. – Вип. 26. – С. 179–181.
4. Радзієвська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 / Радзієвська Тетяна Володимирівна. – К., 1999. – 254с.
5. Тураева З. Я. Лингвистика текста / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : URSS, 2009. – 136 с.

*Біличенко О. Л.
(м. Слов'янськ)*

ДИСКУРС ЯК МЕХАНІЗМ АКТУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ І КОМУНІКАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ЛІТЕРАТУРИ

Зміна трактування дискурсу впродовж останніх років, що визначається як “дискурсивний переворот”, розв’язання проблем конструювання зв’язного тексту, його властивостей, пов’язаних із функціонуванням в окремому акті комунікації, порушує питання про різні види дискурсу в роботах Р. Барта, Т. Ван Дейка, Ж. Дерріди, Ю. Крістевої, М. Фуко.

Дискурсивний підхід до дослідження внутрішніх властивостей художнього тексту спирається на теорію дискурсу переважно в дослідженнях М. Фуко [5] і Ю. Лотмана [4]. М. Фуко використовує поняття “дискурс” на позначення суспільно-історично сформованих систем людського знання.

Дискурсивні практики, згідно з баченням філософа, – це сукупність анонімних, завжди детермінованих часом і простором правил, які в певну епоху і для певного соціального, економічного, географічного, мовного середовища визначають умови виникнення висловлення. Дискурсивний аналіз, на його думку, спрямований на вивчення історичного, культурного фону – “світу дискурсу” – і мусить відповісти на питання, чому за певних історичних умов і обставин виникає саме таке висловлення, і ніяке інше на його місці.

У праці «Слова і речі» (1966) М. Фуко постулює дискурсивний характер людської свідомості. Епохи розвитку знання, на думку М. Фуко, відрізняються особливими епістемами – історично змінними структурами, які визначають умови можливості думок, теорій і самих наук у кожний період.

Аналіз останніх досліджень у сфері дискурсу спонукає до розгляду особливостей функціонування художньої літератури з позицій дискурсивності. Зокрема, М. Гетьманець пропонує називати дискурсом складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який детермінується прагматично-ситуативними чинниками, має “видиму” (текст) і “невидиму” (екстралінгвістичну) структури і зміст якого “будується” автором висловлювання в процесі його розгортання та реципієнтом у процесі його сприйняття [2, с. 188]. Дискурс, на думку вченого, це життя тексту у свідомості особи як частки масової свідомості, коли нова інформація накладається на її попередні знання та уявлення, і реальної свідомості, коли особа збагачена новими знаннями, приймає рішення [2, с. 189].

Дискурс у сучасних дослідженнях – це, зокрема, і рух інформаційного потоку між учасниками комунікації. Його можна розуміти як складне комунікативне явище, яке містить крім тексту й низку позалінгвістичних факторів. Водночас під дискурсом часто розуміють послідовність комунікативних актів, що здійснюються в мові. Такою послідовністю можуть бути й писемні тексти.

Для нашого дослідження важливим є визначення В. Живога, який розділяв різновиди дискурсу, використовуючи поняття регістру, розуміючи під ним тексти, що об'єднані подібними комунікативними завданнями і спільними соціальними й культурно-історичними умовами побутування [3, с. 528].

Варто порівняти лінгвістичне визначення дискурсу і соціально-комунікаційне. У лінгвістичній літературі дискурсом називають мову, зокрема, текст, що постає в думках інтерпретатора. Інтерпретатор уміщує зміст чергової порції дискурсу, що інтерпретується, у межі вже одержаної або попередньої інтерпретації. Унаслідок чого усувається, за необхідності, референтна неоднозначність, визначається комунікативна мета кожного речення і крок за кроком з'ясовується драматургія всього дискурсу.

У процесі такої інтерпретації відбувається реконструкція уявного світу, у якому автор будував дискурс і в якому описане реальне й уявне. У цьому світі ми знаходимо характеристики дійових осіб, об'єктів, часу, обставин подій, вчинків героїв. Він також містить деталі та оцінки, що домислює інтерпретатор.

У філософській літературі підкреслено й те, що в дискурсі наявна й певна ментальна точка відліку – те “Его”, якому емпатизує інтерпретатор і без якого дискурс розпадається, втрачаючи свою зв'язність: саме тому дискурсивність протиставлена соборності. Для тексту така властивість не є обов'язковою: дискурс як інтерпретація тексту доповнює і відсутність вказівок на “Его”, і наявність багатьох “ментальних точок відліку”.

Літературний дискурс може містити в собі цінні теоретичні відкриття і твердження, а теоретична у своїй основі робота, так само, не виключає літературної цінності. Першу можуть унаочнювати явища автоматизму в літературі. Другу складають праці видатних мислителів. Незважаючи на те, що свого часу діалоги Платона мали художню форму, вони відіграли епохальну роль у філософії. Так само це стосувалося літературного стилю видатних філософів С. Кіркегора, М. Гайдеггера та Ж.-П. Сартра. Це розширило поле літературності на позалітературні сфери і відкрило “нелітературність” у літературі.

Разом із М. Бахтіним [1], більшість сучасних дослідників вважають, що будь-який текст як ціле є одним і єдиним реальним висловлюванням, що має реального автора й адресатів, яких реально відчуває та уявляє цей автор. Дослідник передбачає наявність у свого адресата певного досвіду,

певних життєвих вражень. Саме ці характеристики тексту дають змогу розглядати його в дискурсивному аспекті, оскільки, як зазначає автор, будь-яке розуміння живої мови, живого висловлювання має активно відповідний характер, хоч ступінь активності буває досить різним; будь-яке розуміння містить відповідь і в тій або іншій формі обов'язково його формує: той, хто слухає, стає тим, хто говорить.

Дискурс художньої літератури належить до трансдискурсивності. За оцінкою М. Фуко [5, с. 69], специфіка авторів, які перебувають у позиції трансдискурсивності, полягає в тому, що вони є авторами не тільки своїх творів, – вони створили дещо більше: можливість і правила утворення інших текстів. У цьому розумінні автор, що перебуває в позиції трансдискурсивності, визначається М. Фуко як засновник.

Феномен трансдискурсивності, згідно з теорією М. Фуко, є дещо більшим, ніж простий вплив автора того або іншого тексту художньої літератури на соціокультурний простір. Творчість таких авторів містить характерні ознаки, стосунки, структури, які можуть повторно використовуватися іншими. Дискурс тим самим створюється в певному змістовному полі і покликаний передавати певні смисли, націлений на комунікативну дію зі своєю прагматикою.

Спираючись на ці висловлювання М. Фуко щодо художнього дискурсу, зазначимо, що культурний статус художнього дискурсу, на який указує автор, і той факт, що автора художнього тексту й художнього світу називають високим словом творець, є тією верховною істотою, що створила світ і керує ним.

Дискурс розглядається в широкому смислі як складне комунікаційне явище, яке містить соціальний контекст, що дає уявлення про учасників комунікації та їхні характеристики, так само, як і текст та канали передачі інформації.

Комунікативно-інформаційний простір є не тільки місцем конструювання трьох світів – об'єктивного, суб'єктивного, віртуального, але й демонстрацією статичної моделі художньої літератури. Ключову роль у функціонуванні цих моделей відіграє дискурс, який відрізняється культурно-історичним характером. Дискурсивна практика (структура, форма) та її динаміка (зміни в процесі функціонування) дають змогу простежити, з одного боку, вплив культурних і соціальних факторів на зміст дискурсу, а з іншого – вплив дискурсу на розвиток як динамічної, так і статичної моделі художньої літератури.

Соціально-комунікаційне значення дискурсу полягає в тому, що він є способом раціоналізації і вираження художньої літератури, конструювання й трансляції за допомогою дискурсу певного типу знання. Дискурс – це різні види актуалізації художньої літератури, що досліджують з погляду ментальних процесів у зв'язку із соціокультурними факторами. Це можна

розглянути на прикладі низки текстів, що співвідносяться в ідейному плані і представляють собою єдиний дискурс та можуть формувати духовне поле.

Дискурс просякнутий “шляхами сполучення” – каналами комунікації, а текст твору художньої літератури, як ми вважаємо, може бути засобом передачі інформації та знань.

Призначення дискурсу полягає в тому, щоб відповідно до загальних визначень когнітивістики зробити можливими процеси набуття, збереження, перетворення, утворення й застосування людиною знань. Усе це характерно і для художньої літератури як підсистеми соціальних комунікацій, оскільки дискурс як інформаційна структура є вмістилищем різних видів знань. Дискурсивні формації є специфікацією знань для їх застосування, що в дискурсі дозволяє говорити про різні типи знання, зокрема соціальне знання. Цей тип не відповідає жодній із запропонованих ролей і ставить “Я” у світ уяви – у художній світ, що й виконує художня література.

Література як дискурс передбачає, що твір виступає як розгорнуте перформативне висловлювання, не таке, що відсилає до реальності-референта, а як таке, що створює реальність умовну, відкритую інтерпретації. Література є специфічним досвідом – “медіумом” уяви, площиною, де відбувається рефлексія актуальної дискурсивної практики. Ознакою не тільки необхідної історичності літератури, але й свідомості її фундаментального поєднання з усіма дискурсами епохи є інтертекстуальність літературного дискурсу.

Дискурсивність – це широке розуміння соціально-комунікаційної природи літератури, яке полягає в тому, що вона є каналом передачі соціокомунікаційної інформації та пов’язана із соціокультурними факторами. Тобто, на нашу думку, дискурс – текст, уміщений в інформаційний простір, в інфосферу. Це система конструктів, яка відображає реальність, що є необхідною умовою зв’язку тексту художнього твору з контекстом культури й змістом та формами художньої літератури як каналу соціальних комунікацій.

Проте на відміну від мови дискурс передбачає систему, він відрізняється цілісністю, має внутрішню організацію, форму, за ставленням до нього можна вживати поняття виду, жанру і стилю. Усе це можна віднести й до поняття художньої літератури.

На нашу думку, дискурс – це будь-який акт комунікації + особистості й погляди тих, хто бере участь у комунікації (автор, читач) + соціальний контекст, де елементами будуть канал, автор.

У межах міждисциплінарної парадигми досліджень з соціокомунікативістики, літературознавства, лінгвістики, філософії, психології, когнітології, віртуалістики народжується новий дискурс

художньої літератури, в якому мультимедійна література є новим форматом. Мультимедійну літературу можна вважати літературою соціуму, що відображає діяльність свідомості користувачів і свідчить про різноманітність новітніх модифікацій.

На межі ХХ–ХХІ ст. в широке поле досліджень соціокомунікативістики входить віртуальний дискурс, що зумовлено стрімким поширенням інформаційних технологій у житті суспільства. Інтернет став символом інформаційної революції та комп'ютерної цивілізації. В комунікативному просторі сьогодення формується новий дискурс – електронний (віртуальний), який впливає на свідомість усього суспільства через своєрідний віртуальний текст у сучасній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. ; за ред. М. Зубрицької. – 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – С. 416–421.

2. Гетьманець М. Ф. Сучасний словник літератури і журналістики / М. Ф. Гетьманець, І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2009. – 384 с.

3. Живов В. М. Очерки исторической морфологии русского языка XVII–XVIII веков / Виктор Маркович Живов. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 655 с.

4. Лотман Ю. М. О содержании и структуре понятия «художественная литература» / Ю. М. Лотман // О русской литературе. – СПб., 1997. – С. 774–788.

5. Фуко М. Что такое автор? / М. Фуко // Современная литературная теория : антология. – М., 2004. – С. 69–91.

Богданова Є. В.
(м. Миколаїв)

ВКЛАД ДОСЛІДНИКІВ У СТАНОВЛЕННЯ АКЦЕНТОЛОГІЇ

Акцентологія є однією з найменш досліджених галузей українського мовознавства. Вивчення наголосу української мови проводилося в багатьох аспектах, особливо важливим є історичне дослідження наголосу, яке дозволяє висвітлити історичні передумови формування сучасної системи наголошування, сприяє комплексному аналізу структури сучасної української мови, дозволяє уніфікувати орфоепічні норми літературної мови. Питання діахронної та синхронної акцентології досліджували Л. А. Булаховський, І. І. Огієнко, З. М. Веселовська, В. Г. Складенко, В. М. Винницький, В. Ю. Гальчук та багато інших учених. Прислівник у таких працях є найменш дослідженою частиною мови, хоча й потребує детального опису та вивчення, оскільки основний лексемний склад цієї частини мови було сформовано на пізніших етапах розвитку української мови, тому за словотвірну базу бралися слова інших лексико-граматичних класів, які мали свою специфіку в наголошенні. Посилена увага до вивчення акцентуації прислівника як завершальної ланки комплексного аналізу всіх частин мови (що виділяються за академічною граматиною) у синхронному та діахронному аспектах формує *актуальність* дослідження. А *новизна* теми полягає у комплексному аналізі праць, присвячених вивченню акцентуації прислівників української мови.

Вивченням акцентуації прислівника займалися Л. А. Булаховський, З. М. Веселовська, В. М. Винницький, В. Ю. Гальчук. У їхніх дослідженнях підтверджується той факт, що наголошування слів та їх граматичних форм не є хаотичним, а загалом має системний характер. Окрім того, наголос постає не лише фонетичним явищем, а в першу чергу морфологічним, оскільки падаючи на окремий склад у слові, він припадає на певний тип морфеми [7, с. 2]. Зважаючи на те, що прислівники є переважно похідними словами, більшість науковців звертають увагу на особливості морфологічного словотворення, бо важливо визначити наголос мотивуючої основи для того, щоб встановити належність слова до певного акцентного типу. В. А. Дібо у своїй праці «Типология и реконструкция парадигматических акцентных систем» виділяє для похідних слів три акцентних типи: тип *a* – з нерухомим наголосом на корені, тип *b* – із нерухомим наголосом на суфіксі й тип *c* – із рухомим наголосом [6, с. 7].

При чому особливістю прислівника як частини мови є відсутність системи словозміни, що позбавляє наголос цієї частини мови такої характеристики як рухомість/нерухомість у межах словозмінної парадигми, залишаючи цю ознаку лише за словотвірною парадигмою.

Тому дослідники звертають увагу не лише на позицію наголосу стосовно морфемної будови слова, але й у зв'язку з акцентуванням твірної основи.

Значний внесок у розвиток історичної акцентології зробив Л. А. Булаховський. У своїх статтях, присвячених безпосередньо українському наголосу, він розробив цілий ряд теоретичних питань з історії наголосу, у порівняльно-історичному плані висвітлив акцентуацію окремих груп слів різних частин мови. Досліджуючи прислівник у діяхронному аспекті, Л. А. Булаховський звертається до акцентуації префіксальних прислівників у східнослов'янських мовах, які мають відприкметникове та відіменникове походження. Таким чином учений виводить ряд особливостей [1, с. 349–352]:

– прислівники, утворені шляхом злиття прийменника з іменною основою, мають наголос на новоутвореній префіксальній морфемі (*на́верх, на́спех, по́просту, по́ровну* тощо);

– при збігові двох префіксів наголос переноситься на перший (*на́искось, по́одаль, исподво́ль* і т. д.);

– у словах, похідних від ь-основ, зберігається префіксальний наголос твірних основ (*обма́ль, на́рубень, на́сторч, за́любки* тощо);

Загалом, усі явища префіксального наголошення прислівників Л. А. Булаховський пояснює фонетичним процесом переносу наголосу з первинно коротких або циркумфлексних складів іменників на прийменники, з якими вживалися форми. Пізніше, на думку дослідника, це явище послаблює свою дію, і наголос у частині таких слів може переходити на кореневу морфему, а форми з префіксальним наголошенням або стають діалектними, або мають варіативне наголошення (*на́двечі́р*).

Питанням акцентуації прислівників у порівняльно-історичному плані займалася й З. М. Веселовська [2]. Об'єктом її дослідження стали російські, українські та білоруські пам'ятки, на основі яких науковець стверджує, що система наголосу слов'янських мов, заснована на фонетичному принципі, виявляє тенденцію до перебудови. Основним чинником стає морфологічний, дія якого накладається на колишні акцентуаційні явища, тому відбувається процес змішування наголосів у словах. Аналіз прислівників, знайдених у досліджених джерелах, З. М. Веселовська здійснює на основі словотвірного критерію, тобто виділяючи групи прислівників за тими частинами мови, від яких вони були утворені. Проте про причини наголошення прислівників говорить лише в групах слів, що походять від прикметників та іменників, констатує про позицію наголосу у словах відзайменникового, відчислівникового та віддієслівного походження. Так само детально описує причини акцентуації прислівників відіменникового походження В. Ю. Гальчук у своїх дослідженнях.

Отже, з праць, присвячених порівняльно-історичному висвітленню процесів акцентуації прислівників, можна побачити, що значна увага приділяється окремим групам прислівників відіменникового та відприкметникового походження. І зовсім на периферії вивчення знаходяться інші групи похідних прислівників.

Комплексного вивчення наголос прислівника зазнає у працях В. М. Винницького, який проводить свої дослідження на синхронному етапі з елементами порівняльно-історичного аналізу. Так, праця «Наголос у сучасній українській мові» [3] присвячена акцентуаційним особливостям кожної частини мови. Прислівник розглядається у розрізі співвідношення з тією частиною мови, з якою у нього встановлюються мотиваційні відношення. Але такий аналіз особливостей наголошення здійснюється у синхронному аспекті із залученням прикладів із літератури XIX – XX ст. Інше дослідження, «Українська акцентна система: становлення, розвиток» [4], також має комплексний підхід до вивчення акцентної системи української мови, спирається уже не лише на сучасний стан акцентної системи, а й застосовує порівняльно-історичний метод. Але критерієм для поділу прислівників на певні акцентні типи стає спосіб словотворення, а не та частина мови, яка виступає твірною основою.

Уже в монографії про функційне навантаження українського наголосу В. М. Винницький [5] звертається до смислорозрізняювальної (*нізвідки – немає звідки та нізвідки – з жодного місця; нікуди – немає куди та нікуди – у жодне місце тощо*) та форморозрізняювальної функцій наголосу. Остання полягає у розрізненні форм прислівників та форм слів співвідносних частин мови, з яких у процесі історичного розвитку утворилися прислівники (*набі́р – на́бір, у борг; верхи́ – ве́рхи; ра́чки – ра́чки тощо*). Отже, В. М. Винницький зробив вагомий внесок у комплексне вивчення акцентної системи сучасної української мови.

Загалом, можна відзначити, що незаповненою лакуною у вивченні історичної акцентології залишається прислівник, бо основна частина опрацьованих джерел спирається на вивчення акцентуації прислівників більшою мірою у розрізі синхронного аспекту, але при цьому звертаючись до українських акцентованих пам'яток, лексикографічних джерел, поетичних творів. І лише деякі вчені досліджують особливості наголошування прислівників у діахронному аспекті, зокрема Л. А. Булаховський, З. М. Веселовська, В. Ю. Гальчук.

Тому зважаючи на здобутки дослідників, що займалися вивченням особливостей наголошення прислівників, перед науковцями постає відкритим питання історії акцентуації прислівників відзайменникового, відприкметникового, відчислівникового та віддієслівного походження, що передбачатимуть дослідження закономірностей наголошування

прислівників не лише в діахронному аспекті, а й у процесі утворення їх від слів інших частин мови у межах словотвірного ланцюга.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5-и т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 4. – 575 с. – (Слов'янська акцентологія).
2. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть) / З. М. Веселовська. – Х. : Вид-во Харківського університету. – 1970. – 163 с.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Рад. школа, 1984. – 160 с.
4. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток / В. М. Винницький. – Львів : Біблос, 2002. – 578 с.
5. Винницький В. М. Функційне навантаження українського наголосу / В. М. Винницький. – Львів : ДП «Видавничий дім «УКРПОЛ», 2010. – 373 с.
6. Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. – М. : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1989. – 303 с.
7. Baerman, M. (1999). The evolution of fixed stress in slavic. University of surrey, 151.

Вусик А. Л.
(г. Бердянск)

ПОНЯТИЕ «МЕНТАЛИТЕТ» В КОНТЕКСТЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Актуальность работы состоит в том, что менталитет – категория, которая отражает внутреннюю организацию и дифференциацию ментальности, склад ума, склад души народа. Менталитет разных народов – это психолингвоинтеллект разномасштабных лингвокультурных сообществ. Как свидетельствует анализ научной литературы, под менталитетом понимают структуру сознания, зависящую от социокультурных, языковых, географических и других факторов.

Цель работы: показать основные понятия «менталитета» в контексте лингвокультурологии.

Рассматривая вопрос менталитета, В. Васильев пришел к выводу, что менталитет является сочетанием сознания, интеллекта и разума, а также присутствует в характере мышления народа, в его культуре, верованиях [1, с. 53].

Особенности национального менталитета проявляются только на уровне языковой, наивной, но не концептуальной картины мира (Ю. Апресян, А. Корнилов). Каждая из национальных картин мира – это уникальное субъективное представление о действительности [1, с. 49].

Важную роль в разработке понятия «менталитет» относим к французской школе «Анналов» (М. Блок, Л. Февр). Французские ученые и их ученики разработали категорию менталитета в рамках антропологических исследований и во многом способствовали тому, что понятие менталитета приобрело статус общенаучного [1, с. 125].

Термин «менталитет» получил широкий исследовательский потенциал, им заинтересовались представители социальных и гуманитарных наук, среди которых следует выделить прежде всего лингвистику, культурологию, этнографию, социологию и политологию. Фиксация особенностей менталитета в языке исследуется в рамках таких научных дисциплин, как этнопсихолингвистика и лингвокультурология.

Гипотеза лингвистической относительности Е. Сепира и Г. Уорфа сводится к тому, что люди, которые говорят на разных языках и принадлежат к разным культурам, по-разному воспринимают мир [2, с. 15].

В. Изящных рассматривает национальный язык как проявление ментально-лингвального комплекса, который позволяет передавать определенные мировоззренческие установки и социальные настроения из поколения в поколения [2, с. 12].

Н. Небылица делает вывод, что менталитет – это не модное понятие, а научная категория, отражающая определенное явление, укоренившаяся в глубинах народной жизни. Актуальность данной категории для современных народов определяется стремлением понять, какие задачи и цели стоят перед страной и что надо делать для их осуществления.

По мнению Л. Карпюк, менталитет отражает: 1) этнокультурный опыт некоего сообщества; 2) совокупность взглядов и мировосприятия её представителей; 3) процесс норм, ценностей, которые бытуют в обществе, которые создаются людьми в общественной эволюции [3].

На основе ментальных установок и стереотипов народов формируются так называемые этнические особенности. По мнению А. Хроленко, перспективным источником поиска особенностей этнического менталитета является фольклор.

Постепенно выясняется, что без учета этнического менталитета невозможно адекватно представить историю народа. Первыми, кто столкнулся с этой проблемой, были медиевисты – специалисты по истории средних веков.

Хотелось бы привести такой пример, который характеризует менталитет армянского народа: «По характеру горцы легкоранимы, внутренне глубоко интеллигентны, по причине чего зачастую пасуют перед неприкрытым хамством, не любят спорить, легко уступают инициативу напористым, агрессивным собеседникам. Однако именно истинная интеллигентность помогает им сконцентрировать духовные и физические возможности в периоды общенациональной опасности. Армянские горцы чувствуют личную ответственность за судьбу всей Армении. Живут высоко и видят далеко, и не только в пространственном значении, весьма преданны в дружбе. Горец добр по природе. Жителя армянских гор легко уговорить, если дело не касается основополагающих интересов народа, но сломить, запугать его практически невозможно» [4].

Очень интересный менталитет у японцев, который отличает их от других народов. С самого раннего детства их учат уважению, тактичности. **Особенности общения в Японии** таковы, что грань между своим и общественным очень размыта. Большое значение японцы придают дружбе и причастности к какой-нибудь социальной группе. Им чужда американская уверенность только в собственных силах. Отличительной чертой характера японцев, является сентиментальность. Очень популярны песни и проза, которые повествуют о душевных терзаниях, разбитых сердцах и любви. Японцы постоянно стремятся к новизне и прогрессу, что очень притягивает в эту страну крупные компании.

Мы часто говорим о тайнах Востока, которые не можем объяснить в силу своего менталитета. Например, в жизни среднестатистического китайца семья занимает самое главное место. Женщина в семье исполняет

роль главы, и ее мнение учитывается первым при решении каких-либо семейных вопросов. Так, например, смерть бабушки является практически многомесячным трауром для всех, так как именно бабушку называют хранительницей всех семейных традиций и обычаев, а также держательницей семейного бюджета. Дедушка же, наоборот, считается самым бесполезным членом семьи.

Огромной фобией китайца является публичное проявление эмоций. Они искренне считают, что люди не должны видеть их истинные чувства. Раздраженный или обиженный никогда не выдаст свои чувства, а будет стоять и улыбаться натянутой улыбкой. Если китайцу весело, можно быть уверенным, что его лицо останется практически неизменным в плане эмоций.

Среди абсолютно нормальных и общепринятых вещей – привычки отрываться, чихать, кашлять, выпускать газы и сморкаться в общественных местах. Никого из представителей этого народа не волнует, что о нем подумают окружающие. Зато китаец посмотрит с пренебрежением и даже антипатией на загорелого человека. Загар в этой стране совершенно не приветствуется, а белая кожа считается эталоном.

Существуют страны с более или менее схожим менталитетом. Однако есть и такие, которые отличаются от всех остальных очень сильно и, прежде чем общаться с носителем языка, необходимо изучить культуру его страны, поведение и мировоззрение.

Таким образом, в своей работе мы пытались показать, что менталитет, как многомерное и сложное понятие, является одним из важнейших в терминологической системе лингвокультурологии. Мы считаем, что менталитет целесообразно изучать не только как лингвокультурологическое явление, но и как ряд конкретных психических механизмов, присущих членам этноса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев В. Деякі роздуми з приводу терміну “менталітет” / В. Васильев // Розбудова держави. – 1993. – № 11. – С. 53.
2. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – С. 15.
3. Культура и культурология : Словарь / Сост. и ред. А. И. Кравченко. – М. : Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – С. 563.
4. <http://www.armenianhouse.org/mshakhnazaryan/nf-ru/character.html>

*Габидуллина А. Р., Колесниченко Е. Л.
(г. Бахмут)*

ВСТАВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

В последние десятилетия вставные конструкции стали изучаться в точки зрения их функционирования в разных типах дискурса: юридическом (Ю. В. Андреева, Р. Гнатив), газетно-публицистическом (Н. В. Бычковская, М. А. Запрягаева, М. К. Неджат, О. И. Таюпова, Л. В. Фадеева), в рекламном (С. Н. Должикова), религиозном (Н. А. Голубева), художественном (Л. Н. Корнилова, М. Н. Кулаковский, Н. Ю. Ключева, М. В. Сомова и мн. др.), разговорном (Г. А. Басырова), экономическом (А. Ю. Широких), автомобильном (О. С. Рогалева) дискурсе и др.

О функционально-семантических особенностях вставок в научном тексте (К. В. Прохорова, П. В. Аполлонова) практически ничего не сказано, хотя они играют в нем значительную роль.

Смысловую структуру научно-популярного лингвистического текста (в дальнейшем – НПЛТ) мы будем описывать как «особую организацию смыслов, обусловленных экстралингвистическими факторами, имеющих выраженность в поверхностной стороне текста во взаимосвязях текстовых единиц и типовых текстовых структур, специфических для научной речи» [1, с. 17]. Функциональная и семантическая общность рассредоточенных по пространству произведения языковых номинаций позволяет объединить их в некоторые субструктуры – субтексты (СТ), выражающие разноаспектное содержание научного знания, задающие координаты информационного пространства текста, определяющие его смысловую многомерность и композиционную членимость [1, с. 65].

Вслед за Е. А. Баженовой, М. П. Котуровой мы выделяем в НПЛТ восемь типов субтекстов: 1) СТ нового знания (представление нового научного знания); 2) методологический субтекст (представление способов получения, обоснования и развития нового знания); 3) СТ старого знания (представление старого знания, связанного с новым знанием); 4) прецедентный субтекст (представление старого знания как культурного знака); 5) СТ оценки (выражение оценочного отношения автора); 6) субтекст авторизации (выражение психологического отношения автора к старому знанию, новому знанию и способам его получения); 7) СТ адресации (управление вниманием адресата, членение научной информации); 8) периферийный субтекст (обобщенное представление

содержания основного текста в целях удовлетворения информационных запросов адресата). В каждом из них вставка выполняет свои функции.

СТ нового (для адресата) знания предполагает введение в модель мира адресата новых для него знаний. Например, при описании лингвистического явления вставные конструкции используются для:

1) введения термина: *Третье переходное смягчение заднеязычных согласных (третья палатализация) дало те же результаты в праславянских диалектах, что и старое* [5, с. 271];

2) пояснения:

а) при представлении объекта для максимального понимания прочитанного: *Но есть один гласный звук, само название которого указывает на его способность быть слоговым: это [ц] («И» неслоговое)* [5, с. 89];

б) при разъяснении непонятных слов, чтобы читатель как можно полнее смог осмыслить передаваемую информацию: *однако мутации языка (термин был взят Е.Д. Поливановым из генетики для обозначения структурных изменений в языке) происходят и без какого-либо влияния внешних причин* [5, с. 644];

3) конкретизации: *Если даже один из параметров ситуации (партнеры, цель, форма общения – письменная или устная, время, место общения) изменится, речевые средства будут использоваться по-другому* [5, с. 404];

4) передачи читателю дополнительных фоновых знаний: *В основе старославянского языка лежит солунский диалект (Кирилл и Мефодий были родом из греческого города Фессалоники, или Солуни)* [5, с. 243];

5) уточнения (под уточнением мы будем понимать сужение объема понятий, его ограничение): *Но грамматическое значение у них одно и то же: все они принадлежат одной части речи (являются существительными), к одному грамматическому роду (женскому), имеют форму одного и того же числа (единственного)* [5, с. 59];

б) приведения примеров: *Бывают и нулевые суффиксы, например у существительных со значением отвлеченного действия (отлёт, пробег, разрез) или отвлеченного признака (муть, синь, гладь)* [5, с. 15];

7) дефинирования: *Интонация – сложное явление. Она состоит из нескольких более простых элементов: мелодики (повышения и понижения тона голоса), силы (громкости) и звучания разных частей высказывания, темпа речи, тембра («окраски» голоса, которая зависит от индивидуальных особенностей работы голосовых связок), пауз (перерывов в звучании)* [5, с. 95];

8) этимологизации термина: Оно происходит от английского слова smog (это сложносокращенное слово, составленное из двух: smoke –

«дым» и fog – «туман») [5, с. 92]; такие знаки называются омонимами (от греч. «*homos*» - «одинаковый» и «*опута*» - «имя») [5, с. 19];

9) исторической справки: В середине XVIII века поэт Василий Кириллович Тредиаковский (1703-1768), один из первых исследователей русского слога, писал в «Разговоре об орфографии старинной и новой»: «Всяк с первого взгляду скажет, что разделение складов само собой тотчас познавается, но в самой вещи хитровато оно!» (В это время слог называли складом) [5, с. 88];

10) сравнения с другими объектами: Слово «вежливый» происходит от слова вежа 'человек, знающий, ведающий, как вести себя в обществе'. Прилагательное «вежливый» означало 'качество вежи' (сравните со словом трусливый) [5, с. 49];

11) частичного лингвистического анализа (фонетического, морфемного, морфологического, синтаксического разбора языковой единицы): Первоначально слово возразить (корень **-раз-**, приставка **воз-**) было однокоренным со словами разить, сразить, поразить, отразить (врагов) и значило 'ответить ударом на удар' [5, с. 49];

12) комментария: Слова нести-тащить, нападение-агрессия соотносятся именно таким образом: тащить – это нести, но с трудом (мешок можно и нести, и тащить, но тащить, например, чашечку кофе нельзя); всякая агрессия является нападением, но не всякое нападение можно считать агрессией (в сочетании нападение грабителей на прохожего слово нападение нельзя заменить словом агрессия) [5, с. 70];

13) перевода [5, с. 267].

Субтекст старого знания – это предоставление уже известной информации, которая непосредственно связана с новым знанием. СТ старого знания необходим для актуализации опорных знаний и для повторения уже известного материала, который подводит адресата к изучению новой информации, систематизирует полученную информацию. Вставные конструкции здесь содержат отсылки к сведениям, известным из школьного курса русского языка: *Кроме букв (их, как мы знаем, тридцать три) есть еще небуквенные знаки* [5, с. 106]. Маркерами субтекста являются слова *вспомним, напоминаем, как мы знаем, помните* и т. п.: *Таким образом, -СЯ в предложении «Погода определяется циклоном» выступает в качестве окончания, т. е. такой части слова, которая не изменяет значения самого слова (вспомним окончания прилагательных!), но и предопределяет форму подчиненных слов (вспомним, что таким свойством по отношению к прилагательным обладают окончания существительных!)* [3, с. 117]. Парентеза – средство реализации диалога автора с юным читателем, в ходе которого происходит «восстановление» фоновых знаний адресата: *Первые*

[окончания – А. Г., Е. К.] начинаются с гласной, вторые – с согласной (*Надеюсь, вы помните, почему можно рассматривать -л, -ла, -ло, -ли как окончания: они образуют форму прошедшего времени*) [3, с. 148].

Разновидностью субтекста старого знания является, на наш взгляд, прецедентный субтекст – «представление старого знания как эпистемического или культурного знака». Чаще всего он используется в НПЛТ как иллюстративный материал: *Басня Ивана Андреевича Крылова «Ларчик» заканчивается фразой «А ларчик просто открывался». Лингвисты заметили, что ее можно понять двояко в зависимости от того, на каком слове находится интонационный центр в предложении «А ларчик просто открывался» (замок у ларчика был простым; слово ПРОСТО здесь – наречие). «А ларчик просто открывался» (ларчик вообще не имел замка; слово ПРОСТО здесь – частица)* [5, с. 102].

В СТ оценки вставки нередко выступают в роли маркеров, которые дают понять читателю, какую информацию автор считает более важной, и выразить свое отношение к ней: *А вот оладьей можно назвать только жаренную в масле лепешку, а пончиком – только жаренный в масле шарик (неважно, с начинкой или без)* [2]; *Примерно в таком (если не в худшем) положении находились (и находятся) ученые [дешифровщики – А. Г., Е. К.], пытающиеся понять тексты рукописей, написанных на неизвестных языках* [3, с. 105].

В СТ авторизации (рефлексивном субтексте) вставка может быть средством (само)корректировки: *Один пользователь интернетом во всеуслышание (в не точнее ли во «всеуслышание»?) заявил, что точку он воспринимает как «прямой удар», запятую – как «соскальзывающий»...* [4, 20].

Вставные конструкции в методологическом субтексте – это своеобразные «навигационные средства», с помощью которых автор направляет читательскую мысль: *Как выглядит знак вопроса? «Крючочек», а под ним точка (на последнюю деталь обратим особое внимание)* [4, с. 70]. Вставки могут содержать разнообразные директивные РА: *Существительному «отточие» помогает глагол «оттѹчить» (не смешивать с «отточѹть»)* [4, с. 116].

Периферийный субтекст – это обобщенное представление содержания основного текста в целях удовлетворения основных информационных запросов адресата. Вставки могут включать в себя отсылки к претексту или другим источникам: *Бывает, что на ударном слоге происходит особое движение тона – вверх или вниз (подробнее об ударении в разных языках см. в статье «Мир звуков»)* [5, с. 94].

Таким образом, в научно-популярном дискурсе вставка может выполнять самые разнообразные функции: вносится дополнительная, но крайне важная информация: вводятся термины, даются пояснения,

конкретизируются и уточняются лингвистические понятия, приводятся примеры, вводятся дефиниции, этимологизируются термины, даются исторические справки, сравниваются объекты наблюдения, осуществляется частичный лингвистический анализ; происходит выравнивание фоновых знаний, пресуппозиций участников научной коммуникации; вставка играет роль метатекстовых операторов. С помощью парентезы автор корректирует собственную речевую деятельность и устанавливает контакт с адресатом. Создаются интертекстуальные связи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е. А. Баженова. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.
2. Логинов С. Пышка, пончик и «аладья» (пристрастное кулинарно-филологическое исследование) / С. Логинов // Наука и жизнь. – 2007. - № 9. – Режим доступа к журналу : <http://www.rusf.ru/loginov/books/story10.htm>
3. Милославский И. Г. Зачем нужна грамматика?: кн. для внеклас. чтения уч-ся 8–10 кл. / И. Г. Милославский – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Пастухова Л. С. Пора привлечь внимание к знакам препинания, или кое-что о пунктуации / Л. С. Пастухова. – Симферополь : Н. Оріанда, 2014. – 160 с.
5. Энциклопедия для детей / Глав. ред. М. Д. Аксёнова. – М. : Аванта+, 1998. – Т. 10. Языкознание. Русский язык. – 704 с.

*Гаврилова В. В.
(м. Бердянськ)*

ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЕМІЙ

Однією з ключових проблем загального мовознавства є проблема методології, тобто методів дослідження мови. Мовознавці цілком обґрунтовано підкреслюють неупорядкованість методологічного інструментарію сучасної лінгвістики [9, с. 48]. Як стверджує В. Немченко, “у сучасному мовознавстві немає достатньо чіткого уявлення про поняття методу наукового дослідження, немає повної ясності в питанні про розмежування дослідницьких методів і суміжних явищ” [7, с. 280].

З огляду на сказане вище, виникає потреба в уточненні власне тлумачення терміна “метод”. Так, на думку М. Кочергана, “метод виступає як система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення; шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і практиці, тобто спосіб організації теоретичного і практичного освоєння дійсності” [4, с. 207]. В. Биков убачає в методі “схему упорядкованих послідовностей операцій” [2, с. 87]. О. Селіванова інтерпретує метод, з одного боку, як “спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об’єкта науки”, з іншого – як “систему процедур вивчення об’єкта дослідження та / або перевірки отриманих результатів” [11, с. 339].

У нашій роботі ми користуємось визначенням М. Алефіренко, який визначає метод як “сукупність дослідницьких прийомів, методик і операцій, що використовуються для досягнення дослідницьких завдань відповідно до певної лінгвістичної теорії і принципів (методології) пізнання” [1, с. 395].

Зважаючи на широке й вузьке тлумачення методу, використані в мовознавстві методи диференціюємо на загальні (спостереження, індукція, дедукція, гіпотеза, аналіз, синтез, таксономія, порівняння, формалізація, ідеалізація, експеримент, фальсифікація й моделювання) та лінгвістичні, що є спеціальними методами й мають власну специфіку, на відміну від методів інших наук [11, с. 339].

Диференціація лінгвістичних методів залишається дискусійною й відкритою проблемою мовознавства й лінгвометодології, зокрема. Аналіз різноманітних класифікацій лінгвістичних методів установив деякі закономірності: 1) таксономія методів здебільшого зумовлена їхньою проекцією на відповідну наукову парадигму; 2) маргінальні галузі мовознавства формують власний спектр методів шляхом їхнього запозичення із суміжних галузей; 3) нерідко прийоми аналізу

кваліфікуються як спеціальні мовознавчі методи; 4) списки таких прийомів варіюються у складі методів, а їхній статус не є чітко окресленим [10, с. 1].

Зважаючи на вищезазначене, з-поміж всіх методів лінгвістики, вслід за О. Селівановою, розрізняємо наступні лінгвістичні методи: “парадигмальні, що уособлюють настанови та принципи відповідної лінгвістичної наукової парадигми; міжпарадигмальні, що ґрунтуються на поєднанні методологічних засад різних парадигмальних методів, однак виокремлюються за специфікою процедур чи за загальним підходом до аналізу мовних явищ; маргінальні, які залучають прийоми суміжних галузей знань, і комбіновані, що поєднують різноманітні прийоми й методи мовознавства” [10, с. 2].

Дослідження паремій здійснюється за допомогою різних методів, зокрема описового, що є різновидом міжпарадигмальних методів. Описовий метод являє собою сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови (у синхронії) [11, с. 433]. Він має широке застосування. Його використовують не тільки для опису мовних елементів (фонем, морфем, слів, конструкцій, суперсегментних одиниць, граматичних категорій та ін.), а й для вивчення функціонування мови [5, с. 361].

Використання у нашій праці даного методу та його прийомів (дескрипції та спостереження) дозволило здійснити інвентаризацію та систематизацію, класифікацію та інтерпретацію структурних, семантичних та функціональних властивостей англійських, французьких та українських паремій, що дало змогу встановити корпус аналізованих одиниць. У межах даного методу було здійснено суцільну вибірку пареміологічних одиниць із компонентом “календарний хрононім” з метою проведення їх подальшого аналізу та отримання об’єктивних наукових результатів.

Наступний метод, що є релевантним й необхідним для здійснення нашого дослідження вважаємо зіставний метод. Він також є міжпарадигмальним, і як головний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на дослідження й опис мови через її системне зіставлення з іншою мовою для з’ясування її специфічних особливостей [8, с. 49].

Зважаючи на той факт, що порівняння є універсальною основою пізнавальної діяльності людини (як здатності людського мислення), міжмовне зіставлення є надзвичайно ефективним для дослідження специфіки концептуалізації світу в різноструктурних мовах [4, с. 12].

Найбільш дієвими й поширеними в сучасних дослідженнях є структурні методики, що належать до парадигмальних методів. Для розгляду структури паремій найбільш доцільним вважаємо метод компонентного аналізу. Сутність даного методу полягає в описі структурної організації значення як набору мінімальних семантичних

компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями [11, с. 230].

Для сучасних лінгвістичних досліджень характерна переорієнтація наукових інтересів з переважного вивчення внутрішніх закономірностей мовної системи на аналіз функціонування мови як найважливішого засобу спілкування [3, с. 51], що й зумовило застосування у нашій роботі функціонального підходу.

Звернення до функціонального аспекту пояснюється його головною роллю у змістовній структурі паремій. У ньому відображається комунікативне покликання цих стійких виразів, їх використання адресантом у якості знаряддя мовленнєвої дії, їх вплив на поведінку та діяльність адресата [6, с. 40–41].

У нашому дослідженні ми також вдаємося до контекстуального аналізу. Причиною є той факт, що для семантичної інтерпретації певних прикладів (екземплярів) необхідне знання контексту. Дослідження лише поодиноких, ізольованих паремій-словосполучень або речень, іноді є недостатнім. Тому в певних випадках для здійснення гідної інтерпретації проаналізованих прикладів залучаємо більші масиви тексту, що містять релевантну інформацію для тлумачення та розуміння значення паремії.

Отже, застосування названих методів і методик аналізу описаних у цій науковій розвідці, цілком відповідає сучасним лінгвістичним напрямкам і спроможне забезпечити отримання достовірних результатів нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : [учеб. пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, Наука, 2005. – 412 с.
2. Быков В. В. Методы наук / В. В. Быков. – М., 1974. – С. 87–88.
3. Вовчанська С. І. Німецька фахова мова маркетингу: структурно-семантичний, лінгвопрагматичний та функціональний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. І. Вовчанська. – Івано-Франківськ, 2014. – 396 с.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 424 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 368 с.
6. Кузько П. В. До питання про перспективність дослідження паремій / П. В. Кузько. – Мелітополь : Мелітопольський державний пед. університет, 2003. – 140 с.
7. Немченко В. Н. Функционирование научного термина “метод” в современной лингвистической литературе / В. Н. Немченко // Вестник Нижнегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского [сб. науч. работ]. – Н. Новгород : ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2007. – № 6. – С. 278–281.

8. Пирогов В. Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / В. Л. Пирогов. – К. : Київський національний лінгвістичний ун-т, 2003. – 230 с.

9. Селіванова О. О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс] / О. О. Селіванова. – Режим доступу : <http://www.selivanova.net/ru/publications/>

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

*Глущенко В. А.
(м. Слов'янськ)*

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ МЕТОД ЯК СКЛАДНЕ СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ

Ми неодноразово писали про висунуту В. І. Постоваловою трикомпонентну концепцію лінгвістичного методу [13, с. 24]. Цю гетерогенну у своїй сутності концепцію, згідно з якою в структурі лінгвістичного методу доцільно виділяти онтологічний, телеологічний та операційний компоненти, обґрунтовано в низці наших публікацій [5, с. 12–13; 3; 4; 6; 16].

Нами було показано, що широке трактування лінгвістичного методу є перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. При вузькому трактуванні лінгвістичного методу він ототожнюється з операціями (прийомами, процедурами), тобто виступає як гомогенний феномен; така інтерпретація збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру.

Запропонований підхід дозволяє об'єднати у цілісній концепції методу такі різноманітні, але взаємопов'язані феномени, як принципи / підходи, мета дослідження, операції (прийоми, процедури).

Такий підхід може бути застосований до будь-якого лінгвістичного методу, у тому числі до порівняльно-історичного.

У його онтологічний компонент входить ряд принципів і підходів. Провідним для цього методу принципом, який, власне, і викликав до життя порівняльно-історичне мовознавство, є принцип історизму. Це твердження є загальноприйнятим: у будь-якій праці, присвяченій порівняльно-історичному методу, ідеться й про принцип історизму. Проте це не єдиний принцип у структурі онтологічного компонента порівняльно-історичного методу. Проведена нами історико-наукова реконструкція показала, що в працях порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють також принципи причиновості, системності та загального зв'язку явищ [5]. У науковій літературі принципи історизму, причиновості, системності, загального зв'язку явищ розглядають як «загальнофілософські» [12, с. 80] і як принципи лінгвогенетичних досліджень взагалі [7, с. 29–44]. Зокрема, вони є принципами порівняльно-історичного дослідження, що входять в онтологічний компонент порівняльно-історичного методу [5, с. 15–22]. Зазначеним принципам відповідають певні підходи (історичний, причиновий, системний).

Важливим є питання про взаємозв'язок принципів історизму, причиновості та системності в компаративістиці. Розглядаючи принципи системності та історизму, В. І. Постовалова відзначає, що дуже часто ці принципи інтерпретують як незалежні; у цьому випадку питання про їхню сумісність у межах тієї або іншої концепції є дискусійним. Цей підхід допускає такі трактування: 1) обидва принципи виключають один одного; 2) обидва принципи виступають як супутні; 3) обидва принципи не виключають один одного [13, с. 63–64]. Сама В. І. Постовалова вважає принцип історизму одним з різновидів принципу системності, якщо розглядати систему як сукупність її функціонально-генетичних станів [там же, с. 63]. Подібний погляд представлено в праці І. В. Бойченка та В. І. Куценка: автори розглядають принцип історизму як подальшу конкретизацію принципів розвитку, детермінізму та системності [2, с. 19].

У філософії досить поширеним є пояснення взаємозв'язку принципів історизму, причиновості та системності шляхом звернення до принципу загального зв'язку явищ. Так, Я. Ф. Аскін відзначає взаємозв'язок принципів детермінізму та загального зв'язку явищ і підкреслює, що «детермінізм відбиває активний бік цього взаємозв'язку» [1, с. 14]. О. Г. Спіркін вважає, що принцип загального зв'язку явищ існує в причиновому та системному вияві [15, с. 87].

Подібний підхід відбився й у мовознавстві. На думку В. М. Русанівського, конкретизацією принципу загального зв'язку явищ є принцип причиновості [14, с. 3], а з погляду О. С. Мельничука – принципи причиновості та системності [10, с. 19–20]. Найбільш завершений вигляд такий підхід дістав у концепції В. К. Журавльова: як конкретизацію та вияв універсального принципу загального зв'язку явищ інтерпретовано три принципи – історизму, причиновості й системності [7, с. 39–40].

Телеологічний компонент порівняльно-історичного методу становить його мета. У сучасній компаративістиці її трактують достатньо широко: це відтворення моделей прамовних станів сімей і груп споріднених мов, їх подальшого розвитку та членування на самостійні мови, а також створення порівняльно-історичних описів (граматик і словників) споріднених мов [11, с. 485].

Проте, з нашого погляду, порівняльно-історичні дослідження спрямовані не тільки на висвітлення конкретних фактів з історії тих або інших мов, тобто мають виключно фактологічний характер. Конкретні мовні факти можна усвідомлювати як вияв загальних закономірностей у «підсистемі» онтології, а мету дослідження – як розкриття історичних, причинових, системних зв'язків фактів мови, тобто як реалізацію принципу загального зв'язку явищ на конкретному історико-мовному матеріалі [5, с. 14–15]. Саме так, з методологічних позицій, трактували

мету порівняльно-історичного дослідження вчені Харківської та Московської лінгвістичних шкіл [там же, с. 99, 175].

Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає низку прийомів і процедур. За Г. А. Климовим, це 1) прийом генетичного ототожнення фактів, 2) процедура лінгвістичної реконструкції, 3) прийоми хронологізації та локалізації мовних явищ і їхніх системно пов'язаних сукупностей [8, с. 84]. Найбільш суттєвою частиною операційного компонента порівняльно-історичного методу є процедура лінгвістичної реконструкції [9, с. 202].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм / Я. Ф. Аскин. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1974. – 68 с.

2. Бойченко И. В. Значение исторического материализма для обоснования принципов социально-научного познания / И. В. Бойченко, В. И. Куценко // Социальное познание: принципы, формы, функции : сб. науч. трудов / отв. ред. В. И. Куценко, И. В. Бойченко. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 8–26.

3. Глущенко В. А. К вопросу о структуре лингвистического метода / Глущенко В. А. // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. за вып. В. А. Глущенко. – Славянск, 2001. – Вып. VIII. – С. 3–6.

4. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура / В. А. Глущенко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.

5. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

6. Глущенко В. А. Теорії лінгвістичного методу в українському мовознавстві кінця XX ст. – початку XXI ст. / Глущенко В. А. // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко]. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. – Вип. 2. – С. 6–17.

7. Журавлев В. К. Диахроническая фонология / Владимир Константинович Журавлев. – М. : Наука, 1986. – 232 с.

8. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / Климов Георгий Андреевич / отв. ред. Н. З. Гаджиева. – М. : Наука, 1990. – 168 с.

9. Макаев Э. А. Общая теория сравнительного языкознания / Макаев Энвер Ахмедович. – М. : Наука, 1977. – 205 с.

10. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма / А. С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1970. – № 1. – С. 19–32.

11. Нерознак В. П. Сравнительно-исторический метод / В. П. Нерознак // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 485–486.
12. Подкорытов Г. А. О природе научного метода / Геннадий Алексеевич Подкорытов. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1988. – 224 с.
13. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания : опыт логико-методологического анализа / Валентина Ивановна Постовалова. – М. : Наука, 1978. – 203 с.
14. Русанівський В. М. Марксистсько-ленінська методологія вивчення лінгвістичних об'єктів / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 3–11.
15. Спиркин А. Г. Основы философии : учеб. пособие для вузов / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1988. – 592 с.
16. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / Glushchenko V. // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

Глущенко В. А., Рябініна І. М.
(м. Слов'янськ)

ДАВНІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ТА СУЧАСНІ ГОВОРИ
ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ
У СТУДІЯХ П. О. ЛАВРОВСЬКОГО

П. О. Лавровський (1827 – 1886), видатний російський та український філолог-славист і діяч просвіти, став одним з перших представників порівняльно-історичного методу в Росії та Україні. Вагомим є внесок ученого в розробку проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов.

Коло джерел вивчення історії східнослов'янських мов уперше було окреслено вчителем Лавровського І. І. Срезневським [9, с. 25]. Він виділив три джерела: 1) дані сучасної мови; 2) дані споріднених їй мов; 3) матеріал давніх писемних пам'яток [11, с. 34].

Срезневський відзначав цінність давніх пам'яток як джерела вивчення історії мови [там же, с. 33]. Водночас учений рекомендував обережно користуватися свідченнями пам'яток [3, с. 38]. Він зазначав, що давньоруські пам'ятки «писані на змішаній із церковнослов'янської та руської мові» [10, с. 121]. Інший недолік давніх рукописів полягає в обмеженій кількості пам'яток [там же, с. 96].

Одним з найважливіших завдань історика мови Срезневський вважав поєднання палеографії з діалектологією [11, с. 125]. Важливо відзначити, що пріоритет в дослідженні давньоруських діалектів належить Лавровському. Саме він започаткував східнослов'янську історичну діалектологію [7].

Історичний розвиток російської мови вперше постав наочно в книзі Лавровського «О языке северных русских летописей»: дослідник описав втрату редукованих **ь, ъ**, неперехідне пом'якшення задньоязикових, появу в множині іменників чоловічого роду та середнього роду закінчень **-амь, -ами, -ахъ**, втрату супіна, двоїни тощо [там же, с. 12–51].

З погляду Лавровського, потрібно «зібрати всі дані мови, використовуючи пам'ятки та живу мову, простежити видозміну мови впродовж століть, наскільки це дозволяють зробити джерела, визначити, що належало й належить мові» [там же, с. 2–3].

Подібних поглядів дотримувався й Ф. І. Буслаєв. До «джерел історичної граматики руської мови» вчений відніс 1) старослов'янську мову, 2) інші слов'янські мови, 3) східнослов'янські мови, 4) мову «зразкових письменників» [1, с. 35–36].

Компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст. не ставили питання про пріоритетність того чи іншого джерела вивчення історії мови [9, с. 31].

Водночас у підході до джерел намітилися нові тенденції. Вони полягали в критичному ставленні до давніх писемних пам'яток (див. вище) та у твердженні про значну цінність для історика мови явищ сучасних мов (діалектів) [3, с. 38]. Цю тезу було обґрунтовано Срезневським і Буслаєвим [11, с. 31; 2, с. 282]. Лавровський був одним з перших, хто почав реалізовувати її на практиці.

Значним є внесок Лавровського у вироблення прийомів опрацювання давніх писемних пам'яток. Разом з О. Х. Востоковим, М. О. Максимовичем, Буслаєвим, Срезневським, Я. Ф. Головацьким він поклав початок розробці прийомів дослідження давніх рукописних текстів.

Лавровський став піонером виділення й дослідження в давніх пам'ятках діалектних особливостей. Він відмічав у північних пам'ятках риси «новгородського говору», зазначаючи, що в них, як і в сучасних «живих» говорах, наявні такі особливості, як перехід *в > у* (**у́звышь, у́всли, у́ двѣ недѣли, у́сходити** (Псковський літопис); **у́торникъ, у́ GRIDницю** (Новгородський літопис); **дѣўка, пѣўчій, кўряўка; ѳ > і** та навпаки: **осѣлѣ, вылѣ, взялѣ, творилѣ, сѣмѣренѣ, Чернѣговѣ** тощо; *г > н*: **оспожинѣ, княини; чо, жо, шо, що** замість **че, же, ше, ще** тощо. Ці особливості притаманні й південноруським пам'яткам; вони характерні й для сучасних українських говорів. Учений прийшов до висновку, що лише відсутність взаємозаміни *ч і ц* та деякі інші ознаки відрізняють давні «малоросійські» рукописи від новгородських [7, с. 128–142].

Становлення порівняльно-історичного методу стало можливим завдяки використанню широкого кола джерел вивчення історії мови. Проте при цьому для компаративістів 20-х – 60-х рр. XIX ст. був характерний недиференційований підхід до джерел без чіткої методики їхнього використання [6, с. 180].

За спостереженнями Є. Ф. Карського, до виходу праць О. І. Соболевського в українському, російському й білоруському мовознавстві ще не було здійснено територіального розподілу давніх писемних пам'яток (багато з них залишалися нелокалізованими) [5, с. 654].

Діалекти також були досліджені недостатньо. Це значною мірою обмежувало можливості порівняння матеріалу давніх писемних пам'яток і сучасних діалектних даних [там же]. Цей недолік, за Карським, був притаманний працям О. О. Потебні, М. О. Колосова, П. Г. Житецького, В. Ягича [там же].

Наш аналіз свідчить, що висновок Карського слід поширити й на студії попередників учених Харківської лінгвістичної школи – українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст.

З нашого погляду, недостатня обізнаність Лавровського в сучасному діалектному матеріалі відбилася в ставленні вченого до так званої гіпотези Погодіна (пізніше вона отримала назву гіпотези Погодіна –

Соболевського). Відповідно до гіпотези М. П. Погодіна, населення Середньої Наддніпрянщини в епоху Київської Русі було великоруським, а українці прийшли на ці землі з Карпат після спустошення Середньої Наддніпрянщини (що стало наслідком монголо-татарської навали). Приймаючи гіпотезу Погодіна і прагнучи знайти аргументи на її користь, Лавровський зблизив українську мову із сербською. Він вважав, що в українській мові багато явищ, спільних із сербською, і це робить «малоруське наріччя перехідним від північного, великоруського, до південних слов'янських» [8, с. 264]. До таких явищ учений відніс, зокрема, *у* (*h*) фрикативний. Ці міркування викликали опір з боку Житецького, який вважав, що Лавровський розглядає неістотні ознаки української та сербської мов, лишаючи поза увагою істотні [4, с. 11–14]. На нашу думку, однією з причин непереконливості аргументації Лавровського є те, що вчений обмежувався матеріалом лише літературних української та сербської мов, без урахування даних сучасних діалектів.

Випадки історичного порівняння матеріалу давніх писемних пам'яток і сучасних говорів у компаративістиці 20-х – 60-х рр. XIX ст. були численними; історики східнослов'янських мов залучали до розгляду й явища інших слов'янських мов.

Це повною мірою відноситься до студій Лавровського. Так, він генетично ототожнював взаємозаміну літер *ч* і *ц* у північних давньоруських рукописах із цоканням, притаманним сучасним новгородським говорам. Спроба поєднання матеріалу двох найважливіших джерел вивчення історії мови виявилася плідною. Це стало продовженням «лінії» Востокова та Срезневського. Проте питання про пріоритетність одного з цих джерел Лавровський, так само як і його сучасники (див. вище), не ставив. Методика поєднання двох найважливіших джерел вивчення історії східнослов'янських мов полягала в тому, що вчений ішов від матеріалу давніх писемних пам'яток до сучасних діалектних даних. Отже, реконструкція архетипів і фонетичних законів здійснювалася проспективним шляхом. Це було характерно для української та російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст. в цілому [3, с. 29–30].

Залучення матеріалу говорів сучасних східнослов'янських мов, співвіднесеного зі свідченнями пам'яток, давало змогу охарактеризувати найважливіші фонетичні й морфологічні процеси, наявні в мовній історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Буслаев Ф. И. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
2. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка / Буслаев Ф. И. // Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка. – М. : Просвещение, 1992. – С. 25–373.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

4. Житецкий П. И. Очерк звуковой истории малорусского наречия / Житецкий П. И. – Киев, 1876. – IV, 376 с.

5. Карский Е. Ф. А. А. Шахматов как историк русского языка / Карский Е. Ф. // Карский Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – С. 653–662.

6. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. / Колесов В. В. // Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века. – Ленинград : Наука, 1984. – С. 163–199.

7. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей / Лавровский П. А. – Санкт-Петербург, 1852. – 160 с.

8. Лавровский П. А. Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями / Лавровский П. А. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1859. – Ч. 102. – С. 225–266.

9. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. / Рябініна І. М. – Слов'янськ : Видавець Маторін Б. І., 2011. – 174 с.

10. Срезневский И. И. История русского языка : курс 1849 – 50 года / И. И. Срезневский // Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 93–132.

11. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.

*Голуб О. М.
(м. Слов'янськ)*

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПОПОВНЕННЯ СЛЕНГОВОГО ВОКАБУЛЯРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Сленг англійської мови є комплексним, багатогранним явищем, що потребує поліцільового вивчення, з огляду на його безперервний активний розвиток. У центрі нашої уваги – дослідження, сфокусовані на такому важливому аспекті сленгу, як його поповнення. Фундаментальними розробками у цьому напрямі є праці зарубіжних учених, зокрема E. Partridge, H. Wentworth, S. B. Flexner, H. L. Mencken, Ch. Fries, R. Spiers, J. E. Lighter та інших. В радянській англістиці питаннями поповнення сленгового вокабуляру займалися А. Д. Швейцер, А. А. Міллер, М. М. Маковський [6], Т. М. Беляєва та В. А. Хом'яков [2] та багато інших науковців. Сучасні дослідження в російській англістиці присвячені вивченню еквівалентності лексики в англійському та російському сленгу у системному, словотвірному та функціональному аспекті (Т. Є. Захарченко), порівняльній національно-специфічній характеристиці американського та російського сленгу (Н. О. Орлова), складу, деривації та функції загального американського сленгу (Ю. К. Волошин), словотвірних полів іменників і дієслів сленгу у сучасній англійській мові (Є. А. Редкозубова), лексико-семантичного словотвору в молодіжному сленгу (Джеус Н. О.), когнітивних моделей субстандартної семантичної деривації [8] та інших аспектів.

Серед вагомих досліджень в українській англістиці низка робіт присвячена вивченню особливостей сленгу. Так, наприклад, К. Л. Бондаренко студіює лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу [3]; В. В. Балабін займається проблемами перекладу сучасного американського військового сленгу [1]; І. А. Гонти досліджує структурні й семантичні особливості композит-метафор в американському сленгу [4]; Ю. А. Зацний і А. В. Янков уклали словник, проаналізували та запропонували українські відповідники найновіших сленгових одиниць [5]; У. О. Потятиник вивчає соціолінгвістичні та прагмастистичні аспекти функціонування сленгової лексики [7]. Результати досліджень сленгу відбито у статтях В. О. Дорди, А. Г. Гудманян, О. Медвідь та ін.

Оскільки сленг є тим прошарком англійської мови, який постійно змінюється, дослідження його словотвірних, семантичних, стилістичних та інших особливостей завжди є актуальним для науки. Важливою галуззю досліджень вважаємо проникнення сленгу у лексику ЗМІ, його використання у мові художніх творів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 313 с.
2. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – М. : Либроком, 2010. – 136 с.
3. Бондаренко К. Л. Зіставна лексикологія (гендерний та соціолінгвістичний аспекти) / К. Л. Бондаренко, О. С. Бондаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 168 с.
4. Гонта І. А. Структурні й семантичні особливості композит-метафор в американському сленгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І. А. Гонта. – Київ, 2000. – 20 с.
5. Зацний Ю. А. Нова розмовна лексика і фразеологія: Англо-український словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 224 с.
6. Маковский М. М. Современный английский сленг: Онтология, структура, этимология / М. М. Маковский. – М. : Либроком, 2009. – 168 с.
7. Потятиник У. О. Соціолінгвістичні та прагматилістичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалах періодики США) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / У. О. Потятиник. – Львів, 2003. – 246 с.
8. Шабалина Н. Ю. Когнитивные модели субстандартной семантической деривации (на материале тематической группы субстандартных глаголов умственной деятельности современного английского и русского языков) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Н. Ю. Шабалина. – Тюмень, 2007. – 25 с.

*Гохберг О. С.
(г. Славянск)*

К ВОПРОСУ О ВЫДЕЛЕНИИ СТИЛЯ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Изучение функциональных стилей – важная задача современного языкознания, решение которой будет способствовать полному функциональному описанию русского языка. Академик В. В. Виноградов указывал на необходимость лингвистического исследования языковых средств с точки зрения их функциональной значимости.

Уже сейчас значительны успехи в изучении научного и художественно-беллетристического стилей, которые в первую очередь привлекают к себе внимание исследователей, однако проблема изучения указанных и других стилей остается актуальной.

Формирование функциональных стилей обусловлено неязыковыми факторами. Языковые средства, используемые в каждом стиле, не принадлежат ему одному, не имеют строгого прикрепления, так как все стили формируются на базе единого литературного языка, постоянно взаимодействуют и взаимопроникают. Отличительные признаки, составляющие специфику стиля, проявляются в особенностях отбора, использования, организации, преломления определенных языковых средств в каждом стиле.

В существующей системе функциональных стилей является обоснованным и необходимым выделение и всестороннее изучение стиля научно-популярной литературы, который вначале выступал как особая жанровая, «стилевая разновидность» в системе стиля научной литературы, а в настоящее время оформился в самостоятельный, имеющий свои особенности, стиль, обслуживающий сферу популяризации науки и выполняющий функции сообщения и воздействия (в соответствии с выделяемыми В. В. Виноградовым функциями языка в различных стилях).

Хотя в настоящее время существование нескольких функциональных стилей в русском языке – неоспоримо и общепризнанно, до сих пор нет полного единства в их выделении. Стиль научно-популярной литературы выделяют лишь некоторые языковеды (А. Н. Гвоздев, М. К. Милых, О. Н. Лимаренко, А. В. Степанов, В. Н. Пестунова, Н. Я. Сердобинцев, Е. В. Мусницкая). Многие рассматривают его не как самостоятельный функциональный стиль, а как жанровую разновидность в системе научного стиля, однако отмечают существенные различия между ними (например, А. И. Ефимов, И. Р. Гальперин, Э. Д. Ризель, Н. В. Черемисина и др.).

Стиль научно-популярной литературы возник и сформировался в результате межстилевой контаминации – органического слияния нескольких функциональных стилей: вследствие объединения различных языковых средств, принадлежащих научному, художественно-беллетристическому, публицистическому и разговорному стилям, что обусловлено экстралингвистическими факторами, особыми задачами и целями, назначением, содержанием научно-популярной литературы, спецификой сферы ее распространения. Органическое слияние разностилевых элементов языка, выступающих уже в новом качестве, и составляет основу функционирования, проявления научно-популярного стиля, призванного увлекательно, образно, в доступной форме знакомить широкий круг читателей с достоверным материалом науки, с ее развитием, не только сообщая при этом определенный объем научных сведений, но и воздействуя на читателя, формируя у него определенные взгляды и убеждения, определенное отношение и интерес к сообщаемому.

Очевидно, что научно-популярный стиль в значительной степени противостоит стилю научному, который обслуживает рассчитанную на специалистов научную литературу, а также другим функциональным стилям.

Для лингвистов, занимающихся изучением научно-популярного стиля, представляет значительный интерес вопрос о литературе научно-популярной и научно-художественной, как сфере проявления этого стиля и источнике его исследования. В настоящее время существуют две точки зрения по данному вопросу. Ряд исследователей, популяризаторов считают, что противопоставление понятий «научно-популярная» или «научно-художественная» до некоторой степени искусственно, и даже категорически утверждают, что никаких существенных различий в указанной литературе нет (Э. Лазаревич, В. Иваницкий, С. Блинкин). Другие склонны выделять литературу научно-художественную и научно-популярную, отмечая при этом, что, выполняя одну задачу, произведения научно-популярные и научно-художественные опираются на различные литературные методы (М. Ильин, Н. Михайлов, А. Ивич, К. Андреев, О. Писаржевский).

Различия во мнениях возникли именно в связи с объективным существованием и научно-художественных произведений (например, книги Б. Житкова, М. Ильина, Н. Михайлова, А. Ферсмана и др.), и научно-популярных (это в большинстве произведения, написанные учеными-популяризаторами). И те и другие произведения, заключая в себе научное содержание, неодинаково включают и используют принадлежащие художественному стилю элементы, в первую очередь, художественно-образительные средства. Любое научно-художественное произведение популярно, но не всякое научно-популярное произведение

художественно. Научно-художественная литература – это своеобразная жанровая форма, разновидность в литературе научно-популярной. Научно-художественные произведения – это лучшие образцы литературы научно-популярной, в которых наиболее полно и органично соединились научный и художественный литературные методы, научный и художественный функциональные стили. Нужно говорить не о противопоставлении, а о сопоставлении понятий «научно-популярная» и «научно-художественная». Более широкое понятие «научно-популярная» включает в себя качественно своеобразное понятие «научно-художественная». Это качественное своеобразие создается в результате наиболее полного и эффективного использования художественных средств, что делает научно-художественные произведения самой действенной формой популяризации (поэтому детская литература, посвященная науке, как правило, научно-художественная). Утверждение, что научно-популярная и научно-художественная литература используют различные литературные методы, как видно, очень категорично. Мы говорим о качественно новой развивающейся литературе в фазе ее становления и утверждения (поэтому о ней так много спорят). Она формируется на стыке литературы научной и художественной, действительно основанной на разных литературных методах, в основе которых лежат два различных способа познания действительности. В литературе научно-популярной и научно-художественной эти методы соединяются, что проявляется в слиянии различных языковых средств, приемов научного и художественного построения повествования. Но различны особенности отбора, полнота использования этих средств, их организация, что и приводит к качественным различиям таких произведений.

Это дает основание выделять один функциональный стиль, обслуживающий научно-популярную и научно-художественную литературу, – научно-популярный стиль. Научный стиль тоже один обслуживает своеобразные жанровые формы научной литературы: собственно научную литературу, литературу учебную, научно-техническую и т. д. Говоря о литературе научной, можно ставить вопрос о жанрах разных наук. Говоря о функциональных стилях, можно в них соответственно выделять стилевые разновидности, жанровые формы (например, научно-художественная форма в стиле научно-популярном), которые тем не менее сохраняют в системе одного стиля основные определяющие этот стиль признаки.

Лингвист, изучающий стиль научно-популярной литературы, должен в качестве источников исследования использовать научно-популярные произведения и научно-художественные, что позволит охватить всю сферу популяризации, в которой призван функционировать данный стиль.

Литературоведов, писателей, ученых-популяризаторов, работающих в области научно-популярной литературы, интересуют в основном принципы и методы популяризации, вопрос о месте и задачах этой литературы на современном этапе развития науки.

Лингвисты проявляют наибольший интерес к языковым особенностям стиля научно-популярной литературы, а также к истории его формирования, к факторам, обуславливающим его функционирование. Уже есть результаты в исследовании данных вопросов (А. Н. Гвоздев, М. К. Милых, О. Н. Лимаренко, А. В. Степанов, В. Н. Пестунова, Н. Я. Сердобинцев, Е. В. Мусницкая).

В задачи изучения и описания функционального стиля научно-популярной литературы входит: 1) определение экстралингвистических факторов, обуславливающих функционирование стиля научно-популярной литературы и его выделение в системе функциональных стилей; 2) выяснение в процессе соотнесения и противопоставления стилей: а) какие разностилевые средства языка соединяются в стиле научно-популярном в результате межстилевой контаминации и каковы способы, приемы их слияния; б) в чем заключается новое качество, специфика разностилевых элементов языка в научно-популярном стиле, в результате чего они выступают как его отличительные, определяющие признаки.

Комплексный подход к изучению научно-популярного стиля позволит дать наиболее полное его описание.

Денисова А. С.
(м. Бердянськ)

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ ЛЮДИНИ

Фразеологічні одиниці характеризуються великою різноманітністю структури та семантики, сферою та джерелами формування. Незважаючи на всю різнобічність вивчення фразеологізмів, ця галузь лінгвістичних досліджень продовжує викликати інтерес учених. Поза увагою дослідників поки що залишається низка проблемних питань, пов'язаних з методами дослідження цих стійких виразів. Тому *актуальним* вбачаємо розгляд лінгвістичних методів, які використовуються під час дослідження фразеологічних одиниць антропоцентричної спрямованості.

Методологічний аспект вивчення цих одиниць висвітлюється у працях таких дослідників, як Ш. Баллі (метод семантичної ідентифікації), М. Алефіренко (порівняльно-зіставний метод), Н. Амосова (контекстологічний метод), В. Архангельський (варіаційний метод), В. Жуков (метод фразеологічної аплікації), О. Кунін (метод фразеологічної ідентифікації), Ю. Прадід, В. Ужченко (метод ідеографічного аналізу) та ін.

Мета дослідження – проаналізувати методи дослідження фразеологічних одиниць на позначення відчуттів людини в українській, англійській та французькій мовах.

Проблема наукових методів є однією з найважливіших і водночас недостатньо розробленою в сучасній лінгвістиці. Для дослідження мовних явищ використовуються як загальнонаукові, так і специфічні (лінгвістичні) методи. Розглянемо як вони класифікуються в науковій літературі.

У “Словнику української мови” знаходимо таке визначення методу – по-перше, це спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, по-друге, це прийом або система прийомів, що застосовується в будь-якій галузі діяльності [10, с. 692].

Зважаючи на широке й вузьке тлумачення методу, в мовознавстві вони диференціюються на загальні, до яких належать спостереження, індукція, дедукція, гіпотеза, аналіз, синтез, таксономія, порівняння, формалізація, ідеалізація, експеримент, фальсифікація й моделювання; та лінгвістичні, що є спеціальними методами й мають власну специфіку [9, с.339–340].

На думку М. Алефіренка, метод у лінгвістиці – це сукупність дослідницьких прийомів, методик і операцій, що використовуються для досягнення дослідницьких завдань відповідно до певної лінгвістичної теорії і принципів (методології) пізнання” [1, с. 395]. О. Ахманова подає

таке визначення лінгвістичних методів – це сукупність прийомів, які використовуються в дослідженні мови [5, с. 232]. Це визначення й буде робочим у нашій розвідці.

Оскільки фразеологічна одиниця є поняттям, яке набагато складніше пояснити, ніж слово, то для цілісного дослідження матеріалу і підвищення результативності аналізу цих стійких сполук, на нашу думку, необхідно використовувати певні лінгвістичні методи. Саме на них і зупинимось.

Метод вивчення фразеологічних одиниць уперше запропонувала Н. Амосова, яка розробила **контекстологічний** метод дослідження цих стійких сполук. На її думку, фразеологізми слід вивчати синхронно, а при виборі методу необхідно виходити зі специфіки конкретної мови. Ознакою фразеологізму Н. Амосова висуває контекстуальну взаємодію слів у їх сполученнях залежно від типу контексту – змінного, де вказівний мінімум має більшу або меншу кількість варіацій у межах одного семантичного оточення, чи постійного, під яким розуміється фіксоване сполучення слів, де варіації компонентів виключені, або максимально обмежені [2, с. 28].

Найпоширенішим методом у нашому дослідженні є **описовий**. Він являє собою сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови (у синхронії) [9, с. 433]. Використовуючи його, шляхом суцільної вибірки із лексикографічних, фразеографічних джерел, словників прислів'їв і приказок, крилатих виразів нами були відібрані фразеологічні одиниці на позначення відчуттів людини в українській, англійській та французькій мовах, описані їхні семантичні та структурні особливості, виявлені спільні та відмінні риси між стійкими сполуками різносистемних мов.

Оскільки фразеологічний корпус нашого дослідження становлять одиниці трьох неспоріднених мов, то слідом за В. Аракіним одним з найголовніших методів лінгвістичного дослідження вважаємо **зіставний**. Його сутність полягає в знаходженні і визначенні явищ і фактів ряду мов, що мають тотожні функції, незалежно від того, чи є мови, які зіставляються, генетично спорідненими чи ні [3]. Зіставний метод дає можливість встановити не тільки факти і явища, які мають аналогічні функції в зіставляваних мовах, а й визначити те місце, яке вони займають у своїй мікросистемі. У нашій розвідці цей метод дослідження спрямований на зіставлення однієї мови з іншою з метою з'ясування їхніх специфічних особливостей.

Зіставно-типологічний метод використовується у нашій розвідці для виявлення ізоморфних та аломорфних характеристик в ідеографічній структурі семантичного макрополя фразеологічних одиниць на позначення відчуттів людини у вищезазначених мовах.

За допомогою **варіаційного методу**, запропонованого В. Архангельським, здійснено підхід до фразеології як до системи мови та

виявлено реальні варіації фразеологічних одиниць; вивчено особливості їхніх компонентів, виокремлено фразеологічний рівень мовної структури [4, с. 10–12].

Одним з різновидів лінгвістичних методів є метод **фразеологічної ідентифікації**. Він уперше запропонований О. Куніним і служить для виявлення фразеологічності того чи іншого сполучення слів та приналежності його до ідіом, встановлення тотожностей слів і синтаксичних конструкцій, які утворюють фразеологізми, з їхніми вільними аналогами. Цей метод заснований на різних типах фразеологічних значень, співвідношенні елементів до всієї структури, а також допомагає виокремлювати фразеологізми серед складних слів та словосполучень [7]. Використовуючи цей метод дослідження, з усього загалу фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов нами виокремлені стійкі сполуки, які становлять ядро фразеологічного корпусу, тобто ідіоми, та фразеологічні сполучення, які балансують на його периферії.

На виникнення **структурного** методу значний вплив мали розробки синхронічно-структурного підходу до дослідження мови в наукових працях Ф. де Соссюра, І. Бодуєна де Куртене, О. Єсперсена, П. Фортунатова, Р. Якобсона, Є. Поливанова, А. Мартіне, Дж. Фьорса та ін. В основі цього методу лежить синхронний аналіз мовних явищ як варіантів складників цілісної системи мови – інваріантів, які перебувають у жорстко детермінованій внутрішній ієрархії відношень [9, с. 588].

У запропонованому дослідженні використання **методу компонентного аналізу** дозволяє глибше проникнути в семантичну структуру фразеологічних одиниць, виокремити їхні складові компоненти, виявити синонімічні, омонімічні ряди та антонімічні пари.

В. Жуков під методом **фразеологічної аплікації** визначає процес нашарування фразеологізму на вільне словосполучення того ж лексичного складу, або співвідношення загального значення фразеологізму з системою значень слів вільного вживання, якщо не можна утворити відповідного вільного словосполучення [6, с. 17]. За допомогою цього методу нами визначено межу фразеології, виявлено варіантні властивості фразеологізмів, а також ступінь їхньої семантичної цілісності.

Метод **ідеографічного** аналізу, який лежить в основі дослідження таких науковців, як Ю. Прадід та В. Ужченко, використано в нашому дослідженні з метою виокремлення тематичних полів і груп, семантичних, варіантно-синонімічних груп [8; 11]. Перевагами цього методу є можливість узагальнення і класифікації усього фразеологічного фонду за тематикою. Використання цього методу дає змогу укладати фразеологічні словники, об'єднані за певним тематичним принципом.

Метод *лексикографічного та фразеологічного аналізу* дає змогу порівняти експлікації значень досліджуваних мовних одиниць у словниках, виданих у різні періоди, з метою верифікації їхньої семантики, а також підтвердження факту існування структурних і семантичних видозмін фразеологічних одиниць.

За допомогою *статистичного* методу нами виявлені кількісні показники фразеологічних одиниць за різними класифікаційними схемами.

Висновки. Таким чином, для отримання достовірних результатів дослідження, необхідно застосовувати комплекс методів, що дасть змогу всебічно проаналізувати та систематизувати стійкі сполуки, виявити спільні та відмінні риси між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : учеб. пособ. / Н. Ф. Алефиренко. – М., 2005. – 395 с.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Ленинград : изд-во Ленинградского ун-та, 1963. – 204 с.
3. Аракин В. Д. Типология языков и проблема методического прогнозирования / В. Д. Аракин. – М. : Высш. шк., 1989. – 259 с.
4. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке / В. Л. Архангельский // Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1964. – 316 с.
5. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., 1966. – С. 232
6. Жуков В. Изучение фразеологии в отечественном языкознании последних лет / В. Жуков // Вопросы языкознания. – 1967. – № 5. – С. 16–21.
7. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381с.
8. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К. : Сімферополь, 1997. – 252 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 4. – С. 692.
11. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.

Жуйкова М. В.

(м. Луцьк)

ТРУДНОЩІ ЕТИМОЛОГІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Як відомо, фразеологія акумулює факти історії народу, його матеріальну і духовну культуру, світогляд, особливості національного менталітету, когнітивну діяльність тощо. Це положення, що стало базовим для лінгвокультурології, знаходить безліч підтверджень на рівні фразеологічної діахронії. Разом з тим фразеологія – це і найбільш інтригуюча, дивна, часто нелогічна складова мовної системи. Цей факт спонукає не лише дослідника, а й звичайного користувача мови до пошуків історико-культурних витоків тих чи тих фразеологічних одиниць, до «докопування» до їхніх глибин. Внаслідок прагнення пояснити, звідки взялась певна ідіома, з'являється велика кількість різних реконструкцій, які не просто навіть зібрати й описати, див. «Русская фразеология. Историко-этимологический справочник» [1], де акумульовано дані про різні версії походження приблизно шести тисяч фразеологічних одиниць російської мови. Наявність бодай двох гіпотез ставить важливі питання: які реконструкції можна визнати якщо не переконливими, то хоча б задовільними? Нам видається, що ця проблема навіть більш важлива, ніж пошук фразеологічного етімона, оскільки в багатьох випадках останній взагалі неможливо реконструювати.

Чинники, які ускладнюють етимологізацію ідіом, загалом діляться на дві групи: лінгвістичні та екстралінгвальні. Серед лінгвістичних наведемо такі:

1. Вхідження до складу фраземи багатозначного слова (частіше іменника), яке позначає різні референти в різних діалектах, пор. п'ять різних версій етимологізації рос. виразу *бить баклуши*, в яких по-різному трактуються значення як іменника, так і дієслова (докладніше в [1, с. 40–41]).

2. Зміна плану вираження вихідної фраземи, зокрема, її редукція (пропуск іменного або дієслівного компонента), накладання двох одиниць з подібними компонентами з одночасною зміною семантики, зміна керування за аналогією до більш поширеної предикатної одиниці і т. д.

3. Калькування, тобто послівний переклад фраземи з іншої мови. Особливо важко виявляти калькування з близькоспоріднених мов, коли образ, що лежить в основі внутрішньої форми фраземи, здається цілком зрозумілим і носіям мови-реципієнта.

4. Динаміка мовної системи, зміни в плані змісту і в плані вираження мовних одиниць (не тільки фразеологічного рівня). Зокрема, часто змінюється значення іменних компонентів внаслідок зміни референта.

При реконструкції слід враховувати той факт, що лише частина фразеологічних одиниць виникає на основі наявних у мові словосполучень шляхом трансформації їх плану змісту (за метафоричним чи метонімічним типом). Більшість сталих виразів з'являються у мовленні як новотвори, одразу отримують цілісне значення і не мають відповідників серед вільних словосполучень, див. докладніше [2]. Спроби реконструкції таких фразем, спрямовані на пошук відповідного вільного словосполучення, як правило, зводяться до конструювання химерних версій (так, сталий вираз *вылететь в трубу* пов'язували з віруванням в те, що через комин вилітали відьми, сидячи на мітлі).

У деяких випадках реконструкція може ускладнюватися тим, що фразема з самого початку будувалася як певна загадка, тобто форма дозволяла подвійну інтерпретацію змісту. Це часто відбувається в ідіолектах, жаргонах, у місцевих говірках, вузькопрофесійних соціолектах (див., наприклад, укр. *віддатися за Муравського* 'померти', *запросити на солоні паляниці* 'побити', рос. *кормить завтраками* 'обіцяти', *поставить автограф* 'побити', *играть на кепке* 'грати на вулиці чи підземному переході для заробітку'). Інколи фразема може виникати як репліка іншої, добре відомої носіям мови, див. рос. вираз *на одиннадцатом номере* (вживається із словами *ехать, добираться*), що означає 'пішки' [4, с. 504]; зв'язок між планом вираження і планом змісту стає очевидним, якщо взяти до уваги поширений у російській мові вираз *на своих двоих*, а компонент *одиннадцатый* потрактувати у візуальному ключі – як два однакові знаки одиниці, поставлені поряд, що нагадують ноги людини.

Не менш суттєвим виявляються й екстралінгвальні причини, що ускладнюють реконструкцію фразем, зокрема:

1. Зникнення або редукція культурного тла, на якому виникла фразема. Тут ми маємо на увазі не тільки повну або часткову втрату реалій (матеріальних об'єктів, а також господарських атрибутів, способів виробництва, різних поведінкових традицій, деталей звичайного, щоденного побуту і т. д.), але і зникнення багатьох складових духовної культури (це обряди та їх компоненти, причому часто дуже локальні, вірування, забобони, ціннісні орієнтири і багато іншого).

2. Зміна в концептуальній сфері носіїв мови, зокрема, втрата зв'язків між концептами, характерних для архаїчних форм свідомості.

3. Брак або повна відсутність письмових фіксацій мови, що належить до часу виникнення і раннього функціонування стійкого сполучення. Особливо це стосується побутового, розмовного мовлення. Через цю ж причину, як правило, відсутні фіксації різних варіантів фразем. Найдавніші відомі записи паремій і фразеологізмів здебільшого подають ізольовану одиницю, вирвану з контексту, часто без інформації про її значення. В багатьох випадках складно або неможливо встановити не лише абсолютну,

а й відносну хронологію появи фраземи чи її варіантів. Ускладнює реконструкцію і зникнення з мовленнєвої практики живих варіантів фразем і відсутність давніх фіксацій фольклорних текстів.

Дискусійним є питання про те, яким чинникам слід надавати перевагу при етимологізації фразем. Білоруський фразеолог та етнолінгвіст В. Коваль твердить, що «при реконструкції внутрішньої форми етнофразем ... значно зростає роль відомостей етнокультурного характеру, що на практиці виявляється в домінуванні позамовних даних над власне мовними» [5, с. 117]. Ця точка зору надає перевагу екстралінгвальним основам реконструкції над лінгвістичними. На нашу думку, сенс проблеми полягає не в тому, скільки має бути залучено позамовних даних по відношенню до мовних, а в тому, як відібрати з етнографічних та історичних фактів такі, що мають пояснювальну силу і спроможні стати ґрунтом для переконливих і несуперечливих висновків щодо генези фразеологічних (і ширше – мовних) одиниць. З іншого боку, багато версій реконструкцій виявляються невдалими саме тому, що їх автори не враховують мовні дані, зокрема, час появи фраземи в письмових текстах, її варіанти в діалектах чи споріднених мовах, особливості вживання, конотативні компоненти змісту тощо. Так, дві відомі в російській фразеології версії походження фраземи *подвести под монастырь* (згідно з одною, фразема виникла в ті часи, коли монастирі в Московщині були фортецями і мали чисельні військові гарнізони, а тому «підведення» ворогів під стіни монастиря означало їхню поразку; інша версія пов'язувала цю ідіому з практикою використання монастирів як місця заслання) не враховують початок сталого вживання фраземи в російських текстах, її внутрішню будову (залишається без мотивації префікс *под-* і прийменник *под*), наявність негативної оцінки ситуації. Наша реконструкція показала, що фразема *подвести під монастир* виникла в українському мовно-культурному середовищі не пізніше першої третини ХІХ ст., а в російську мову потрапила вже у ХХ ст. як калька з української, див. докладніше [3, с. 130–146]. Важливими аргументами на користь правильності реконструкції є факт фіксації в українській мові різних варіантів ідіоми *подвести під монастир*, які мають те саме значення і виводяться з тої самої референтної ситуації.

Наприкінці декілька зауважень про помилки, що допускаються при етимологізації фразем.

1. «Модернізація» значення слів – компонентів сталого сполучення, використання при етимологізації не архаїчних, а сучасних їх значень; випадковий, нічим не мотивований вибір одного із значень лексеми, що входить до складу фраземи, і побудова вихідної семантики на цій основі (див., наприклад, деякі версії реконструкції виразу *дуба дати* [1, с. 202–203]).

2. «Осучаснення» внутрішньої форми фраземи, підстановка пізніших реалій або отримання з вихідного образу таких імплікацій, які не відповідають рівню тої свідомості, що породила фразему.

3. Архаїзація внутрішньої форми фразеологічної одиниці, приписування її творцям надто архаїчні уявлення про світ (наприклад, уособлення).

4. Опертя на випадкові історичні або етнографічні факти, їх некритичне залучення до етимологізації.

5. Обмеження мовного матеріалу, на який спирається реконструкції, звуження сфери дослідження, ігнорування мовних даних різних діалектів, інших мов, передусім близькоспоріднених (наприклад, в деяких інтерпретаціях генези рос. ідіоми *попасть как кур во щи*).

Загалом тільки комплексний аналіз лінгвістичних і культурних явищ дозволяє пролити світло на генезу багатьох фразем, їхню роль у відтворенні та трансляції народного менталітету, народної самосвідомості. При етимологізації потрібно знайти такі критерії, які допомогли б відкинути деякі версії як малопереконливі або навіть антинаукові, а інші зберегти, причому зберегти саме в статусі версій, гіпотез, але таких гіпотез, які мають достатню міру наукової переконливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический справочник. 3-е изд. / Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. – СПб. : Астрель: АСТ: Люкс, 2005. – 926 с.

2. Жуйкова М. Типологія ідіом в когнітивно-генетичному аспекті / М. Жуйкова // Мовознавство. – № 4. – 2004. – С. 72–80.

3. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія / М. В. Жуйкова. – Луцьк : РРВ «Вежа» Волинського держ. університету ім. Лесі Українки, 2007. – 416 с.

4. Квеселевич Д. И. Толковый словарь ненормативной лексики русского языка / Д. И. Квеселевич. – М. : Астрель, 2003. – 1024 с.

5. Коваль В. И. Славянские этнофраземы как языковой феномен / В. И. Коваль // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы Междунар. научной конференции. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2001. – С. 115–120.

*Загнітко А. П., Загнітко Н. Г.
(м. Вінниця)*

ТИПОЛОГІЯ МОРФОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ: МЕТОДОЛОГІЙНІ ВИМІРИ

У сучасних слов'янських мовах загалом і в українській зокрема сформувалася система морфологічних категорій із послідовним диференціюванням за 1) семантичними особливостями – на абсолютні (морфологічний рід іменників та ін.) й відносні (морфологічний відмінок іменника та ін.); 2) ярусними вимірами – закріпленням за одним і більше мовних ярусів – на моно- (морфологічний час дієслова тощо) і полірівневі (морфологічний відмінок іменника і т. ін.); 3) формальними виявами – особливостями вираження значення – на словозмінні (морфологічний відмінок іменника, прикметника і под.) та класифікаційні (морфологічний рід іменника тощо); 4) закономірностями афіксальної реалізації – на експліцитні (морфологічні категорії роду, числа та ін.) й імпліцитні (міжкатегорійні внутрішньо- та міжчастиномовні, внутрішньокатегорійні між- та внутрішньочастиномовні транспозиції); 5) функційним закріпленням – на власне-морфологічні (морфологічні категорії часу, виду дієслова та ін.) та невластиво-морфологічні (проміжні) (категорії іменникової особи ↔ неособи, істоти ↔ неособи і под.); 6) структурною організацією – на дво- (морфологічна категорія числа іменника, морфологічна категорія виду дієслова і под.) і більше компонентні (морфологічна категорія часу дієслова – три-/чотири-компонентна, морфологічна категорія відмінка іменника – семикомпонентна) ; 7) категорійним усталенням – на моно- (властиві лише одній частині мови (морфологічна категорія часу дієслова та ін.) та полікатегорійні (міжчастиномовні з наявністю сильного ядра (морфологічні категорії відмінка іменника і под.); 8) силовими позиціями в реалізації семантики – на моно- (морфологічна категорія числа іменника та ін.) та поліцентрові (морфологічна категорія часу дієслова і под.). Класифікаційні виміри морфологічних категорій не обмежені лише заявленими, оскільки морфологічна семантика має не лише однорівневий, а й багаторівневий вияви [1, с. 101–121; 2, с. 92–101]. Перший належить до традиційно витлумачуваних, ґрунтовно опрацьованих, на ньому ґрунтовано усі наявні класифікації морфологічних категорій. Другий застосовувано в різних моделях ономазіологічно-семасіологічних дослідження морфологічних категорій з послідовним встановленням їх функційного діапазону, співвідношення категорійної форми й контексту та ін. [2; 3; 4]. Актуальними постають питання різноманітних транспозиційних моделей у межах однієї категорії та різних категорій,

однієї частини мови та різних частин мови [4, с. 156–202; 5, с. 77–92; 6, с. 65–91], для аналізу яких необхідно застосовувати методологічні засади номінативно-екзистенційної лінгвопарадигми з її функційно-когнітивним та комунікативно-прагматичним складниками. У класифікації морфологічних категорій на ґрунті номінативно-екзистенційної лінгвопарадигми значущим є їх розмежування за референційною специфікою (власне-дейкисні, дейкисно мотивовані, дейкисно орієнтовані та ін.).

Тлумачення морфологічних категорій має опертям лінгвопарадигмальні постулати, що зазнали еволюції від таксисно-елементної (дососсюрівської), системно-структурної (соссюрівської), номінативно-екзистенційної (постсоссюрівської) з особливим навантаженням функційно-когнітивного та комунікативно-прагматичного складників. Застосування багатовимірного аналізу морфологічних категорій підтверджує наявність внутрішньо- та міжкатегорійних внутрішньочастиномовних, внутрішньокатегорійних внутрішньо- та міжчастинимовних, міжкатегорійних міжчастинимовних транспозицій, а також різного статусу взаємозумовленостей, взаємовиявів [5, с. 256–301]. Система морфологічних категорій ґрунтована на їх синтаксичних мотиваціях, усталених у відповідних формальних маркерах. Синтаксичні мотивації відбивають різноманітні внутрішньокатегорійні (конвергенція та дивергенція у відмінковій системі) та міжкатегорійні (структурні та семантичні співвідношення категорії виду і категорії часу дієслова, категорії часу і категорії способу дієслова тощо). Формування активних полів категорійної еквівалентності, аналоговості зумовлюють відповідні зрушення у морфологічному просторі, створенні міжчастинимовних площин, маркованих як проміжні ↔ перехідні, що знаходить послідовне відбиття в лексикографічній практиці [4]. У статті виокремлено головні чинники еволюції й динаміки типології морфологічних категорій – віртуально-системний, соціумно-дискурсивний, мовленнєво-економний, мовленнєво-інтенційний та ін.

У сучасній лінгвістиці інколи непоодинокими є думки про вичерпність граматичних студіювань, оскільки начебто увесь обшир морфологічного, синтаксичного і словотвірного категорійного апарату схарактеризовано. Подібні твердження мотивовані активним синтезом лінгвістичних студіювань з іншими спорідненими й неспорідненими галузями знань, внаслідок чого постають нові й новітні напрями – психолінгвістичні, нейропсихолінгвістичні, лінгвоматематичні, лінгвоюридичні, лінгвокомп'ютерні, низку яких можна продовжити, адже в сучасному просторі знань актуальною постає взаємодія різних наукових досліджень і витворення зовсім нових напрямів, методологічна експансія.

Водночас спостережувано й зацікавлення традиційними мовними рівнями, одиницями й категоріями, тому що лише вичерпне їх вивчення відкриває простір для розгортання студіювань в інших напрямках – порівняльно-історичному, зіставному, функційному, комунікативному, прагматичному, когнітивному, синергетичному та інших, розкриває особливості спільного й відмінного в одно- та різносистемних мовах (морфологічний рід в українській та німецькій, польській та сербській, російській та англійській мовах; дієслівно-морфологічний час в українській, сербській та англійській мовах).

Дослідження морфологічних категорій української мови має декілька науково-парадигмальних етапів, з-поміж яких вирізняються елементно-таксонімічний, системно-структурний, номінативно-екзистенційний, що цілковито охоплюють триелементне, останнім часом найпоширеніше репрезентоване в низці теоретико-лінгвістичних студіювань, протиставлення: дососюрівське → сосюрівське → постсосюрівське. Для першого істотним виступало викінчене формулювання теоретичних засад тлумачення елемента окремої таксономії, тобто розгляд елемента як репрезентанта систематичної (таксонімічної) категорії – частина мови, окремі категорії тощо. Так, М. Смотрицького, який не розмежовував іменників і прикметників, з-поміж імен вирізняв мужескій, женській, середній, общій (наприклад, *чоловік*), всякій (*той, тая, тоє, исполнь*), недоум'янный (*той чи тая неясуть*), преобщий, що охоплює дві статі (*той орель, тая ластовица*) роди. Такий підхід повністю відбивав логічну таксонімію й укладався в систему наявної систематики. Подібне спостережувано і в аналізі дієслівних форм, з-поміж яких учений вперше наголосив на особливостях виду, диференціюючи *первообразный* (*совершенный: чту, стою*) і *производный*, що охоплює: *начинательный* (*камен'ю, трезв'ю*) і *учащательный* (*читаю*). Ідеї М. Смотрицького про розмежування останніх двох різновидів творчо переосмислені в теорії дієслівних акціональних аспектів дії (родів дії (В. М. Русанівський) чи способів дії (С. О. Соколова)), де перші кваліфіковано як інхоативні дієслова (*задерев'яніти, заіржавіти, запліснявіти*), а другі – ітеративними (*бігати, літати*). Для Ю. Крижанича істотним постає розмежування однократних (дія однократна й доконана): *крикнем, станем, седем*; багатократних (повторюваність багато разів): *сидам, говар'ям*; неозначених (дія безвідносна щодо однократності чи багатократності): *сидим, лежим*, додаючи до цього переліку і починальні дієслова: *билиєм, черниєм, обилел, очернел*. У цьому короткому ескізі легко простежувано поглиблення елементно-таксонімічної лінгвопарадигми.

І в системно-структурній, і номінативно-екзистенційній лінгвопарадигмі особливий статус належить міжчастиномовним категоріям – узгоджувальним (особа, рід та ін.). Так, категорія особи пронизує іменниковий простір і дієслівний, диференціюючись на три основні вияви, водночас у її реалізаціях наявні моно- (тільки 3 ос., у традиційній граматиці – беособові) та поліособовість, Категорія особи має особливий різновид надлишковості, так званого граматичного плеоназму (*Я стою на кручі – За рікою дзвони: Жду твоїх вітрил я – Тінь там тоне, тінь там десь...* (П. Тичина) – 1-а особа Я + 1-а особа *стою / жду*). До словозмінних категорій належить відмінок, що є індикатором відповідного ладу мови, пор.: аказативний (номінативно-акузативний) – ергативний (ергативно-абсолютивний) – безакузативний.

В аналізі морфологічних категорій необхідно враховувати ономасіологічні (семантична ємність словоформи завжди детермінована, лімітована) та семасіологічні (обсяг і кількість передаваних тією чи тією словоформою ніяк не лімітовано) вимірів. Істотним є вибір диференційного ↔ інтегрального підходів, коли перший параметризує ту чи ту словоформу з опертям на кваліфікацію значення слова як такого, що складається з відповідної кількості віртуально встановлюваних семантичних компонентів без урахування прагматично зорієнтованих і контекстно мотивованих сем, а другий – спрямований на охоплення усіх структурно-релевантних і структурно-надлишкових з опертям на множину діагностованих контекстів (що більша їх кількість, то вища доказовість встановлюваних сем). Інтегральна модель дає змогу студіювати ті значення, які наповнюють словоформу у функціюванні та які невизначувані з опертям на системно-структурні моделі. У цьому разі постає обов'язковим застосування функційно-когнітивних та комунікативно-прагматичних методик дослідження в межах відповідної наукової лінгвопарадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий и аспектологические исследования : монографія [Текст] / Александр Владимирович Бондарко. – М. : Языки славянских культур, 2005. – 624 с. (Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1441489/> (09.10.2016)).

2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія [Текст] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1978. – 256 с. (Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/222354/> (09.10.2016)).

3. Головач Э. А. Имплицитные особенности морфологии имени прилагательного / Елена Анатольевна Головач : автореф. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.01 – русский язык. – М., 1992. – 19 с. (Режим

доступу : <http://cheloveknauka.com/implitsitnye-osobnosti-morfologii-imeni-prilagatelnoho> (09.10.2016))

4. Загнітко А. П. Словник українських прийменників : словник [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко, Ілля Григорович Данилюк, Ганна Василівна Ситар, Інна Анатоліївна Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с. (Режим доступу : <http://mova.interdon.net/naukovi-pratsi/271-slovník-ukrayinskih-prijmennikiv.html> (09.10.2016)).

5. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Морфологія. Синтаксис : монографія [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с. (Режим доступу : http://litmisto.org.ua/?page_id=15 (09.10.2010)).

6. Загнітко А. Теорія граматики і тексту : монографія [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. – 480 с. (Режим доступу : http://www.ukrajnistika.edu.rs/preuzimanje/zagnitko_a_teorija_suchasnogo_sintaksisu.pdf (09.10.2016)).

7. Никитевич В. М. Грамматические категории в современном русском языке : монографія / Василий Михайлович Никитевич. – М. : Учпедгиз, 1963. – 245 с. (Режим доступу : https://books.google.com.ua/books/about/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3.html?id=79rUMAAACA&redir_esc=y (09.10.2016)).

8. Соколов О. М. Импли́цитная морфология русского языка : монографія / Олег Михайлович Соколов. – Нежин : Гідромакс, 2010. – 183 с. (Режим доступу : https://books.google.com.ua/books/about/%D0%98%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3.html?id=uzdJAQAIAAJ&redir_esc=y (09.10.2016)).

*Kapnina H. I.
(Slowjansk)*

AKTUELLE METHODEN DES FREMDSPRACHENUNTERRICHTS: DAS MINI-BUCH

Die „kommunikative Wende“ am Ende des XX. Jahrhunderts verursachte das Entstehen eines neuen Phasenmodells der Entwicklung der Methoden im Fremdsprachenunterricht. Es erschien der so genannte „Drei-Schritt“ von **Grammatik-Übersetzungsmethode** über die **audiovisuelle** hin zur **kommunikativen**. Obwohl die Methodenpalette heutzutage sehr reich ist, suchen die Lehrer immer wieder nach den neuen methodischen Wegen, die den Lernenden einen Impuls geben oder sie dazu inspirieren können, eine Fremdsprache aktiv und gründlich zu studieren.

Bei dem Umsetzen aktueller Methoden im Fach Deutsch als Fremdsprache/Zweitsprache werden heute in Europa viele neuartige Methoden umgesetzt. Eine davon, die in der Wortschatz- oder Grammatiksystematisierungsetappe verwendet wird, ist Mini-Buch-Methode (auch als Minibuch-Methode, minibook-Methode bekannt).

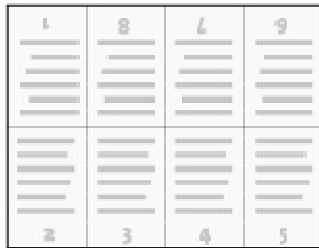
Die minibooks wurden von Eugen Notter als Beitrag zur Ausstellung «LeseKUNST – LeseLUST» konzipiert, eine Wanderausstellung, welche das Zentrum Lesen im Institut Forschung & Entwicklung der Pädagogischen Hochschule der FHNW zusammen mit der Stadt- und Universitätsbibliothek Bern erarbeitet hat. Besucherinnen und Besucher der Ausstellung hatten am Schluss der Ausstellung die Möglichkeit, Eindrücke, Gedanken und Ideen in einem eigenen Buch – eben einem minibook – festzuhalten und auszudrucken. Später wurde die Idee von imedias.ch, Beratungsstelle für digitale Medien und Schule und Unterricht, weiter verfolgt und von Eugen Notter als Website umgesetzt [1].

Heute gibt es zwei Möglichkeiten, das Mini-Buch für den Unterricht vorzubereiten: es kann als eine leere Schablone zum Ausfüllen in der Klasse verteilt werden oder vom Lehrer mit Hilfe des Mini-Buch-Redakteurs für eine konkrete Aufgabe bearbeitet werden. So kann zum Beispiel die Titelseite den Namen des Lernenden oder ein Bild bekommen, das das Thema dieses Mini-Buches darstellt. Nachdem das Buch als PDF-Dokument gespeichert wird, kann es ausgedruckt werden.

Ein Minibuch ist eine A4-Seite, die so gefaltet wird, dass 8 kleine Seiten entstehen. Bei dem Erstellen eines Mini-Buches lohnt es sich, auf die Falteinleitung zu achten [2]:

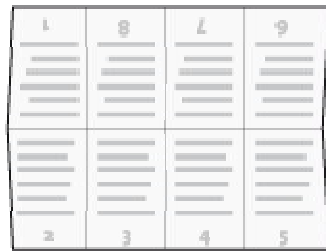
Schritt 1

Lege das ausgedruckte Blatt Papier vor dir auf den Tisch.

Schritt 2

Das Blatt wird einmal längs gefaltet und wieder aufgeklappt.

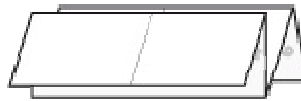
Schritt 3

Das Blatt wird einmal quer gefaltet und wieder aufgeklappt.

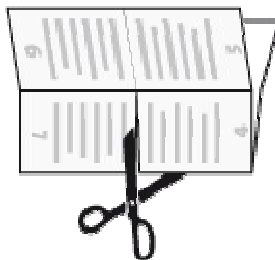
Schritt 4

Das Blatt wird zum «Zick-Zack-Dach» gefaltet, und danach wieder auf A5 aufgeklappt.

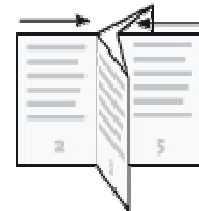
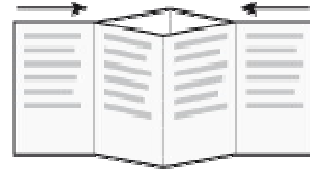
Schritt 5

Das Blatt wird von der geschlossenen Seite her entlang der Faltnie bis zur Querfaltung eingeschnitten.

Schritt 6

Das Blatt wird nun vollständig wieder aufgeklappt und wieder in der Länge gefaltet. Danach wird das Blatt zum Stern gefaltet.

Schritt 7

Das Blatt wird nun zur endgültigen Form und damit zum Buch gefaltet.

Es gibt zahlreiche Einsatzmöglichkeiten des Mini-Buches im Fremdsprachenunterricht: verschiedene Inhalte (sowohl lexikalische, als auch grammatische) können zusammengefasst werden, diverse Projekte (bekannte Sportler oder Schriftsteller Deutschlands) erfüllt werden, eigene Mini-Geschichten verfasst werden, Glückwunsch-Mini-Bucher geschenkt werden.

Das Mini-Buch kann auch eine wunderbare Evaluationsmethode sein, die vor allem der Lehrer benötigt. Dann wird es als Lern-Tagebuch von den Schülern geschrieben. Das Lern-Tagebuch bietet eine Möglichkeit, die Lernerfahrungen von einer Person mit Unterstützungsbedarf zu dokumentieren

und zu reflektieren. Es schafft die Grundlage, um zu überlegen, was sich bewährt hat und beibehalten werden sollte und was nicht gut gelaufen ist und zukünftig anders gemacht werden sollte.

Das Lern-Tagebuch ist auch als Tabelle mit verschiedenen Spalten aufgebaut:

1. Datum
2. Was hat die Person gemacht? (Was, wo, wann, wie lange?)
3. Was haben wir gelernt, was gut lief? Welche Situation eignet sich besonders gut zum Lernen? Was hat der Person an der Aktivität gefallen? Was muss so bleiben?
4. Was haben wir gelernt, was nicht gut lief? Welche Situation eignet sich nicht zum Lernen? Was hat der Person nicht an der Aktivität gefallen? Was muss sich ändern? [3].

Das Mini-Buch-Schreiben kann nicht nur im Fremdsprachenunterricht benutzt werden. Es ist nicht schwer, diese Methode zum Ukrainisch- oder Mathematikunterricht zu adaptieren, die Hauptsache ist, die Falttechnik zu lernen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Geschichte des Mini-Buches [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.minibooks.ch/ueber_minibooks.cfm
2. Falteinleitung zur Erstellung eines Mini-Buches [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minibooks.ch/faltanleitung.cfm>
3. Lern-Tagebuch [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://trainingpack.personcentredplanning.eu/index.php/de/2011-12-15-15-08-24/learning-log-de>

Колесов В. В.

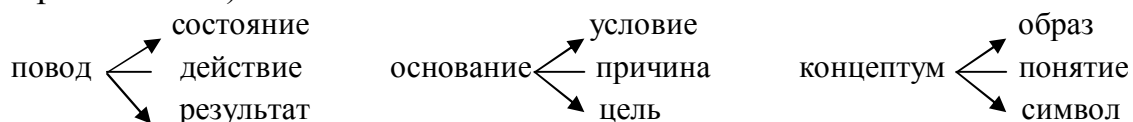
(г. Санкт-Петербург, Россия)

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О КОНЦЕПТЕ МЫШЛЕНИЕ

Лингвистический концепт и логическое понятие представляют собой одну и ту же содержательную единицу *сознания* (*conceptus*), но разной интенсивности. Это вызывается синкретизмом проявлений когнитивистики, но по той же причине переводчики часто смешивают термины *концепт* и *понятие*, работая с иностранным текстом. Аналитизм научного метода требует разложения целого на составные части, и тогда *понятие* предстает только одной частью *концепта*. В процессе *познания* концепт расширяется за счет прибавления новых форм – реально он всего лишь *понимание*.

Определяя понятие как *идею* через её противоположности к *вещи* и к *знаку*, выходим на синергичную связь трех (в составах семантического треугольника), представляющую собой замкнутую *неизменную* систему, которая изучается на синхронном уровне. Чтобы придать этой системе движение, необходимо добавить еще один компонент, и тогда на плоскости образуется концептуальный квадрат, согласно постулату С. Н. Булгакова: «Четверница та же троица, только в движении». Это структура с четырьмя составами – конструктивными *образом*, *понятием*, *символом* и ментальным «зерном первосмысла» – *концептумом* (*conceptum* ‘зерно’). Теперь понятие окончательно сузило свое содержание до своего современного реального состава. Это зона действий диахронической лингвистики, включившей в изучение константу времени (ср. *хронотоп*). По суждениям некоторых философов, такая константа отражает цельность и законченность объекта.

Перед нами не игра словами, а реальная картина взаимных отношений в *относительной* связи концепта и понятия. Всё зависит от точки зрения, от перспективы исследования, от его конкретной цели. В частности, большое значение имеет категория *причинности*, восходящая к теории «четырех причин» Аристотеля. Это зависимость *условия*, *причины* и *цели* от своего *основания*. Причинность направляет действие понятий и «частных» причин. Как и всякая помысленная категория, Причинность может представать метонимически в различных формах, выраженных разными словами, ср. развертку «четырех причин» в виде *семантической константы* (смысловой постоянной последовательности членов Причинности):

Сведём разноименность признаков Причинности в сводную таблицу:

1	2	3
<i>Повод</i>	<i>основание</i>	<i>концептум</i>
<hr/>		
<i>Состояние</i>	<i>- условие</i>	<i>- образ</i>
<i>Действие</i>	<i>- причина</i>	<i>- понятие</i>
<i>Результат</i>	<i>- цель</i>	<i>- символ</i>

Все три, горизонтально связанные, имени обозначают ментально *одно и то же* – с позиции синтезирующего «зерна» концептума как *основания*, но взятое в разной проекции тернарного состава причинности. Здесь Причинность **1** отражает *реальные* отношения в их *онтологии* (это *события*) – как таковые совместно это единство Следствия; Причинность **2** выражает *логические* связи в их *гносеологии* (это *факты*), т. е. собственно Причинность; **3** – указывает *лингвистические* отношения в их *герменевтическом* статусе (это *язык*) – в проявлении содержательных форм концепта. Аналитически представленные соотношения определяются установками различных познавательных подходов, а именно «состояние – условие – образ» находятся в центре внимания реалистов с их установкой на *сознание*, «действие – причина – понятие» интересуют прежде всего номиналистов, нацеленных на *познание*, а «результат – цель – символ» являются предметом преимущественно концептуалистов, которые захвачены идеей *знания*.

Основываясь на этих положениях, представим описание концепта, заявленного в заглавии тезисов. При этом будем строго выделять *основание* (отвечает на вопрос ЧТО?), *условие* (отвечает на вопрос КАК?), *причину* (отвечает на вопрос ПОЧЕМУ?) и *цель* (отвечает на вопрос ЗАЧЕМ?). Руководствуясь этими вопросами, мы и будем выделять из контекстных предикатов составы Причинности как совокупности основания, условия, причины и цели. В конечном счете, составы Причинности позволят нам строить *семантические константы*, вскрывающие неявный концептуальный смысл привлеченных к анализу текстов.

Мышление – общеславянское отпричастное образование от *мыслити* из *мысль*; древнерусские значения ‘желание, стремление к чему-л.’ (XI в.), ‘помышление, мысль’ (XVII в.).

Признаки десигнатов малочисленны и почти все относятся к ряду интенсивных, т. е. вторичных по происхождению: бессознательное, европейское, истинное, логическое, общественное, продолжительное, русское, собственное, средневековое, упорное, человеческое; к числу глубинных можно отнести только великое, чистое.

Предикатные признаки в цельном виде представлены в цитатах:

Мышление и воление какого бы то ни было существа суть не иное что, как это самое существо в деятельном состоянии (Хомяков). – Мышление не исчерпывает всей полноты духовной человеческой жизни, так точно, как совершенство мышления еще не обозначает всех совершенств человеческого духа (Юркевич). – Вне общественного мышления не может быть никакого мышления... Наша многовековая историческая жизнь была жизнью только факта и бессознательного мышления (Шелгунов). – Масса людей, не имея ни времени, ни склонности, ни способности к продолжительному упорному мышлению, одарена, так сказать, отражательной силою по отношению к действию самых логических, самых красноречивых убеждений. Хоть кол на голове теши, она все-таки будет держаться своего, извека ей переданного привычного и действием общественной среды ей усвоенного (Данилевский). – Русское мышление всегда было слишком монистично. Слишком поглощено единым и враждебно множественности, закрыто для конкретного многообразия (Бердяев). – Привычка к логическому мышлению убивает фантазию (Шестов). – Мышление оперирует суждениями и понятиями, представляющими собою как бы сгустки мысли, оседающие ее кристаллы, которые потом подставляются на месте целостной, сверхлогической жизни (С. Булгаков). – Мышление консервативно и упорствует всеми силами на уже принятом им: настойчивость в своих ошибках – основной двигатель развития научных воззрений (Флоренский). – «Чистое» (голое) мышление – духовно индифферентно и мертво в делах созерцания и сердца. Оказалось, что оно представляет из себя величайшую опасность для человеческого рода, – орган лжи и мнимых доказательств. ... В науке власть и контроль принадлежат теоретическому мышлению. Это несомненно приводит к познавательным успехам. Однако такой «научный прогресс» остается духовно-безразличным и мертвенным (И. Ильин). – Есть общий закон, настоящая основа всякого истинного мышления – это открытие общего закона, (что) по преимуществу требует ума сильного в нахождении сходств в равнообразии. Нужна известная сила для извлечения выводов из общего закона, но для открытия самого закона требуется, безусловно, великое природное дарование (Ламанский).

Наше мышление орудует не «чистыми» понятиями и представлениями, а понятиями-словами и представлениями-словами... Я и раньше держался того взгляда, что сама логика человеческого мышления создавалась и совершенствовалась в процессе эволюции и что первоначальное мышление – алогично (Овсяннико-Куликовский). – Этот концепт есть попросту то, что мы называем единством противоположностей. Ведь у философа утверждается мыслительный акт, предмет этого акта и их тождество. Вот этот концепт, вероятно, и введен

для того, чтобы конкретно обозначить единство мышления с его предметом (Лосев). – Мышление есть как раз та способность, которая позволяет видеть наши вещи непосредственно через призму всеобщности (Ильенков). – Категориально организованное мышление, образно говоря, лежит на «подушке» подсознательного, структурированного архетипически, и связано с трансцендентным символически (Бурлака). – Русское мышление свободно в самих исходных постулатах. Точнее, их просто не существует, и русский выбирает оные по собственному произволу. Зато, раз выбрав, удивительно неспособен к какому-нибудь соотносению с реальностью и с головой увязает в болоте тягуче-абстрактных размышлений. Русское мышление сильно в чисто интуитивной сфере (Галковский). – Мыслящий человек есть мера всему. Он есть огромное планетное явление (В. Вернадский). – Это особая форма мышления. Русские проскальзывают мимо обычного разделяющего мышления и углубляются в собственно русское мышление, т. е. погружаются в очарованность всеобщего, глобального, грозного, напряженного, поражающего молнией пространства (Дугин). – Мышление – процесс, замкнутый в себе самом, он может и не перейти вовне, в мир, оставаясь бесплодным и неведомым для людей (Горький – слова С. Морозова). Так что мышление – как наркоз при операции Жизни (Гачев). – Русский тип мышления, соединяющий крестьянский здравый смысл с космическим чувством. Как сказал поэт о русском уме, «он трезво судит о земле, в мистической купаясь мгле» (Кара-Мурза).

МНЕНИЕ КОГНИТИВИСТА: Мышление – невидимое, неосязаемое явление, принадлежащее внутреннему миру человека, и поэтому всё, что с ним связано, представляется в языке с известной долей вымысла, гипотетичности, фантазии. Можно говорить о том, что обыденная понятийная система, отражающая интеллектуальный мир человека, образна. Явления внутреннего, интеллектуального мира человека осмысливаются в образах иного мира – внешнего, видимого, который за счет своей конкретности, определенности поддается непосредственному наблюдению и прямому описанию (Л. Никитина).

Ср. в западных источниках: Понятие мышления, то есть сосредоточенного в себе бытия (Мерло-Понти). – Каждое представление есть обобщение, а оно принадлежит мышлению. Обобщить нечто – значит мыслить его (Гегель). – Мышление придерживается всегда само себя, является единственным, что существует само для себя и состоит в этой встрече с самим собой... Мышление – отнюдь не дар, а необычайно трудное завоевание. Непрочное и недолговечное (Ортега-и-Гассет). – Мышление есть представление, устанавливающее отношение к представляемому (*idea* как *perceptio*) (Хайдеггер). – Мышление человека есть *ощущающее* мышление ... Человеческое мышление, погруженное в

телесную чувственность, получает доступ к реальности только в чувствах и через них (Вальверде). – *Отвлеченное от ощущения понимание называется мышлением.* Мышление навсегда внесло в человеческое бодрствование раскол. Оно изначально дало оценку рассудку как высшим душевным силам, а чувственности – как низшим ... Что бы там ни было, мышление господствует лишь в «царстве мысли» (Шпенглер).

Сужение контекстов дает возможность представить схему денотатов – объемов понятия (предметных значений) в составе концепта:

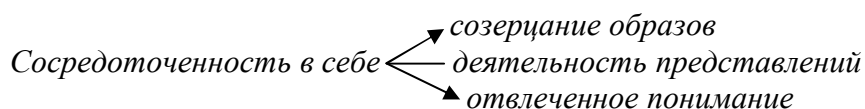
1) ЧТО? Сосредоточенность в себе, придерживается себя самого, процесс, замкнутый в себе самом, невидимое, неосязаемое явление внутренней жизни человека, сосредоточенное в себе бытие.

2) КАК? Созерцание образов, ощущающее мышление – через чувства, монистично, закрыто для многообразия, враждебно множественности, духовно индифферентно и мертво в делах созерцания и сердца.

3) ПОЧЕМУ? Деятельность представлений, умственная деятельность человека, осмысление умственных образов в понятия, воспоминания через слово, оперирует суждениями и понятиями – сгустки мысли, настойчивость в своих ошибках, открытия общего закона и извлечение выводов, орудует понятиями-словами и представлениями-словами, обобщение представлений, представление, относящееся к представляемому.

4) ЗАЧЕМ? Отвлеченное от ощущений понимание, способность видеть вещи сквозь призму всеобщности, единство противоположностей: единство предмета с мышлением в мыслительном акте, «наркоз при операции Жизни».

Все выявленные метафоры можно представить в обобщающей семантической константе:

Читается: Мышление – это *сосредоточенность в себе, которая дает созерцание образов с образованием (общих) представлений ради отвлеченного от ощущений понимания.* Это определение представляет субъективное действие личности с последовательной сменой психологических и логических операций сознания. В сущности, любое определение, построенное на выявленных основаниях, будет опираться на психологические действия сознания, но в различных оттенках смысла: мышление – это *сосредоточенное в себе бытие, закрытое для многообразия, служит для открытия общего закона и извлечения выводов ради способности видеть вещи сквозь призму всеобщности.* Включение в

основание «бытия» переводит высказывание в план объективности, но также окутанной в облако субъективного.

Дальнейшие действия обычны для конструирования понятий, причем самыми распространенными оказываются конструктивные понятия, связанные с причиной и с интенсивными признаками: *бессознательная* деятельность представлений, *продолжительная* умственная деятельность, *логическое* представление и т. д. в любом наборе признаков.

Мышление как род объединяет в себе две формы восприятия, Ощущение как условие и Представление как причину, добавляя к ним в качестве конечной цели – Понимание. Соотношение между Ощущением и Представлением ожидаемо: это чувственное восприятие, с одной стороны, и смысловой образ – с другой. Некоторое совпадение с интуитивно ожидаемым результатом – гарантия того, что метафорические описания наших авторов отражают действительное положение дел. Особо следует заметить, что подавляющее большинство десигнатных признаков (словесных значений) сосредоточено вокруг зоны причинности, то есть действия – именно там они и возникают, постепенно распространяясь «по окрестностям». Например, интенсивные признаки *бессознательное* или *собственное* могут уже относиться и к условию=состоянию *созерцание*.

*Коротяєва І. Б.
(м. Слов'янськ)*

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Як загально відомо, методика дослідження – це сукупність засобів, умов, пов'язаних у систему логічного процесу досягнення потрібного результату. Вона включає весь процес отримання наукового результату, його окремих ланок і в цілому визначає програму досягнення, його конкретні завдання [1, 2].

Методика дослідження повинна ґрунтуватися на таких наукових положеннях, які визначають напрям дослідження та шляхи його реалізації, відповідати об'єкту наукового пошуку, що дає можливість вирізнити ті його сторони і якості, вивчення яких є метою дослідження.

Сучасні дослідники в галузі лінгвістики визначають метод як сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання [2, с. 11].

У методиці навчання іноземних мов методи дослідження розглядаються як способи вивчення навчального процесу з метою підвищення його ефективності [4, с. 12].

Сучасне наукове дослідження не може обмежуватися описовим викладом отриманих результатів, що виражені у формі суб'єктивних оцінок «краще – гірше», «більше – менше», «вище – нижче» тощо. Тому важливою вимогою до вибору методів є передбачення можливості якісного й кількісного аналізу експериментальних даних, способів їх взаємозв'язків. Доцільно також досягати кожного результату не одним, а кількома методами, які доповнюють та коригують один одного. Таким чином підвищується надійність дослідження, стає можливим уникнення небажаних помилок, впливу випадкових неврахованих факторів [2, с. 11–12].

Для здобуття наукових знань про закономірності навчально-виховного процесу у сучасній методиці навчання іноземних мов послуговуються основними і допоміжними методами дослідження.

До основних методів належать: критичний аналіз літератури з методики викладання іноземних мов та суміжних наук; вивчення і узагальнення позитивного досвіду роботи вчителів; наукове спостереження; пробне навчання; дослідне навчання; експеримент [3, 4].

Критичний аналіз літератури з методики викладання та суміжних наук. Аналітико-синтетична робота над матеріалом, який вже існує в науці, дає змогу ознайомитися з фактами, історією, сучасним станом проблеми, визначити недосліджені аспекти, відокремити відоме від

невідомого, використати накопичений досвід, чітко окреслити перспективу тощо. Така робота завжди цілеспрямована, творча і завершується синтезом одержаних знань, формулюванням висновків.

Вивчення й узагальнення позитивного педагогічного досвіду роботи вчителів. Здійснюючи ретроспективний аналіз навчальних матеріалів і документів, педагогічних поглядів і методичних теорій, вчителі виявляють методистів минулого і сучасності, узагальнюють оригінальні прийоми, їх поєднання, креативні методики тощо. Це дає змогу трансформувати досвід минулого відповідно до умов та цілей навчання, використати все те, що не втратило цінності.

Наукове спостереження має цінність в тих випадках, коли воно підпорядковане певній меті, якщо воно характеризується попереднім визначенням об'єкта та педагогічною обґрунтованістю. Спостереження за навчальним процесом проводять паралельно із вивченням шкільної документації, різних видів планів, конспектів уроків, щоденників учителів, проведенням бесід з учителями та учнями про з'ясування їх ставлення до певних методів та форм викладання тощо. Кваліфікована класифікація спостережень – цінний матеріал для розробки методичних рекомендацій.

Пробне навчання – це дослідження, яке побудоване головним чином на ерудиції та педагогічній інтуїції вчителя іноземної мови, який здійснює самостійний науковий пошук. В результаті наукового пошуку підтверджується або спростовується припущення, спрямоване на удосконалення процесу навчання іноземної мови.

Дослідне навчання на відміну від пробного навчання базується на проведенні масового навчання іноземної мови за запропонованою дослідником методикою і здійснюється як певна модель навчального процесу. Має місце масова апробація нових прийомів і методів навчання, найкращих форм організації навчального процесу, удосконалення навчальних та наочних посібників тощо.

Експеримент у навчанні іноземних мов посідає особливе місце серед основних методів дослідження. Цей метод дає змогу довести чи спростувати наукове припущення (гіпотезу). З його допомогою вивчаються загальні та спеціальні закономірності навчання іноземних мов. Для того щоб експеримент був ефективним, дослідник має визначити та сформулювати мету, розробити програму дослідження, спланувати етапи роботи.

У методиці навчання іноземних мов розрізняють лабораторний та природний експерименти. Методичний експеримент охоплює чотири основні фази:

1. Організація (визначення цілей, завдань, розроблення гіпотез, підготовка експериментальних матеріалів, добір учасників експерименту).

2. Реалізація (проведення експерименту, який може передбачати кілька компонентів: передекспериментальний зріз, експериментальне навчання, післяекспериментальний зріз). Головним у цій фазі є забезпечення чистоти експерименту й досягнення його надійності.

3. Констатація (виявлення кількісних та якісних характеристик результатів дослідження як основи для формулювання певних закономірностей). Ця фаза містить два компоненти: опрацювання результатів і формулювання висновків, для чого використовують математичні та статистичні методи.

4. Інтерпретація (пояснення причин отриманих результатів і доведення їх істинності). Йдеться про аналіз даних і формулювання методичних рекомендацій [4, с. 15].

Наступний етап дослідження – впровадження результатів експерименту у практику навчально-виховного процесу відповідних навчальних закладів.

Основні методи дослідження мають тісний зв'язок з допоміжними. До допоміжних методів дослідження належать: анкетування; тестування; метод інтерв'ю; метод експертів; бесіда з учасниками проведення дослідження; статистичний метод; метод моделювання; хронометрування тощо[3, 4].

Анкетування як метод дослідження запозичений методикою навчання іноземних мов із соціології. Під час його застосування особі чи групі осіб пропонують усно чи письмово відповісти на питання: відкриті (очікується вільна відповідь) або закриті (відповідь полягає у виборі тверджень із кількох запропонованих). Анкетування може бути вибіркоvim, індивідуальним, груповим, усним і письмовим. Цей метод дослідження набуває відносної об'єктивності за умови опитування значної кількості його учасників. За допомогою цього методу вивчають точки зору учнів, учителів, батьків стосовно того чи іншого питання.

Тестування. За допомогою тестів різних типів стає можливим у порівняно короткий термін проконтролювати рівень сформованості іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь великої кількості учнів. Залежно від мети дослідження розрізняють діагностичні, прогностичні, констатуючі та змішані тести. У сучасних методичних дослідженнях найбільш розповсюдженими є лінгводидактичні констатуючі тести, які є складовою експерименту. За їх допомогою реалізують передекспериментальний і післяекспериментальний зрізи.

Інтерв'ю. Суть методу полягає в тому, що з кожним представником певної групи людей, думку яких вивчають, проводять бесіду за заздалегідь розробленим планом. Відповіді фіксують, а потім здійснюють їх порівняння та аналіз.

Метод експертів (або метод компетентних суддів). Цей метод використовують у суперечливих ситуаціях, якщо при вивченні певного об'єкта неможливо одержати відомості за допомогою об'єктивних методів (наприклад, яку програму обрати, за яким підручником навчати тощо). До цього методу звертаються також при необхідності оцінити особистісні якості дитини (учня) або визначити здібності до володіння іншомовним мовленням.

Бесіда як допоміжний метод може суттєво доповнити уявлення про процес дослідження, його сильні і слабкі сторони, з'ясувати питання, що не включені до самого дослідження, але доповнюють загальну картину експерименту.

Статистичний метод дозволяє створювати статистичний еталон навчального процесу, на основі якого можна зробити висновки про ефективність навчання конкретної іноземної мови.

Метод моделювання використовується для моделювання навчання іншомовного мовлення. Це дозволяє користуватися цінною науковою інформацією, одержаною на інших (невербальних) моделях.

Хронометрування дозволяє документально зафіксувати увесь навчальний процес або його певний етап. У методичному дослідженні хронометруванням є фіксування на магнітофонну або відеострічку перебігу навчального процесу, завдяки чому можливі будь-які виміри іншомовної мовленнєвої діяльності вчителя або учнів у зв'язку з розв'язанням навчальних завдань [3, с. 21–22].

Важливо зауважити, що жоден із методів наукового дослідження не є універсальним. Усі методи дослідження (основні та допоміжні) ефективні лише за умови їх комплексного використання. Саме в сукупності вони здатні забезпечувати необхідну повноту і глибину вивчення методичної проблеми. У сучасній методиці навчання іноземних мов іде подальший пошук найсучасніших методів наукових досліджень з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособ. / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Мазур О. В. Основы научных исследований : навч. посіб. для студ. вищих навч. заклад. філол. спец. / О. В. Мазур, О. В. Подвойська, С. В. Радецька. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 120 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах / Колектив авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої. – Вид. 2-е, випр. і перероб. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.

*Ліпич В. М.
(м. Бердянськ)*

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ КОМПОЗИТНИХ ДЕРИВАТИВ

Останнім часом у зв'язку з активізацією досліджень семантичного синтаксису, насамперед семантики синтаксичних одиниць, робиться спроба показати процес утворення складних слів як формально-граматичну реалізацію семантичної структури речення. “Розгляд процесів творення складних іменників у контексті семантичного синтаксису передбачає виявлення їх семантичних корелятивів – типів елементарних речень, а також особливостей формально-граматичної реалізації семантичних компонентів при згортанні речення в реальні слова” [3, с. 28]. У словотвірній традиції складні слова співвідносяться зі словосполученнями, зв'язок з якими інтерпретується по-різному. Більшість дослідників розглядає співвідносні словосполучення як такі синтаксичні одиниці, на базі яких утворилися складні слова. Інші, навпаки, вважають, що складні слова утворюють шляхом декомпозиції словосполучення; останні лише пояснюють складні. І тільки незначна частина дослідників кваліфікує співвідносні із композитами словосполучення як синтаксичні еквіваленти – такі достатні одиниці-конструкції, що вмотивовують формальну структуру складних слів. У ролі мотиватора значення складних слів (іменників у тому числі) вони використовують перифразу. Розробці методу перифраз, різним його модифікаціям багато уваги приділяли З. М. Волоцька, М. Гоновська, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський тощо. Варто зазначити, що метод перифраз близький до трансформаційного і відрізняється від нього тим, що дозволяє при розкритті семантики похідної одиниці використовувати такі додаткові слова, що безпосередньо (за коренем чи основою) не співвідносяться з компонентами деривата. Тепер метод перифразування розглядається як засіб тлумачення дериватів і водночас поєднується з морфологічними, лексичними (словниковими) критеріями.

Метод перифразування допомагає правильно вибрати деривативну основу. Розрізнення формальної та семантичної похідності композитів дериваційно пов'язує їх з двома синтаксичними одиницями-конструкціями; формально – зі словосполученням, семантично – з реченням. Композитні іменники формально представляють різні типи семантично елементарних речень.

Семантична структура композитних назв осіб більш однотипна, ніж семантична структура суфіксальних іменників з відповідним значенням.

Це виявляється насамперед у тому, що такі складні іменники є результатом згортання тільки трикомпонентної предикатно-аргументної структури, тоді як суфіксальні можуть бути формально-граматичною реалізацією три- і двокомпонентної предикатно-аргументної структури.

Композитні назви осіб формуються на базі двох типів семантично елементарних речень, а саме:

- 1) П(дія)+ А об'єкт + А діяч;
- 2) П(дія) +А результат + А діяч: *дроворуб* –той , хто рубає дрова; *медаленосець* – той, хто носить медалі.

На семантичному рівні утворення такого типу розрізняються між собою лише третім аргументом. Характерною ознакою формально-граматичної структури цих складних іменників є неоднакове вираження семантико-синтаксичної функції суб'єкта дії. Вона може бути представлена трьома типами засобів: суфіксами, нульовими суфіксами і дієслівними асемантичними компонентами, тоді як предикат і об'єкт трансформуються у два корені – дієслівний та іменниковий. До основних засобів вираження семантики діяча належать суфікси -ник; -тель; -ець; -щик.

Композити-назви істот (неосіб) базуються на трикомпонентній структурі П(дія) + А об'єкт + А діяч, наприклад: *костогряз* – той, хто гризе кістки; *мишоїд* – той, хто їсть мишей. Серед зазначених композитів – назв істот (неосіб) виділяються ще й такі, які мотивуються безпосередньо словосполученням (*довгоніг* - *довгі ноги*). “Останнє є результатом довгого ланцюга дериваційних перетворення, більшість ланок якого спільні з тими, що включає дериваційний процес іменників типу *лірохвіст*, *мечохвіст*. На початковому етапі деривації на базі вихідних семантично елементарних речень утворюється семантично складне речення, в якому компонент з посесивним значенням займає синтаксичну позицію ад'єктива” [2, с. 30].

Складно-суфіксальні назви рослин за характером семантичного моделювання, з одного боку, виявляють спільність зі складними іменниками, що є назвами людей та істот (неосіб), а з другого, - мають свою специфіку. Про їх семантичну спільність з відзначеними типами композитів свідчить насамперед однотипність моделей семантично елементарних речень, що становлять їх дериваційну базу. Частина композитів – назв рослин утворилася за основною семантичною моделлю складних іменників – назв людей – трикомпонентним елементарним реченням П(дія) + А результат + А діяч, наприклад: *каучуконос* – те, що є носієм каучуку (з чого добувається каучук).

В основі семантичної структури складних іменників, що означають знаряддя дії, лежить предикатно-аргументний тип семантично елементарного речення П(дія) + А об'єкт +А знаряддя. Непредикатний аргумент із семантичною функцією знаряддя кваліфікує семантему

неживого предмета, що означає прилад, пристрій, машину і т.п., тобто знаряддя, за допомогою якого здійснюється дія. Отже, елементарне речення з інструментальними відношеннями належить до чотирикомпонентного типу: П(дія) + А об'єкт + А знаряддя + А(діяч). Типовими виразниками семантичної функції знаряддя виступають суфікси -к-; -ач, наприклад: *сінокосарка* – те, за допомогою чого косять сіно; *трубоукладач* – те, за допомогою чого укладають труби. До менш продуктивних суфіксів – формальних представників знаряддя – належать –ник; -ець, наприклад: *ракетоносець* – те, що несе на собі ракету (транспортуює ракету); *бурякопідйомник* – те, за допомогою чого підіймають буряк.

Семантична функція знаряддя може втілюватися нульовим суфіксом. Цей спосіб вираження семантики знаряддя досить поширений, наприклад, *нафтовоз* – те, за допомогою чого возять нафту; *льодоруб* – те, за допомогою чого рубають лід. Нульовий суфікс так само, як і матеріально виражені, що втілюють семантичну функцію знаряддя, при формуванні основ складних іменників сполучається з формальними представниками семантом об'єкта і предиката. У структурі складних іменників, які означають знаряддя дії, дієслівні корені ще не десемантизувалися настільки, щоб перетворитися на формальних виразників семантико-синтаксичної функції інструментала [5, с. 89]. “Це засвідчує насамперед відсутність кореляцій дієслівних коренів і словотворчих суфіксів у межах інструментальної функції, подібно до того, як зблизилися зі словотворчими суфіксами -ник, -ар та ін. дієслівні корені -вод та -роб у межах семантико-синтаксичної функції діяча (суб'єкта дії)” [3, с. 29–33].

Композитні іменники з локативними значеннями здебільшого вказують на місце здійснення дії або місце (переважно приміщення) зберігання чого-небудь. Характерною ознакою семантичної структури таких іменників є її однотипність, адже її представляють тільки два типи семантично елементарних речень, а саме: П(дія) + А об'єкт + А локатив і П(дія) + А результат + А локатив. Способи семантичного вираження локатива передбачають спеціально обладнане приміщення, рідше – місце, які характеризуються за здійснюваною там дією або за її призначенням зберігати що-небудь. Виразниками локативної семантики в складно-суфіксальних іменниках виступають суфікси –ищ (є); -н-; -ник; -ач; -к- та інші. Семантичну функцію локатива у формально-граматичній структурі складних іменників зрідка реалізує нульовий суфікс, наприклад: *водозлив* – там, де зливається вода; *водозбір* – там, де збирається вода.

Композитні іменники абстрактної дії функціонують як лексичні деривати, мотивовані словосполученнями. Виступаючи різними формами деривації, ці слова служать повнішому вираженню значення дії, ніби доповнюючи, а не дублюючи одне одного. При цьому композитні

іменники абстрактної дії функціонують на лексичному рівні як лексичні замітники дієслова, що корелюють зі словосполученнями, а не з окремими дієсловами: *автомобілебудування – будувати автомобілі*.

“При творенні іменників абстрактної дії безпосередньо від словосполучень відбувається лише “склеювання” елементів словосполучення в одне слово з одночасним абстрагуванням значення дії. У такий спосіб композитний іменник на лексичному рівні замінює дієслово, стає виразником значення дії, реалізованої словосполученням. На синтаксичному рівні це значення виявляється в межах двох пов’язаних слів через граматичні категорії дієслова, його синтаксичні функції. У композиті-іменнику вона (дія) абстрагована від цих характеристик, засвідчуючи лише обмеження дії, виконуваної над певним об’єктом, вказаним першою основою слова, без характеристик її перебігу” [3, с. 154].

Більшість композитів із значенням абстрактної дії описуються перифразою А + П(дія), де А – те, на що (спрямована), над чим (виконується) дія.

Розгляд складно-суфіксальних іменників свідчить про неоднорідність явищ, що зумовлюють формування їх словотвірних категорій, структури й семантики слів. Назви осіб, інших істот, місця, рослин, знарядь дії засвідчують тісний зв’язок внутрішнього синтаксису слова з еквівалентними словосполученнями, регулярність семантичного перетворення останніх, що насамперед виявляється у можливості переосмислення об’єктно-дієслівної синтагми як основи найменування особи, знаряддя, місця за постійно виконуваною над об’єктом дією. Атрибутивні словосполучення в цих категоріях використовуються рідше і мотивовані ними іменники характеризуються ознаками, що виникають як наслідок уподібнення двох предметів чи підкреслення зовнішніх примітних ознак предметів. Натомість назви істот, рослин віддають перевагу атрибутивним синтагмам. Атрибутивні іменники поділяються на дві протилежні за своїми властивостями словотвірні категорії. Іменники абстрактної дії мотивуються переважно словосполученнями й оформляються як назви дій за їх об’єктами.

Отже, специфіка семантики композитів розкривається при розгляді їх як особливих синтаксичних структур, що мотивуються словосполученнями та реченнями. Послідовне зіставлення їх з еквівалентними синтаксичними конструкціями дозволить дати їм належну словотвірну кваліфікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / Вихованець І. Р., Городенська К. М., Русанівський В. М. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.

2. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті / Вихованець І. Р. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.

Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства

3. Городенська К. Г. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису / Городенська К. Г. // Мовознавство. – 1988. – № 3. – С. 27–34.

4. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Клименко Н. Ф. – К. : Наукова думка, 1984. – 251 с.

5. Олексенко В. П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників / Олексенко В. П. – Херсон : Айлант, 2001. – 240 с.

*Маторін Б. І.
(м. Слов'янськ)*

**ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ
В ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНОМУ АСПЕКТІ**

На межі ХХ – ХХІ ст. особливого розвитку набуває лінгвістична історіографія – наукова дисципліна, що вивчає історію мовознавства, аналіз теорій і концепцій генезису лінгвістичної думки, зокрема, певних її аспектів і розділів науки про мову, традицій, течій, напрямів, шкіл.

Актуальність лінгвоісторіографічних досліджень зумовлена, по-перше, важливістю порушених проблем у лінгвістиці, та, по-друге, відсутністю лінгвоісторіографічного вивчення цих питань. Накопичений лінгвістичний матеріал потребує теоретичного осмислення й лінгвоісторіографічного висвітлення для подальшого його застосування. Такі наукові роботи видаються надзвичайно значущими та перспективними.

На сьогодні актуальним і перспективним видається огляд наукових позицій щодо проблеми членів речення і принципів їх виділення в лінгвоісторіографічному аспекті, оскільки, попри важливість проблеми членів речення, майже відсутні в сучасній лексикографії комплексні дослідження із окресленої проблематики. Окремі коментарі можна помітити в наукових студіях Ф. М. Березіна, С. І. Бернштейна, В. М. Никітіна, О. І. Білодіда, В. В. Бабайцевої, П. С. Білярського, Є. В. Кротевича, А. П. Загнітка, І. І. Слинька та ін. У зазначених роботах переважають побіжні міркування щодо поглядів мовознавців ХІХ ст. – початку ХХІ ст. на проблему членів речення і принципів їх виділення.

Лінгвоісторіографічне дослідження проблеми членів речення дозволяє зробити висновки щодо ступеню їх вивченості та окреслити перспективи подальшої розробки питань, пов'язаних із членами речення.

Отже, дослідження категорії членів речення, їх кваліфікаційних ознак, принципів їх виділення в українському, російському, західноєвропейському, а також американському мовознавстві досі не здійснено. Своє бачення й розв'язання зазначених проблем подаємо в наших тезах, метою яких є висвітлення різних поглядів на окреслену проблему в працях європейських та американських граматистів.

Заслуговують на увагу наукові позиції Й. Аделунга, Ш. Бато, Н. Бозе, К. Беккера, Ф. Вегенера, А. Вейля, А. Вейсмана, Г. Габеленца, О. Єсперсена, Г. Пауля та ін.

Аналіз наукової концепції Г. Габеленца можна знайти в дослідженнях І. І. Ковтунової, К. Г. Крушельницької, Ю. Я. Бурмистровича тощо. Прийнято вважати, що саме Г. Габеленц уперше використав терміни

психологічний підмет та *психологічний присудок*. На думку Г. Габеленца, у процесі лінійного розгортання речення в мовленні кожен попередній компонент виступає в ролі психологічного підмета щодо безпосередньо наступного компонента (психологічного предиката). Зазвичай порядок членів речення в більшості мов є сталим, бо означення чи додаток завжди стоять перед або після підмета й ін. Найбільш показовою стосовно цього є французька мова.

Варто зазначити, що Г. Габеленцем сформульовано таке правило, що «незалежно від складу членів речення, спочатку в реченні стоїть психологічний підмет, потім – психологічний присудок» [8, с. 380]. Проте ця теза дещо суперечить дійсності, оскільки інколи ми виділяємо логічним наголосом як перший елемент речення саме психологічний присудок.

Н. Бозе пов'язував прямий порядок слів у реченні з природним плином думок. Цей порядок мовознавець називав не лише «природним», а й «аналітичним», оскільки він відображає аналітичну роботу розуму, яка здійснюється через спрямування від суб'єкта судження до його атрибута і від них – до їх доповнення (в широкому трактуванні цього терміна). Аналітичний порядок Н. Бозе вважав універсальним. Фрази, у яких спостерігається відхилення від аналітичної діяльності розуму, Н. Бозе інтерпретував як «фігуративні» [6].

Ш. Бато розрізняв два типи порядку слів – «граматичний» та «ораторський». «Грамаітичний порядок» мовознавець пов'язував з точною, науковою мовою, тому вважав «штучним». «Ораторський порядок», навпаки, він кваліфікував як «природний», оскільки ним послуговуються, зазвичай, у розмовній чи поетичній мові. «Ораторський порядок» у Ш. Бато традиційно є інверсією щодо «граматичного порядку», проте наявні випадки, коли ці порядки співпадають. Це спостерігається тоді, коли на місці важливого або головного у процесі побудови речення виступає той компонент ситуації, який позначається предметом. Зазвичай ці порядки не співпадають у випадках, коли компоненти, найбільш важливі для мовця, виражено іншими членами речення [5].

У своїх грамаітичних дослідженнях Й. Аделунг (так само, як і Ш. Бато) доміантним членом у реченні вважав підмет. На думку Й. Аделунга, підмет – це такий член речення, який означає дещо невизначене й виражає «основне поняття». Й. Аделунг термінологічно розмежує штучний та природний підмет і присудок. Підмет, як природний, так і штучний, виражає «найбільш важливу та найбільш невизначену ідею, а присудок роз'яснює її» [цит за : 3, с. 507]. Необхідність у такому розмежуванні виникає, коли той чи той член речення в позиції присудка виражає «основне поняття». Й. Аделунг витлумачував функції головних членів речення дуже своєрідно. Це засвідчує той факт, що у підметі лінгвіст вбачав, з одного боку, той член

речення, який позначає щось невизначене, а з іншого, Й. Аделунг вважав, що в реченні він виражає «основне поняття».

На відміну від Й. Аделунга, А. Вейль виділяв підмет з позиції традиційного вчення про члени речення. Так, підмет – це те, про що говориться в реченні, а присудок дещо повідомляє про нього. Функцію головного компонента А. Вейль співвідносить не лише із підметом, а й з іншими членами речення, які займають позицію на початку речення. Мовознавцем також приділено певну увагу й видам логічного зв'язку між членами речення [9].

Потрібно відзначити внесок німецького мовознавця Г. Пауля в розробку питань про члени речення [4]. Дослідження лінгвіста ґрунтувалися на синтаксичному та логіко-граматичному підходах: він не лише визначив складові частини речення з граматичного та психологічного поглядів, але й проаналізував взаємодію між членами граматичного речення та складниками психологічного судження. Г. Пауль зазначав, що будь-яке речення формують принаймні два елементи. Цілком природно, що їх прийнято називати *підметом* та *присудком*. Саме ці граматичні категорії перебувають у психологічному співвідношенні. Водночас Г. Пауль відразу порадив відмежовувати психологічний підмет (і відповідно присудок) від граматичного, тому що вони не завжди є тотожними. Г. Пауль, зокрема, вважав, що кожен член речення, у якій би граматичній формі він не виступав, може бути чи психологічним підметом, чи психологічним присудком. Науковець досліджував і засоби розрізнення підмета та присудка. Одним із таких засобів лінгвіст визначив силу наголосу.

Г. Пауль акцентував увагу також на випадках, коли один член судження утворює речення. Таке протиріччя мовознавець пояснив тим, що один із членів речення, зазвичай, психологічний підмет, є зрозумілим з попереднього контексту, а тому не отримує мовного вираження. Так, речення питальної модальності вимагають відповіді, що може складатися з одного присудка, а підмет міститься лише в питанні (попередньому контексті).

Не залишилося поза увагою мовознавця і співвідношення членів речення з частинами мови. На думку Г. Пауля, психологічний підмет чи його складова, зазвичай, морфологічно оформлюються анафоричним займенником (відносним), що виступає у препозиції. Питальний займенник зазвичай є засобом вираження присудка чи його частиною. Функцію психологічного присудка може виконувати й той компонент речення, до складу якого входить заперечна частка, а також така, яку можна виділити за допомогою слів типу *особливо*, *перш за все*, *лише*, *виключно* тощо.

О. Єсперсен у «Філософії граматики» пропонував виділяти дві категорії – «Ранг» і «Нексус» [2]. У праці вченого йдеться про «первинний

компонент» (підмет) й «аднекс» (присудок). Науковець відмовився від категорії частини мови; запровадив теорію «трьох рангів»; запропонував учення про первинні (головні члени речення), вторинні (другорядні члени речення) та третинні (залежні члени речення) компоненти речення. Ця теорія дозволила провести глибинні дослідження одиниць мови. Також О. Єсперсен акцентував увагу на тому, що ідея «трьох рангів» не співпадає із поділом слів на частини мови. Так, зокрема, науковець не пов'язує ознаки первинності, вторинності та третинності з певними синтаксичними функціями. Зазначимо, що окремі наукові положення О. Єсперсена викликали суперечки серед лінгвістів того періоду.

Основним недоліком теорії «трьох рангів» постає відсутність критеріїв розмежування кожного з рангів.

Ф. Вегенер у мовленні виокремлював *логічний підмет* (або експозицію), який пов'язував із певною попередньою ситуацією, а також *логічний присудок*, що надає нові відомості про логічний підмет. Мовознавець звертав увагу на той факт, що логічні категорії не завжди співпадають з граматичними [див. про це докладніше : 3].

К. Беккер поверхнево характеризував член речення, який виражає «основне поняття». Лінгвіст стверджував, що за допомогою певного члена речення мовець лише вказує на якесь протиставлення [7].

Аналізу категорії членів речення і принципів їх виділення присвячено наукові студії А. Вейсмана. В. В. Виноградов, дослідивши лінгвістичний доробок ученого, зосередив увагу на ґрунтовному аналізі другорядних членів речення мовознавцем, який і пропонував власні формулювання: атрибут, об'єкт, прислівниковий вираз. Проте В. В. Виноградов це нововведення вважав зайвим [1].

Отже, проблема членів речення має досить тривалу історію дослідження, проте на жодному етапі її вивчення в лінгвістичній науці не існувало єдиної точки зору щодо принципів виділення членів речення.

Категорія членів речення в європейському та американському мовознавстві висвітлювалася в контексті актуального членування речення (Г. Пауль, Г. Габеленц, Н. Бозе, Ш. Бато та ін.). Значну увагу було приділено з'ясуванню індивідуального аспекту категорії головних членів речення (Й. Аделунг, Г. Вейль).

Західноєвропейські дослідники вважали, що члени речення є складовими компонентами цілого, і комунікативне навантаження кожного із них існує лише по відношенню до інших членів речення.

О. Єсперсен відмовився від категорії частини мови та впровадив теорію «трьох рангів».

Отже, у висвітленні питань щодо диференціації членів речення в студіях західноєвропейських дослідників помітна певна непослідовність та суперечливість.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні низки актуальних питань проблеми членів речення і принципів їх виділення на сучасному етапі розвитку мовознавства, бо зрозуміло одне, що традиційне вчення про члени речення не спроможне пояснити всі синтаксичні явища, хоча воно й приваблює своїми фундаментальними вихідними поняттями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова) / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1958. – 400 с.
2. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 408 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : Монографія / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Пауль Г. Принципы истории языка [Электронный ресурс] / Герман Пауль. – М., 1960. – Режим доступа : http://genhis.philol.msu.ru/article_28.shtml
5. Batteux Ch. De la construction oratoire / Charle Batteux. – Paris : Chez Desaint & Saillant, Libraires, rue S. Jean-de-Beauvais, 1763. – 459 p.
6. Beauzée N. Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir à l'étude de toutes les langues / Nicolas Beauzée. – Paris : De l'imprimerie de J. Barbou, rue & vis- à-vis la grille des Matharins, 1767. – Т. 2. – 668 p.
7. Becker K. Ausführliche deutsche Grammatik / Karl Ferdinand Becker. – Frankfurt am Main, 1842. – 345 s.
8. Gabelenz G. von der. Ideen zu einer vergleichenden Syntax / Georg von der Gabelenz // Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. – 1869. – № 6. – S. 374–384.
9. Weil H. De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparees aux langues modernes. Question de Grammaire générale. Troisième édition / Henry Weil. – Paris : Librairie A. Franck, 1879. – 101 p.

*Маторина Н. М.
(г. Славянск)*

ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ СЛОВ КАТЕГОРИИ СОСТОЯНИЯ

На почве сложного грамматического переплетения свойств и функций имени, глагола и наречия складывается и развивается категория состояния как новая для русского языка, но очень активно развивающаяся часть речи

В. В. Виноградов

Слова категории состояния (СКС) – это слова, обозначающие статическое (нединамическое) состояние и выступающие в функции главного члена (сказуемого) безличного предложения. К безлично-предикативным словам относятся слова (или реже формы слов) разных частей речи, причем не во всех своих лексических значениях, а только в тех из них, которые закреплены за употреблением этих слов в функции сказуемого: время (*Время ехать*), грех (*Грех смеяться над слабыми*), досуг, недосуг (*Недосуг мне этим заниматься*), лень (*Лень готовить уроки*), охота (*Охота поговорить*), неохота (*Неохота писать письма*), пора (*Пора уезжать*), должно, можно, надо, нельзя, нужно, совестно, стыдно, тошно, весело, грустно, ветрено, холодно, больно, плохо и т. п.

Используя формулировки лингвистов, СКС можно определить следующим образом: это «знаменательные неизменяемые именные и наречные слова» (Н. С. Валгина), «выражающие категориальное значение состояния живых существ, природы, окружающей среды» (П. А. Лекант), «способные сочетаться со связкой и употребляемые в функции сказуемого безличного предложения» (Н. М. Шанский).

Слова категории состояния как часть речи представляют собой объект пристального внимания лингвистов вот уже на протяжении почти столетия. Тем не менее вопрос о месте СКС в системе частей речи до настоящего времени не является до конца решенным: в трудах лингвистов и в грамматиках русского языка высказывались и высказываются различные мнения относительно статуса и состава этого лексико-грамматического разряда слов (в академических грамматиках русского языка предикативы, или слова категории состояния, в качестве самостоятельной части речи вообще не рассматриваются).

Актуальна проблема слов категории состояния и в лингвоисториографическом аспекте. Работ, посвященных этой проблеме, практически нет. Некоторые наблюдения историографического характера встречаются в работах И. А. Антоновой [1], Л. И. Барминой [3],

Л. С. Бархударова [4], Т. Н. Волынец [5], Е. М. Галкиной-Федорук [6], Н. А. Каламовой [7], О. К. Кочинева [8], В. И. Красных [9–11], Н. М. Маториной [12; 13], Н. С. Поспелова [15], Н. М. Рухленко [16], А. Н. Тихонова [17], Фр. Травничка [18], В. А. Трофимова [19], А. Б. Шапиро [20] и др.; более подробную лингвистикографическую информацию можно найти в работах А. Д. Мельник [14] и нек. др.

Началом дискуссии и всестороннего изучения слов категории состояния следует считать выход в свет работы Л. В. Щербы «О частях речи в русском языке» (1928). Формально Л. В. Щерба определил категорию состояния так: «Это слова в соединении со связкой, не являющиеся, однако, ни полными прилагательными, ни именительным падежом существительного; они выражаются или неизменяемой формой, или формой существительного с предлогом» [21, с. 76]. Гипотеза о категории состояния, выдвинутая Л. В. Щербой, вызвала неоднозначную реакцию русистов: часть лингвистов и научных школ отнеслись к ней с воодушевлением, у других она вызвала резкое неприятие.

В русистике для обозначения СКС используются следующие термины: *категория состояния*, или *слова категории состояния*, или *слова состояния* (Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, И. И. Мещанинов, Н. С. Поспелов, А. Н. Тихонов, Е. В. Сирота, Т. Н. Берляева, О. В. Чижикова), *безлично-предикативные слова*, или *предикативные слова* (А. М. Пешковский, Е. М. Галкина-Федорук, С. С. Ваулина, В. И. Собинникова), *безлично-предикативные формы* (О. С. Ахманова), *предикативы* (А. В. Исаченко, В. Н. Мигирин, В. М. Панфилов), *безличные предикативы* (С. А. Кабанова), *предикативные наречия* (Д. Н. Овсяннико-Куликовский, О. Л. Кочеткова), *наречия состояния* (Н. П. Брешева), *имена состояния* (О. В. Буланцева, М. А. Богомолова, А. А. Литвин, О. Л. Молачко), *присвязочные безличные сказуемые* (О. С. Ахманова), *безлично-предикативные члены* (О. С. Ахманова), даже т. н. *беспризорные слова* (по образному выражению А. Б. Шапиро) и др.

Сложность выделения СКС в отдельную независимую часть речи, по мнению ряда лингвистов, заключается в том, что мы сталкиваемся с омонимичными формами, проявляющимися только в контексте, поскольку каждое высказывание, будь оно обусловлено ситуативно той или иной филологической традицией, всегда реализуется в контексте [2].

Итак, в отношении СКС выделяются следующие подходы:

1) языковеды отрицают существование слов категории состояния как отдельной части речи (А. М. Пешковский, В. М. Жирмунский, А. В. Миртов, И. И. Мещанинов, В. Н. Мигирин, Фр. Травничек, И. Г. Милославский и др.);

2) лингвисты признают существование слов состояния как отдельной части речи, но трактуют ее по-разному (Н. С. Поспелов, А. В. Исаченко,

А. Б. Шапиро, В. В. Виноградов, Е. М. Галкина-Федорук, А. Н. Тихонов, В. М. Панфилов, В. А. Плотникова и мн. др.);

3) ученые, например В. А. Трофимов, признают существование категории состояния только формально, указывая, что лучше разделить ее по «частям речи, чем разбивать части речи ради категории состояния» [19, с. 255];

4) в толковых словарях русского языка не только отсутствует термин *категория состояния* в качестве пометы к лексическим единицам данной части речи, но и используются многочисленные варианты помет для обозначения слов одного и того же морфологического класса: «нареч.», «безл. в знач. сказ.», «в сост. сказ. безл.», «нареч. в роли сказ.» и др.;

5) в 1993 году издано справочное пособие «Русские глаголы и предикативы: словарь сочетаемости» (свыше 600 статей с глаголами и более 200 – с предикативами) [9], в 2001 г. – «Словарь сочетаемости: глаголы, предикативы и прилагательные в русском языке» (около 900 единиц) [10], в 2005 г. – «Словарь сочетаемости: глаголы, предикативы, прилагательные и причастия» (около 1200 единиц) [11]. Словари являются первыми лексикографическими пособиями, в которых дается систематизированное и исчерпывающее описание сочетаемости глаголов, безличных предикативов на -о, кратких прилагательных и кратких причастий с изъяснительными придаточными предложениями и инфинитивом;

б) в зарубежной лингвистике вопрос об отнесении группы слов категории состояния в обособленную часть речи вовсе не поднимается; в английском языке, например, слова категории состояния были выделены в отдельную часть речи советскими грамматистами, начавшими изучать данную категорию слов как отдельный грамматический класс под влиянием русской грамматической традиции; в немецком языке слова категории состояния в отдельную часть речи не вычленяются, хотя и здесь имеется целый ряд слов, которые выражают состояние, и в функции определения их употребление ограничено или совсем не употребляются и т. д. [14].

Изучение проблемы слов категории состояния в современной лингвистической литературе даёт возможность полагать, что значение состояния является особым категориальным значением, а не частным случаем признака. Мы исходим из того, что категория состояния существует в русском языке как отдельная знаменательная часть речи, появившаяся в результате транспозиции слов из одной части речи в другую, и разделяем мнение тех ученых, которые считают, что слова категории состояния – независимая часть речи, обладающая своими морфологическими, семантическими и синтаксическими характеристиками. Это слова, обозначающие статическое состояние и

выступающие в функции сказуемого (предиката) безличного предложения: *Мне грустно... потому что весело тебе.* (М. Ю. Лермонтов).

Слова категории состояния принимают активное участие в развитии языка, пополняют и обогащают словарь, что даёт почву для новых размышлений в лингвистической литературе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонова И. А. О терминах «категория состояния» и «предикативы» / И. А. Антонова // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : МАКСПресс, 2004. – Вып. 26. – С. 128–133.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Бармина Л. И. К вопросу о словах категории состояния в современном английском языке / Л. И. Бармина // Ученые записки МГПИИЯ им. М. Горького. – М., 1967. – Т. 37. – С. 18–26.
4. Бархударов Л. С. О так называемой категории состояния / Л. С. Бархударов // Иностранные языки в школе. – 1958. – № 5. – С. 110–114.
5. Волынец Т. Н. Поэтика слов категории состояния / Т. Н. Волынец // Вопросы функциональной грамматики : сб. науч. тр. – Гродно, 2005. – Вып. 5. – С. 211–226.
6. Галкина-Федорук Е. М. О категории состояния в русском языке / Е. М. Галкина-Федорук // Русский язык в школе. – 1957. – № 4. – С. 6–17.
7. Каламова Н. А. Категория состояния в русском языке : учеб. пособие / Н. А. Каламова. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 33 с.
8. Кочинева О. К. Что нужно знать учителю о предикативах или словах категории состояния / О. К. Кочинева // Русский язык в школе. – 1972. – № 6. – С. 43–47.
9. Красных В. И. Русские глаголы и предикативы. Словарь сочетаемости / В. И. Красных. – М. : Арсис Лингва, 1993. – 224 с.
10. Красных В. И. Словарь сочетаемости. Глаголы, предикативы и прилагательные в русском языке / В. И. Красных. – М. : АСТ, Астрель, 2001. – 368 с.
11. Красных В. И. Словарь сочетаемости. Глаголы, предикативы, прилагательные и причастия / В. И. Красных. – М. : АСТ, Астрель, 2005. – 304 с.
12. Маторина Н. М. Категория состояния: за и против / Н. М. Маторина, Б. И. Маторин // 7th International scientific conference «European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches», Stuttgart, Germany, December 16, 2013. – Stuttgart, 2013. – P. 112–114.
13. Маторина Н. М. Слова категории состояния в лингводидактическом аспекте (из опыта работы) / Маторина Н. М., Маторин Б. И. // Науковий вісник Південноукраїнського національного

педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : лінгвістичні науки : зб. наук. праць. – Одеса : «Астропринт», 2013. – № 17. – С. 119–128.

14. Мельник А. Д. Проблема слов категории состояния в современной лингвистической литературе / А. Д. Мельник // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2 (часть 2).

15. Поспелов Н. С. В защиту категории состояния / Н. С. Поспелов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 55–65.

16. Рухленко Н. М. «Беспризорные» слова, или Слова категории состояния / Н. М. Рухленко // Русский язык в школе. – 2007. – № 4. – С. 39–42.

17. Тихонов А. Н. Категория состояния в современном русском языке / А. Н. Тихонов. – Самарканд : Изд-во Самарк. ун-та, 1960. – 43 с.

18. Травничек Фр. Заметки о «категории состояния» / Фр. Травничек // Вопросы языкознания. – 1956. – № 3. – С. 46–53.

19. Трофимов В. А. Современный русский литературный язык. Морфология / В. А. Трофимов. – Л., 1957. – 282 с.

20. Шапиро А. Б. Есть ли в русском языке категория состояния как часть речи / А. Б. Шапиро // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 42–54.

21. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке / Лев Владимирович Щерба // Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. – М. : Учпедгиз, 1957. – С. 63–84.

Мовчун Л. В.
(м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ РИМИ ПОЗА ПОЕТИЧНИМ ТЕКСТОМ

Лінгвістичне дослідження рими не обмежується літературно-поетичним і фольклорним текстовим ресурсом, хоча, безумовно, найбагатший матеріал як у кількісному, так і в якісному плані пропонують ритмічно впорядковані тексти. Як регулярний прийом рима залишається прерогативою поетичної мови, в інших стилях вона має напіврегулярний, епізодичний або ж випадковий характер і виконує при цьому інші функції. Рима бере участь у поповненні лексичного і фразеологічного фонду (*тяжко-важко, гідко-бридко, калина-малина, фігли-мігли, шури-мури, бульо-мульо, пан або пропав, ні стейки ні гейки, за царя Панька, як була земля тонка*); її зв'язок із редуплікацією давно став проблемою лінгвістичного осмислення і дискусій [7, с. 508; 9, с. 614–515].

Українській мові притаманне контекстуальне зближення співзвучних слів, назване В. С. Ващенком розмовною римою: *Тобі, бач, усе смішки та втішки* (Марко Вовчок); *Прийде час і для нас* (І. Франко) [1, с. 23–26]. Розмовна рима в ролі елемента мас-медійного заголовка стає ефективним засобом привернення уваги: *У Криму все в диму; Дар – не тягар; Вода наша — біда ваша* [6, с. 29].

Традиційно ж переважна більшість визначень рими – це, по суті, дефініювання виключно поетичного її різновиду. Таке розуміння пропонує літературознавча енциклопедія: рима — «композиційно-звуковий прийом суголосся закінчень, що має фонетичне і ритмічне значення, об'єднує суміжні та розташовані близько слова віршових рядків (починаючи з останнього наголошеного складу) для організації їх у строфи, впорядкування поетичного мовлення, його евфонічного ритмотворення» [5, с. 322]. Шкільні класичні визначення рими ще вужчі, вони надають статус рими співзвуччям на кінці віршових рядків [2, с. 213].

Дефініювання рими і сперті на нього принципи відбору римового матеріалу мають методологічне значення – наприклад, при укладанні словників рим. Так, усі римарії І. І. Гурина містять лише кінцеві рими, на що вказує назва одного зі словникових частин, якою автор зазвичай послуговувався, – *абетково-клаузульна частина*.

Лінгвістичне дослідження рими передбачає вивчення цього явища в усіх реальних сферах функціонування співзвучних слів. Мета нашої статті – розроблення методики виявлення рими в непоетичному тексті. Вирішення проблеми охоплює кілька вужчих завдань: 1) адекватне дефініювання рими; 2) виявлення текстових маркерів співзвуччя слів; 3) установлення критеріїв для кваліфікації співзвучних слів як рими.

Узявши за основу дефініції, що їх дали І. Качуровський та Б. П. Іванюк («співзвуччя закінчень у суміжних або близькорозташованих словах» [4, 13]; «звукова схожість ритмічно сильних місць у словах» [3, с. 202]), ми спиратимемося на робоче визначення: рима – співзвуччя акцентуаційно виділених звукових комплексів у суміжних або близькорозташованих словах. Очевидно, що проблема виявлення рими існує навіть у поетичному тексті. Дискусійними стають питання про початкову і внутрішню риму, про таку, що не передбачена версифікаційною схемою того чи того твору, про випадкову риму, про розмежування схожих римопар (римових ланцюгів) і т. ін. Критерії встановлення «римовості» розробив на конкретному поетичному матеріалі пушкініст Дж. Т. Шоу, увівши поняття римової близькості [8, с. 43–44]. Згадана методика навряд чи може бути корисною поза поетичним текстом, оскільки встановлює статус співзвуч тільки на кінці графічно відокремлених відтинків тексту – віршових рядків.

Варто зазначити, що чіткого алгоритму пошуку і розпізнання рими поза римованим текстом розробити неможливо з огляду на нерегулярний характер співзвуч. Окреслити ж коло маркерів, що сприяють зосередженню поля пошуків, цілком посильне завдання. Такі «маячки» є орієнтиром, а не інструментом. У міру розширення опрацьованої текстової бази методика виявлення рими буде вдосконалюватися. На даному етапі дослідження ми встановили певні закономірності, що полегшують пошук співзвучних слів.

1. Локалізація рим зв'язана з композицією тексту. Існує більша ймовірність знайти їх в одних структурних частинах, аніж в інших. Маркерами виступають заголовки (у ЗМІ), зачини і кінцівки, повторювані завершені фрагменти (у казках). Українські народні казки нерідко починаються на кшталт: *Жила-була стара коза; Жили-були собі дід та баба; Десь-не-десь, в деякімсь царстві, в деякімсь господарстві жив собі цар та цариця*. Традиційні кінцівки – *Живуть та поживають та добра наживають; Сам тепер живе та хліб жує та постолом воду возе, а коромислом воду носе*. Повторюваними стають репліки на основі рими, наприклад, із незначними варіаціями повторюється монолог сопілки: *Ой, помалу-малу, чумаченьку, грай, / Да не врази мого ти серденька вкрай! / Мене сестриця з світу згубила, / Ніж у серденько да й устромила*.

2. Останній приклад може ілюструвати також графічне маркування рими. Римовані фрагменти включаються в текст таким чином, що зберігається їхня рядково-строфічна форма. Також фрагмент може відрізнитися курсивним накресленням і розміром шрифту, відділятися розділовими знаками (двокрапкою, тире, лапками). Леся Українка в листах, як правило, всі римовані конструкції – літературні цитати, а також римовані фразеологізми і паремії – вводила в текст за допомогою лапок:

Поки діло йде про загальні принципи, то все йде «по-чеськи», а як дійде до місцевих відносин і до відбудування Польщі, то знов заводиться «по-песьки». Пильної уваги потребують юкстапозити, особливо у фольклорних текстах: *бичок-третьок, лисичка-сестричка, яйце-райце, дівчино-рибчино*.

3. Два слова, що здаються співзвучними, можуть бути наслідком випадкового збігу граматичних форм. Якщо таких слів три і більше, можна припустити, що автор використав їх з певною метою. Наприклад, Остап Вишня досягає сатиричного ефекту нагромадженням цілої низки римокомпонентів: *Механізація пішла, індустріалізація, інтенсифікація, соціалізація, матеріалізація, пролетаризація, комунізація, алітерація, тракторизація...* Отже, на користь рими свідчить кількісний маркер.

Після відбору співзвучних слів обов'язковий етап – відсіювання нерим. Основний критерій для ідентифікації рими – функціональний. Якщо співзвуччя випадкове, воно не функціональне. Так, нейтралізується, поглинається контекстом співзвуччя *по воду – зроду: Чи спала, чи не спала, а вранці ухопила відра і пішла по воду – чи не перше зроду! Бо й правда: де криниця, а вона потягнула аж геть вулицею до базару...* (Г. Квітка-Основ'яненко). Схоже співзвуччя *роду – плоду*, навпаки, є римою, що об'єднує контекстуальні синоніми й підкреслює експресію висловлювання: *– Я круглий сирота: ні роду, ні плоду, ви мене на ноги поставили, ви мене до розуму довели* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Питання фонологічної ідентифікації рими поза поетичним текстом залишилося за межами даного дослідження. Ця проблема не унікальна для нашого напрямку – вона наскрізна в римології і потребує окремого ґрунтовного викладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Х., 1958. – Част. 1-ша. – 228 с.
2. Волинський П. К. Основи теорії літератури. Вступ до літературознавства. Вид. друге, випр. і доп. / П. К. Волинський. – К. : Радянська школа, 1967. – 366 с.
3. Иванюк Б. П. Поэтическая речь: словарь терминов / Б. П. Иванюк. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 312 с.
4. Качуровський І. Метрика: підручник / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / Автор-укладач Ю. І. Ковалів ; керівник видавничого проекту В. І. Теремко. – К. : Вид. центр «Академія», 2007. – Т. 2. – 624 с.
6. Серажим К. С. Фонетичні засоби стилістики: навч.-метод. пос. з курсу «Практична стилістика сучасної української мови»: для студентів-журналістів / К. С. Серажим. – К., 1996. – 54 с.

7. Тараненко О. О. Редуплікація / О. О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 507–508.

8. Шоу Дж. Т. Поэтика неожиданного у Пушкина: нерифмованные строки в рифмованной поэзии и рифмованные строки в нерифмованной поэзии / Дж. Т. Шоу ; пер. с англ. Т. В. Скулачевой, М. Л. Гаспарова. – М. : Языки слав. культуры, 2002. – 456 с.

9. Hanson K. Rhyme / K. Hanson // Encyclopedia of Language and Linguistics. Second ed. – Oxford, 2006. – P. 605–616.

Мокра О. М.
(м. Бахмут)

ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗМОВНО-ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Просторічна лексика, якою послуговуються французи у повсякденному спілкуванні, яка функціонує в літературних текстах, є продуктом конкретних культурних норм. Знання розмовної лексики потрібно користувачу не лише для коректного сприйняття іноземної мови, а радше для відчуття нюансів, смислових асоціацій, підтексту висловлювання. Розмовна лексика є соціально і етнічно маркованою. Метою статті є визначення специфічної поведінки розмовно-побутових слів у лексичній системі французької мови.

Огляд наукової літератури, пов'язаної з проблематикою французької розмовно-побутової лексики (Г. Бош, А. Доза, К. Касіяні, П. Гіро, Г. Ено, Л.-Ж. Кальве, Д. Франсуа-Жеже, Ж.-П. Гудайє, П. Мерль, Ф. Гаде, К. Жорж, Ж.-П. Колен, Ж. Селлар, О. Соважо, М. Сурдо, Г. Петі, К. Руайренк-Вінйо, А. Білас, М. Морен, Ю. Степанов, Н. Тетеревнікова та ін.) дозволяє стверджувати, що в сучасній лінгвістиці питання залишається ще недостатньо опрацьованим. У французькій лінгвістиці поняття розмовного стилю спілкування уперше було представлено Г. Бошем (H. Bauche) та П. Гіро (P. Guiraud) [2; 7], хоча диференціація вишуканого та низького стилів мовлення (*bas-langage*) існувала здавен. Розмовний стиль характеризувався мовленням ізгоїв або шахраїв (*langue de la старупе ou de la canaille*) [5, с. 67]. Г. Бош і П. Гіро визнали існування розмовної лексики, якою природно послуговується народ / *le lexique familier comme étant parlé couramment et naturellement par le peuple* [2, с. 8]. Розмовна лексика може бути просторічною (*les mots vulgaires, les mots vernaculaires*). Після розлогих описів Г. Боша, французькі лінгвісти не звертали великої уваги на функціонування просторічної і розмовної лексики. Дефініції розмовної лексики, що надаються в сучасних енциклопедичних словниках французької мови, майже нічим не відрізняються від визначень, наданих століття тому: розмовною є лексика, якою соціальні верства французького населення природно послуговуються в повсякденному усному і писемному спілкуванні [8, с. 998]. Сучасні французькі лінгвісти не одноставні у трактовці поняття, а особливо, значення просторічної лексики у формуванні словникового складу мови. Французька дослідниця Ф. Гаде, зазначає, що термін «розмовна лексика» потребує коригування, оскільки нині існує два її різновиди: традиційний фонд розмовної лексики (*le vieux français populaire*) і словник молодіжного сленгу (*la langue des jeunes*) [5, с. 28].

Згідно з С. Rouaurenc-Vigneau, розмовно-побутова лексика (*le langage populaire*) є архаїчним терміном, і сьогодні доцільно вживати поняття (*le langage parlé*) [9, с. 44–46]. М. Коен і О. Соважо вбачають у просторічній лексиці фактор мовного прогресу [10, с. 128]. Натомість П. Гіро та Р. Жоржен присвоїли просторічній лексиці статус « гальма », джерела деградації, і, в кінцевому підсумку, смерті мови [7, с. 56]. Дискусійний характер питань, що стосуються дослідження просторічної лексики, стає більш очевидним при спробі провести « демаркаційну лінію » між просторічною, розмовною лексикою / жаргоном / сленгом, з одного боку, а з іншого боку, між професійним сленгом і спеціальними термінами.

У ХХІ ст. французькі лінгвісти намагаються встановити генетичні та функціональні ідентифікатори розмовних слів (*les mots familiers*) у мові. За словами Л. Геспена, розмовні слова використовуються всіма носіями мови [6, с. 24]. Мовознавець типологізує розмовну лексику в такий спосіб: 1) нормативні, літературні слова, що використовуються освіченими людьми в усному і письмовому спілкуванні; 2) експресивно забарвлені слова; 3) просторічні слова, що використовуються неписьменними або малограмотними мовцями [6, с. 24]. До розмовної лексики зараховують вульгаризми, діалектизми (слова, вживання яких обмежене територіально), жаргонізми та арготизми (вживання яких обмежене соціально) [8, с. 998].

Своєрідність французького просторіччя виявляється більш очевидно при розгляді його в діахронії. Французька національна мова формувалася поступово, разом із становленням єдиної нації. Переплетення, амальгама латини, кельтського субстрату, германського суперстрату та адстрату сусідніх мов дали життя французькій мові. У період панування латини французька мова вважалася певного роду просторіччям, яке обслуговувало повсякденне спілкування. У ході тривалого розвитку французька мова витісняє свого суперника – латину, а її ядро – франсійський діалект – стає підґрунтям літературної норми, по відношенню до якої всі інші мовні факти вже стають « відхиленням » від норми, тобто просторіччям. ХVІ ст. вважається поворотним пунктом, започаткувавши централізацію французького суспільства. Формується єдиний національний літературний стандарт, просторічні, « вульгарні » мовні елементи починають співвідноситися з мовленням простолюдина, представника низів суспільства. До середини ХІХ ст. виникає поняття розмовна, народна мова (*langue populaire*), що віддзеркалює паризьку мову нижчих соціальних верств. Сучасне французьке просторіччя, що є невід’ємною частиною національної мови, бере свої витoki в другій половині ХІХ ст. зі злиття арготичних елементів з паризьким розмовним мовленням, впливу професійних сленгів і діалектів [4; 7, с. 19]. Перші дослідники французького розмовного лексикону Г. Бош та П. Гіро розглядали просторіччя як *parlure populaire* (мова народу, плебсу), а мова решти

суспільства мала статус *parlure bourgeoise* (мова буржуазії) [4; 7, с. 19]. Саме буржуазія « створює », « культивує », шліфує мову, а просторіччя, відповідно, навпаки, її псує, засмічує: «Між французьким просторіччям та французькою мовою освічених – дистанція, подібна до дистанції між Природою і Мистецтвом» [7, с. 11].

Французька розмовна лексика, з одного боку, зберігає численні просторічні і арготичні архаїзми. З іншого боку, їй притаманна динаміка, зумовлена динамікою соціального розвитку, значущих соціально-політичних подій. Так, обов'язкова військова служба у Франції, дві війни, обов'язкова світська освіта, розвиток сфери відпочинку, медійної галузі (преса, кіно, радіо, телебачення, Інтернет) приводять до поступової демократизації лексики, що прибирає демаркаційну лінію між просторічною і розмовною, стандартною і загальноживаною французькою мовою. Перша світова війна пустила в широкий обіг слова, що використовувалися раніше лише в спеціальних середовищах. Разом з тим, вплив подій на мову носіїв мови часто носить непередбачуваний характер. Німецька окупація Франції не привела до появи у французькій мові запозичень з німецької мови, а такі німецькі слова, як *Oflag*, *Stalag*, *Kommandatur* тощо, що були в активному вжитку в роки війни, сьогодні вийшли з обігу. Разом з тим, французьке просторіччя зазнало серйозних змін за роки окупації. Причину таких модифікацій французькі лінгвісти пов'язують зі зміною умов життя французького населення і виникненням в цей період абсолютно нецивілізованих ринкових відносин, які сприяли тому, що численні ненормативні слова і вирази стали вживатися не тільки в злочинному середовищі, але увійшли в повсякденний словник законослухняних французів. Таким чином, відбувається постійна взаємодія розмовно-побутової лексики і арго, яке «розсекречується» і проникає в мову повсякденного спілкування. Іншими соціально-економічними чинниками такого процесу стали розвиток транспортних магістралей, знищення великих злочинських банд, руйнування старих кварталів у містах, а також розквіт засобів масової інформації, у тому числі, масований сплеск « вільних » радіостанцій, що поширювали повсякденне мовлення вулиць. Такі інтеграційні процеси усунули причини соціальної та мовної ізоляції окремих спільнот, культивували класичне французьке арго, повністю розчинене в паризькому просторіччі.

Таким чином, якщо на початку ХХ ст. у Франції просторіччям послуговувалися нижчі верстви міського населення, то нині просторіччя є мовою спілкування найширших верств населення, які вживають його в сфері повсякденно-побутового спілкування і в літературній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас А. А. До питання перекладу одиниць зниженого розмовного мовлення / А. А. Білас // *Мова і культура* (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Д. Бураго, 2013. – Вип. 16. – Т. IV (166). – С. 415–421.
2. Bauche H. *Le langage populaire : Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple avec tous les termes d'argot usuel* / H. Bauche. – P. : Payot, 1946. – 490 p.
3. Calvet L.-J. *Demandez le veul* / L.-J. Calvet // *Le Français dans le monde*. – 1996. – № 281. – P. 42–43.
4. Damourette J. *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française* / J. Damourette, E. Pichon. – P. : Collection des linguistes contemporains, 1911–1921. – Т. 1.
5. Gadet F. *Le français ordinaire* / F. Gadet. – P. : Armand Colin, 1989. – 327 p.
6. Guespin L. *Initiation à la lexicologie française : de la néologie aux dictionnaires* / L. Guespin, F. Gaudin. – Bruxelles : Duculot, 2005. – 356 p.
7. Guiraud P. *Le français populaire* / P. Guiraud. – P. : PUF, 1969. – 116 p.
8. *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. – P. : Larousse, 2007. – 2860 p.
9. Rouayrenc-Vigneau C. *Recherches sur le langage populaire et argotique dans le roman français de 1914 à 1939* / C. Rouayrenc-Vigneau // *Persée*, 1990. – V. 47. – № 47. – P. 44–46.
10. Sauvageot A. *Analyse du français parlé* / A. Sauvageot. – P. : Hachette, 1972. – 190 p.

Орел А. С.
(м. Слов'янськ)

**ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПІДСИСТЕМИ КОНСОНАНТИЗМУ
ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ ПРАІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ
МОВИ (лінгвістично-історіографічний огляд)**

Праслов'янська фонологічна система, на думку В. К. Журавльова, Ю. Я. Бурмистровича, В. А. Маслової, бере свої витoki в протослов'янському діалекті праіндоєвропейської мови [1, с. 13; 8, с. 8]. Наявність протослов'янського періоду визнавали також С. Ю. Адліванкін, Г. О. Хабургаєв, Р. В. Алімпієва та ін. Ґрунтовний аналіз мовних процесів, які характеризують фонологічну систему протослов'янського діалекту праіндоєвропейської мови, відбито в роботах Ю. Я. Бурмистровича [1, с. 46–71] та В. А. Маслової [8, с. 196–421], інші дослідники, зокрема Г. С. Кличков, С. Д. Кацнельсон, В. К. Журавльов [5, с. 33–42; 4, с. 32–43], розглянули ті ж процеси фрагментарно або віднесли їх до іншого періоду (праіндоєвропейського взагалі чи праслов'янського). Аналізуючи погляди мовознавців щодо основного складу фонологічної системи протослов'янського діалекту та щодо процесів, які були наявні в протослов'янський період, ми дійшли висновку про неоднозначність розв'язання в лінгвістичній літературі низки проблем, як конкретних, так і загального характеру.

Вивчення основних тенденцій розвитку фонологічної системи протослов'янського діалекту праслов'янської мови, зокрема, підсистеми консонантизму, є першочерговим завданням дослідників історії фонологічних систем східнослов'янських мов. Фонологічну «передісторію» східнослов'янських мов становлять ті фонологічні процеси, які відбувалися в праслов'янській мові, починаючи від її виділення з індоєвропейської прамови. За даними внутрішньої реконструкції, найбільш вірогідною визнана гіпотеза про безпосереднє виділення праслов'янської мови з праіндоєвропейської (через протослов'янський період) без перехідної прабалто-слов'янської мови (Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова та ін.). Історична фонологія праслов'янської мови є «передісторією» історичної фонології східнослов'янських мов.

Очевидною є гіпотетичність побудови підсистеми консонантизму протослов'янського діалекту праслов'янської мови, чим і пояснюють неоднозначність поглядів мовознавців на реконструкцію як основного складу фонем, так і тих процесів, які в ній відбувалися (В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова). Аналіз низки суперечливих питань у дослідженні протослов'янської звукової системи з фонологічного погляду

дозволив підвищити експланаторність реконструйованої моделі (О. Семеренї, Т. В. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Иванов, Л. К. Мошинський, С. Б. Бернштейн, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова).

Вивчення історії підсистеми консонантизму протослов'янського діалекту праїндоевропейської мови передбачає також аналіз досліджень, присвячених висвітленню таких конкретних питань: 1) склад задньоязикових (гутуральних) фонем у підсистемі нескладового консонантизму фонологічної системи протослов'янського діалекту (кількість рядів); 2) реконструкція дзвінких та глухих придихових; 3) статус чистої лабіальної фонемі <*b*>; 4) склад щілинних фонем протослов'янського діалекту; 5) підсистема сонантизму протослов'янського діалекту праїндоевропейської мови: статус складових та нескладових сонорних; 6) структурна приналежність нескладових *u*, *i*; 7) підсистема дифтонгів та дифтонгічних сполучень; 8) дивергенція щілинної фонемі <*s*>, процес сатемізації; 9) конвергенція придихових та лабіалізованих приголосних фонем у чисті; 10) наслідки фонематичного закону делабіалізації для фонологічної системи протослов'янського діалекту індоевропейської прамови тощо.

Спираючись на дослідження сучасних фонологів, зокрема В. К. Журавльова, Ю. Я. Бурмистровича, В. А. Маслової, можна не лише відтворити протослов'янські фонологічні процеси, а й установити причиново-наслідкові ланцюги, результатом яких стало формування фонологічної системи праслов'янської мови. Наявність певних протиріч, як-от відмінність у кількості проривних та щілинних фонем, підштовхнула систему до змін. Низка конвергентно-дивергентних процесів, як наслідок – збільшення кількості щілинних фонем, а також пов'язаний із цим процес делабіалізації голосних значною мірою змінили вигляд фонологічної системи протослов'янського діалекту та запустили в дію перші, власне праслов'янські процеси. Закон делабіалізації, з дією якого пов'язані явища делабіалізації голосних та лабіалізації (лабіовеляризації) приголосних, визначено як провідну тенденцію в протослов'янській фонологічній системі. Виникнення тенденції до палаталізації та посилення тембрових зв'язків між сусідніми приголосним та голосним ознаменували становлення праслов'янської фонологічної системи.

Фонологічні процеси, що розпочалися в протослов'янських діалектах, продовжувалися в праслов'янській мові. Як зазначив Ю. Я. Бурмистрович, однією з найхарактерніших рис фонологічної системи взагалі є тенденція до усунення протиріч, що часто сприяє виникненню інших протиріч [1, с. 72]. Отже, праслов'янська мова наслідувала низку протиріч із протослов'янського періоду, що власне й стало поштовхом для подальших фонологічних змін. Перспективи

подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні поглядів сучасних лінгвістів щодо історії підсистем консонантизму та вокалізму праслов'янської та східнослов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурмистрович Ю. Я. Историческая фонемология последовательного ряда или цепи славянских языков, связанных отношениями «предок – потомок», от праиндоевропейского в лице его протославянского диалекта до русского / Бурмистрович Юрий Яковлевич. – Абакан : Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 2001. – 227 с.
2. Гамкрелидзе Т. В. Проблема языков *centum* и *satem* и отражение «гуттуральных» в исторических индоевропейских диалектах / Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. // Вопр. языкознания. – 1980. – № 6. – С. 13–35.
3. Георгиев В. И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков) / Георгиев В. И. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 317 с.
4. Журавлёв В. К. Внутренняя реконструкция / Журавлёв В. К. // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Теория лингвистической реконструкции. – М. : Наука, 1988. – С. 68–90.
5. Журавлёв В. К. Реконструкция праславянской системы шумных согласных древнейшего синхронного состояния / Журавлёв В. К. // Известия на Института за български език: Книга XIV. – София : Българ. АН, 1967. – С. 23–42.
6. Кацнельсон С. Д. К фонологической интерпретации протоиндоевропейской звуковой системы / Кацнельсон С. Д. // Вопр. языкознания. – 1958. – № 3. – С. 46–59.
7. Мартынов В. В. Славянская и индоевропейская аккомодация / Мартынов В. В. – Минск : Наука и техника, 1968. – 182 с.
8. Маслова В. А. Истоки праславянской фонологии : учеб. пособие / Маслова В. А. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
9. Савченко А. Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков / Савченко А. Н. – М. : Высшая школа, 1974. – 410 с.
10. Семереньи О. Введение в сравнительное языкознание / Семереньи О. – М. : Прогресс, 1980. – 407 с.
11. Тронский И. М. Общеиндоевропейское языковое состояние / Тронский И. М. – Л. : Наука, 1967. – 103 с.
12. Трубочёв О. Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования / Трубочёв О. Н. – М. : Наука, 1991. – 269 с.

*Піскунов О. В.
(м. Слов'янськ)*

МОВА ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА В РОБОТАХ УЧЕНИХ КАЗАНСЬКОЇ ШКОЛИ

Метою роботи є спроба висвітлення мови як динамічної системи в студіях учених Казанської школи в лінгвіоісторіографічному аспекті із залученням нових матеріалів. Особливості лінгвістичної реконструкції в студіях учених Казанської школи розглянуто в монографії В. А. Глуценка [3]. Проте робота В. А. Глуценка не присвячена безпосередньо цій проблемі. Об'єктом дослідження є розглянута в лінгвіоісторіографічному аспекті з орієнтацією на методологію сукупність наукових текстів. Предметом дослідження є методика дослідження мови як динамічної системи у працях учених Казанської школи. Мовознавці Казанської школи (І. О. Бодуен де Куртене, М. В. Крушевський, В. О. Богородицький) розробляли нові підходи до порівняльно – історичного вивчення мови, але на іншому матеріалі; ці розвідки мали як теоретичний, так і практичний характер.

І. О. Бодуен де Куртене оперував системою з трьома елементами: статикою, динамікою та історією. Статикою він називав опис і дослідження того, що існує; динамікою – дослідження та з'ясування умов змінюваності, а історія повинна констатувати зміни в науці. При цьому мовознавець убачав мету мовознавства в тому, щоб, „дослідивши з відповідною точністю за позитивними даними весь минулий розвиток певної мови, ретельно відмічаючи знову прагнення, які в ній з'являються, та спираючись на аналогію інших мов, воно (мовознавство – О. П.) може передбачити взагалі внутрішню майбутність цієї мови або ж реконструювати минуле, від якого не залишилось ніяких пам'яток” [2, т. 1, с. 70]. На думку І. О. Бодуена де Куртене, звуковий склад можна характеризувати описово і статично. У цих випадках, по-перше, характеризується „участь тих чи інших органів”, по-друге, „можна звернути увагу на звукову динаміку”. Але далі мовознавець вказує і на „третій різновид звукової характеристики мов, а саме характеристики історичного процесу розвитку звуків. Фіксують два реально даних періоди в мовному розвитку і далі намагаються з'ясувати, в якому напрямку розвинулись окремі категорії звуків і вся звукова система в цілому” [там же, т. 1, с. 133].

В. О. Богородицький також відштовхувався від твердження про необхідність виділяти сучасний стан мови, її статику, та історичний розвиток, оскільки, на його думку, „наукова граматики вивчає явища мови

не тільки в їх сучасному стані (інакше кажучи – статично), а й в історичному розвитку (динамічно), використовуючи писемні пам'ятки, що дійшли до нас від минулих часів” [1, с. 3].

М. В. Крушевський наслідує традиції І. О. Бодуена де Куртене стосовно трьохкомпонентної системи категорій: „Звук людський може бути розглянуто трояко: 1) незалежно від місця і часу. Під місцем тут необхідно розуміти місце звуку у звукових комплексах або торкання звуку з іншими звуками; 2) в залежності від місця, тобто в залежності від сусідніх звуків; 3) в залежності від часу, тобто вивчення звуку в його історичному розвитку. Перше становить предмет вищевказаної антропофонічної статистики, друге і третє – предмет динаміки: друге становить предмет динаміки в точному сенсі слова, третє – антропофонічної історії” [5, с. 412].

У лінгвістичній спадщині представників Казанської школи на особливу увагу заслуговує трактування мови як системи. І. О. Бодуен де Куртене висуває своє трактування як фонетичної системи, так і мовної системи взагалі. Спочатку мовознавець відмічає, що „фізіологічно тотожні звуки різних мов мають різне значення, згідно зі всією звуковою системою, згідно з відношеннями до інших звуків” [2, т. 1, с. 90]. І. О. Бодуен де Куртене виділяв такі рівні мовної системи, як 1) її „зовнішня” сторона, чисто фонетична; 2) її немовна сторона, сторона семантичних уявлень; 3) її морфологічна сторона, її структури, які є основними рисами, що характеризують людські мови” [там же, т. 2, с. 163].

Трактування мови як системи вплинуло на праці М. В. Крушевського. У мовній системі М. В. Крушевський виділяє наступні підсистеми: фонетичну, семантичну і морфологічну, які базуються на зовнішній і внутрішній подібності слів, де кожна частина слова пов'язана „окремими узами подібності з такою ж або майже такою ж частиною в тисячах інших слів” [4, с. 69].

Подальше вдосконалення лінгвістичної реконструкції в історико-фонетичних студіях, виконаних на матеріалі східнослов'янських мов, пов'язане з науковою діяльністю Л. Л. Васильєва, П. М. Селіщева, М. С. Трубецького та ін. Це має стати предметом спеціальних лінгвістично-історичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики / В. А. Богородицкий // (Из университетских чтений). Изд. 4-е. –дополн. – Казань, 1913. – VI. – 553 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – 1963. – 384 с.; Т. 2. – 1963. – 391 с.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / Глущенко Володимир Андрійович / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

4. Крушевский Н. В. Очерк науки о языке / Н. В. Крушевский – Казань, 1883. – 148 с.

5. Крушевский Н. В. Очерки по языковедению (1891) [О языке как системе; динамика, статика языка] / Н. В. Крушевский // Хрестоматія по истории русского языкознания / сост. Ф. М. Березин / под ред. Ф. П. Филина. – М.: Высш.школа, 1973. – 504 с.

Пименова М. В.

(г. Санкт-Петербург, Россия)

ФОНОВЫЕ ЗНАНИЯ В АСПЕКТЕ КУЛЬТУРНОЙ КОННОТАЦИИ

При изучении иностранного языка каждый сталкивается с проблемой национальной и культурной специфики языка. Культурные коннотации, скрывающиеся за словом, представляют предмет отдельного изучения. Коннотативное значение, согласно Л. Ельмслеву, – это вторичное значение, означающее которого само представляет собой некоторый знак. Культурные коннотации связаны с различными областями жизнедеятельности человека и могут быть обусловлены историческими событиями, религией, бытом, донаучным познанием мира. На современном этапе развития языкознания одной из первоочередных проблем может быть названа проблема определения общей для языка и культуры онтологической платформы. Для этого необходимо изучить языковые единицы как средство хранения и передачи ментальности, а также как средство, продуцирующее эту ментальность. Мы замечаем особенности своей картины мира только тогда, когда сравниваем ее с чужой, иноязычной картиной мира. Укоренившиеся в культуре признаки концептов отображают метонимическую и метафорическую системы, сложившиеся в языке.

По мнению В. Н. Телия, культурная коннотация играет роль «звена», обеспечивающего диалогическое взаимодействие разных семиотических систем – языка и культуры [3, с. 14]. Коннотация включает дополнительные семантические или стилистические элементы, устойчиво связанные в сознании носителей языка с основным значением. Коннотация служит для выражения эмоциональных или оценочных оттенков высказывания и отображает культурные традиции общества. Коннотации представляют собой разновидность прагматической информации, отражающей не сами предметы и явления, а определённое отношение к ним.

Пути ассоциирования – наиболее интересная область изучения свойств различных языков в рамках концептуальных исследований. Так, в русском языке молчание ассоциируется с замком (*повесить замок на рот; закрыть рот на замок*), в английском – с пуговицами (*to button up one's mouth*), бабочка в русском и английском ассоциируется по признаку формы с галстуком (*bow-tie, dicky-tie*), немецкое *Schmetteling* не используется для обозначения галстука-бабочки. В английской *bullfinch* «снегирь» образовано от двух слов *bull* «бык», «бычий» и *finch* «вьюрок», «зяблик», в русском языке слово *снегирь* образовано от *снег* и коннотаций

не имеет, немецкое *Gimpel* означает не только «снегирь», но и «простофиля». *Лягушка* в русской языковой картине мира имеет ассоциативные связи с царевной (в сказке «Лягушка-царевна»), в английской языковой картине мира – с комком в горле (*frog-in-the throat; to have frog-in the throat* «хрипеть»). В русском варианте ассоциации возникают на основе фольклорных традиций, в английском – на основе исторических реалий (французское «окультуривание» Англии сказалось и на традициях питания, – не каждый англичанин принял французскую кухню).

Яркая семантическая специфика слов особенно проявляется в сфере их коннотаций, что обычно отображает оценочные признаки соответствующего концепта. Многие денотативные периферийные признаки в силу своего конкретного содержания тесно связаны с эмоцией и оценкой. *Лиса* в русском и английском (*fox*) имеет адекватную коннотацию неодобрения – «хитрость» (*хитрый лис; sly as a fox*). В немецком языке метафорическое употребление этого зоонима в сочетаниях *рыжая бабочка, рыжая лошадь, рыжий человек* (рыжеволосый) основано не на коннотации слова *Fuchs*, а на ассоциации с рыжим цветом меха этого зверя (в английском такое явление тоже возможно: *foxu* «рыжий»). В английском с хитростью ассоциируются собаки (*sly dog* «хитрец»), что не наблюдается в русском.

Наблюдения за мотивирующими признаками концепта позволяют выявить те особенности, которые важны для разных народов. Так, русскому слову *подкидыш* (букв. «кинутый под»: детей подбрасывали под двери церквей, где были приюты) во французском соответствует *enfant trouvé* (букв. «найденный ребенок»), русскому *садиться в вагон* – немецкое *in den Wagen steigen* (букв. «подниматься в вагон»), русское *полуживой* на французский переводится как *demi-mort* (букв. «полумертвый»), русскому *расхоложивать* во французском соответствует *attiédir* (букв. «делать тепловатым»).

Культурные особенности концептов проявляются в исследовании системы категорий, отображающих понятийные и образные признаки. Много о концептуальных признаках могут поведать сочетаемостные свойства репрезентантов концептов. Как часто говорилось о том, что русский народ ленив и не может хорошо и продуктивно работать, о чем якобы свидетельствуют пословицы и поговорки (*Работа не волк, в лес не убежит; Дураков работа любит*). И никто из исследователей «не заметил», что *работа* в русской языковой картине мира категоризуется признаками 'привычки' (*я привыкла работать*). В русском языке для выражения этого признака существует множество сочетаний (*привычка работать, привычная работа; привыкнуть работать; привыкай работать* – не императив, а оптатив, т. е. не приказ, а пожелание). И попробуйте образовать подобные словосочетания с именем *лень* и

глаголом *лени́ться* (*привычка лени́ться; привычная лень, ?привыкнуть лени́ться; ?привыкай лени́ться*).

Другим примером различия в системе культурных коннотаций могут служить немецкие параметрические концепты *толстый* и *тонкий*. Немецкие *dick* и *dünn* имеют не только понятийные признаки ‘толстый’ и ‘тонкий’ (входящие в категорию внешнего объема), но и ‘густой’ и ‘негустой’ (категория внутреннего объема). Французский язык отмечает категории объема или плоскости (трёхмерности или одномерности): *fin* ‘тонкий (в объеме, в обхвате)’ *mince* ‘тонкий (в одном измерении, в плоскости)’; *fin* также имеет понятийные признаки ‘стройный’, ‘изящный’, ‘острый (об игле и под.)’, ‘проницательный’ (категории внешности, эстетической оценки, инструментальной оценки, ментальной оценки), а *mince* – ‘незначительный’, ‘малый’ (категории оценки и размера). Категоризация языка, обеспечивая классификацию понятий, представляет каркас наивной картины мира. Установление семантической связи между словами обеспечивается некой фиксированной в языке понятийной сеткой, отражающей те виды и формы категоризации, которые сложились на протяжении многих веков существования данного языка.

Говоря о культурной памяти слова, следует затронуть вопрос об архаичных признаках концептов, в виде которых в языке фиксируются первичные знания о мире. Под *архаичными понятийными* понимаются признаки концептов, зафиксированные в исторических и историко-этимологических словарях конкретных языков, но не отмеченные в словарях современных языков, а также признаки, диктуемые языковым материалом, но не зафиксированные в словарях соответствующих периодов. *Архаичные признаки* выражают наивные, обыденные представления народа о мире, которые не утрачены языком, но уже не осознаются носителями современного языка [1, с. 17]. Архаичные признаки возможны только у тех концептов, история репрезентантов которых достаточно древняя.

Знание культурных коннотаций народа представляется важным при исследовании концептуальных структур. Значимый русский культурный концепт *душа* при переводе в другую концептуальную систему заменяется на адекватный значимый концепт иной культуры: при переводе известной строчки из А. С. Пушкина *Татьяна (русская душою)*... *душа* «исчезает», а «появляется» *сердце*, понимаемое в английской культуре как средоточие материальной (физической) и духовной жизни человека и всего народа в целом (в результате получается *Russian in the heart*).

Самое трудное в изучение иностранного языка – познать всю систему культурных коннотаций. Однако культурные коннотации родного языка в исторической традиции известны не всем тем, кто на нем говорит. Так, в качестве примера рассмотрим архаичные признаки концептов

сердце и *heart*. Одним из редко употребляемых признаков, сохранившимся только в народной речи, является признак 'желудок': *засосёт в сердце* (ср.: *засосёт в желудке*). В народных представлениях функции *сердца* нередко смешивают с функциями желудка (*next one's the heart* «на пустой желудок; натошак»). *Сердце*, как желудок, бывает ненасытным (*ненасытное сердце*; ср. также поговорку: *И без перца дойдет до сердца*). У лексемы *сердце* в некоторых диалектах наблюдается расширение значения. *Сердце* объединяется с другими внутренними органами – лёгкими, печенью – под общим названием *печень* [2, т. XXVI, с. 348]. Слово *печень* – однокоренное слову *печь* (и.-е. корень *pek – 'варить', 'печь', 'приготавливать пищу'). Представление о *сердце*, где вся еда *переваривается*, закрепилось в виде пословицы *Что на сердце варится, на лице не утаится* [1, с. 366–368]. В древности существовала традиция гадания по внутренностям животных. Ассоциации сердца (того, что о сердцеvine тела – внутренностей) со знанием, тайной, загадкой, знаками будущего, предсказанием до сих пор являются чрезвычайно устойчивыми (ср.: *My suggestion is that you and I go to-night and see if we can strike at the very heart of the mystery*. Doyle. His Last Bow). *Сердце* символически связано со словами, обозначающими плечевые части животных, которые служили для гадания (ср. название плеча – священного места жертвенного животного: ср. д.-в.-нем. *harti*, др.-фриз. *herde* «shoulder»).

Художественные контексты часто дают примеры культурных коннотаций. В английский язык вошел фразеологизм *to wear one's heart upon one's sleeve*. При дословной передаче образность этого выражения совершенно непонятна носителям русского языка («носить сердце на рукаве»). Мотивировка соотносится с исторической реалией – существовал рыцарский обычай носить на рукаве своей одежды цвета своей дамы. У Шекспира вкладывает это выражение в уста Яго (он говорит «Я буду носить сердце на рукаве на расклевание галкам» в значении «если бы я ходил с душой нараспашку, меня заклевал бы любой глупец»), презиравшего открытых и откровенных людей, умевшего скрывать свои чувства.

На культурные коннотации налагает отпечаток религия, принятая в том или ином социуме. Первоначально в Англии жрецов именовали словом *priest* (*priestess* «жрица»), позже так стали называть христианских священников, сейчас этим словом образно обозначают деятелей науки (*a high priest of science*), т. е. наука осознается носителями английского языка как религия (это вполне объяснимо: в средневековые времена монастыри были научными центрами). Включение «культурного компонента» в процесс изучения иностранного языка представляется важным и необходимым.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пименова М. В. Концепт *сердце*: образ, понятие, символ : монография / М. В. Пименова. – Кемерово : КемГУ, 2007. – Серия «Концептуальные исследования». Вып. 9. – 500 с.
2. Словарь русских народных говоров. – Л., 1991. – Вып. 26. – 351 с.
3. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 13–24.

Полукетова А. Ю.

(м. Миколаїв)

**УКРАЇНСЬКЕ ТА РОСІЙСЬКЕ ВИДАННЯ «ГРАМАТИКИ»
М. СМОТРИЦЬКОГО (1619, 1648 pp.): СТРУКТУРА ПАМ'ЯТКИ ТА
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ АКЦЕНТНОЇ СИСТЕМИ**

Проблеми акцентології, які охоплюють різні рівні мови, здавна цікавили багатьох лінгвістів. Наголос виконує не тільки дистинктивну функцію, виділяючи слово з мовленнєвого потоку і сприяючи його впізнаванню, проте й смислорозрізнявальну, акцентуючи на семантиці та граматичних формах слова. У славістиці дослідження акцентуації слів та граматичних форм проводиться і в історичному аспекті. Як зазначає З. Веселовська, «наголос у писемних пам'ятках східнослов'янських мов початкового етапу формування нації і національних мов представляє собою не зовсім фіксовану систему» [1, с. 3]. Тому важливим розділом дослідження акцентуації є діахронічна акцентологія, яка дозволить відтворити граматичні форми та визначити причини змін позиції наголосу. Українська наука про наголос на цей час має досягнення завдяки дослідженням О. Потебні, І. Огієнка, Л. Булаховського, З. Веселовської, В. Склярєнка, В. Винницького, В. Задорожного, В. Гальчук, І. Гальчука, А. Зинякової, В. Желязкової, К. Тішечкіної, С. Пономарєнка та ін. Крім того, значний внесок у слов'янську акцентологію зробили російські вчені: О. Шахматов, В. Дібо, А. Залізник, В. Колесов, Р. Булатова, С. Ніколаєв, Г. Замятіна та ін., а також зарубіжні лінгвісти: Г. Гірт, Ф. де Соссюр, Х. Станг, Є. Курилович та ін.

Наголос розглядається з фонологічного та морфологічного боків. Важливим є не тільки визначення місця наголошеного складу, встановлення типу наголосу, але й зв'язок наголошеного складу з типом морфеми чи морфологічної структури слова якоїсь частини мови. Особливістю мови є також і правила зміни наголосу в межах словозмінної парадигми та словотвірної пари.

На відміну від інших мовних явищ, які формують систему мови, не можна простежити розвиток процесу постановки наголосу в цілому, оскільки його почали проставляти в книгах з кінця XVI ст. Закономірність вибору місця наголошеного складу в словах української та російської мов сформувалась внаслідок історичного розвитку праслов'янської, староукраїнської та староруської мов. Звукова система праслов'янської мови керувалася законом відкритого складу та законом сингармонізму. Наголошені та ненаголошені склади характеризувалися не тільки вибором тону голосу, але й довготою, короткістю та інтонацією.

Порівняльно-історична акцентологія нараховує велику кількість нез'ясованих питань. Наприклад, вплив акцентографічної системи на

акцентологічну. Це дає підстави для дослідження етапів формування системи наголошення на основі українських та російських видань XVI – XVII ст., зокрема «Граматики» М. Смотрицького.

«Перлиною давнього мовознавства» так пафосно і з повагою називає «Грамматіки Славѣнскіа правилноѣ Сѣнтагма...» М. Смотрицького В. Німчук [4]. Поява пам'ятки тісно пов'язана з культурно-національним рухом на українських та білоруських землях кінця XVI – поч. XVII ст., стрижнем якого було збереження культурних традицій, зокрема церковнослов'янської мови як мови освіти, науки, літератури. «Грамматика» М. Смотрицького вперше вийшла у світ у 1619 р. До середини XVIII ст. була єдиним підручником граматики в Україні, Білорусії та Росії.

В українському виданні 1619 р. у першому розділі «**Оучителемъ школъ**» автор презентував коротке, але логічно сформульоване «граматичне» пояснення необхідності написаної книги: «**Научитъ в реченіихъ розознана розличности граматичны слова частіи...**». У російському виданні 1648 р. у частині «**Предисловіе**» подано «філософський» бік необхідності написання: формування системи, що зможе відбити головні розділи вивчення мови. Головна мета – установити семантику слів: «**...разоумѣти премоудрость и наказаніе, разоумѣти же словеса моудрости, пріати же извѣтіе словесъ...**» [4].

Складалася пам'ятка з таких частин: **Орвографіа** (вчить правильно писати і правильно наголошувати голосні в реченнях), **Сѣтѣмологіа** (розділ про виділення частин мови, правильності використання слів у реченні), **Сѣнтагма** (учить сполучати слова) і **Просодіа** (вчить складати вірші). У розділі «**О роздѣленіи просодіа**» підрозділи «**Оудареніе**», «**Врема**», «**Доухъ**» і «**Страсть**».

У «Граматиці» здійснено аналіз різних рівнів церковнослов'янської мовної системи, що було викликано тогочасною освітньою потребою.

Як зазначає І. Гальчук, церковнослов'янська мова того періоду була насичена українськими елементами, і найбільше це стосується акцентуації. І. Огієнко стверджує, що вже в XV ст. українці мали свою послідовну та струнку систему наголосу, вироблену попередніми віками. Так, у 1639 р. друкар М. Сльозка видрукував у Львові знову «Апостол», у якому вже всі наголоси українські [3, с. 105].

«Грамматика» М. Смотрицького послідовно акцентована. Наголос розглянуто у двох із чотирьох виділених розділів граматики – орфографії та просодії. З огляду на традицію проставляти акценти в друкованих текстах над кожним словом, що зумовлено практичними потребами богослужбової відправи, звернення ученого до наголосу в розділі «**О орвографіи**» цілком логічне: «**Орвографіа учит право писати, и гласом в реченіихъ прямо ударяти**» (Є., 9).

Значні відмінності спостережено в стародруках 1619, 1648 рр. у розділі «Ω просодіи». Відмінна кількість і назви знаків наголошення, випущені розділ «Ω роздленіи просодіа» та підрозділи «Ω времени», «Ω дусѡ», «Ω страсти».

Автор поділяє просодію на «орѡграфійну», тобто «возношенія илѣ ѹтисненія гласа письменнаго в писаніи илѣ глаголаніи» і «стіхотворну», що вивчає, як «художество стіхотворное под метром илѣ мѣрою слог колѣчества быти глаголем», присвятивши обом окремі розділи.

Учений виділяє три типи наголосу, для кожного з яких наявний окремий знак: *оксія або острья* (риска похилена справа наліво), що ставиться над наголошеною голосною усіх складів, у тому числі кінцевого, якщо він був закритим, *варія або тяжкия* (риска похилена зліва направо), яка ставиться над наголошеною голосною кінцевого відкритого складу *та періспомены або облеченыя* (у формі відкритого донизу півкола). Вона може стояти над довгими, за потрактуванням автора, голосними (и, ы, ѣ) перед одиничним приголосним.

П. Житецький і В. Німчук справедливо зауважують, що вчення про просодію і наголос зокрема одягнуто М. Смотрицьким у грецьку термінологію, воно ґрунтується на грецькій системі й не відбиває слов'янської системи наголошування, однак треба мати на увазі, що такі знаки наголосу розставлено в українських стародруках, і автор мав дати їм обґрунтування [4].

Порівнюючи рукописи, наведемо кілька прикладів акцентних відмінностей: *андріанопол* (1619) – *андріанополь* (1648), *боазни* – *боазни*, *вовѣки* – *вовѣки*, *врата* – *врата*, *времени* – *времени*, *господемъ* – *господемъ*, *грамматіки* – *грамматіки*, *двоицею* – *двоицею*, *добра* – *добра*, *драгій* – *драгій*, *исполнителное* – *исполнителное* тощо.

Унаслідок зіставного аналізу українського та російського видань можемо зазначити, що відмінності зумовлені реальною природою староукраїнської та староросійської вимови. Аналогічні причини виділяють й інші дослідники. Наприклад, С. Пономаренко фіксує три причини наявності акцентних відмінностей у тотожних стародруках: відмінності реального староукраїнської та староросійської вимови; відмінності, зумовлені місцевою церковною акцентною традицією, що тяжіла до консервативності та архаїчності; відмінності, зумовлені механічною стратегією постановки акцентного знака, копіювання чужого наголосу [5, с. 54–55].

Отже, наголос – це наслідок історичного вибору, який зумовлений внутрішніми законами мови. «Щоб зрозуміти особливості змін у наголошуванні російської та української... мов, як вони відображені в українських та російських пам'ятках, необхідно звернутися до історичних

процесів розвитку цих народів» [1, с. 3]. Таким чином, «Граматики» М. Смотрицького – не тільки система граматичних форм, законів і правил, а й основа для встановлення причин постановки наголосу в українських та російських стародруках XVI – XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть). – Харків : Вид-во Харківського університету. – 1970. – 163 с.

2. Винницький В. М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. – Львів : Бібльос, 2002. – 578 с.

3. Гальчук І. Ю. Акцентуаційні особливості «Граматики...» М. Смотрицького / Іван Гальчук // Наукові записки. Серія «Філософія». – Київ, 2008. – С. 105–114.

4. Німчук В. В. Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства // «Наукова думка» (Пам'ятки української мови). – 1979. [електронний ресурс] – Режим доступу : URL:<http://litopys.org.ua/smotrgram/sm01.htm> .

5. Пономаренко С. С. Акцентографічний аспект дослідження церковнослов'янського наголосу у зв'язку з акцентологічним. // Наукові праці : [науково-методичний журнал]. – Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Т. 138, №125. – С. 52–56.

Понкратова В. М.
(м. Миколаїв)

ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ РОДУ В ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ XIX ст.

З античності і до XXI ст. категорія роду привертає увагу дослідників різних галузей гуманітарного знання: і лінгвісти, і філософи, і поети формували уявлення про цю категорію. Проте нас більше цікавить граматичний рід як предмет вивчення у роботах таких відомих європейських мовознавців-компаративістів, як Я. Грімм, В. фон Гумбольдт, А. Потт, К. Бругман, Г. Пауль та особливо А. Мейє, які не тільки вплинули на розвиток учення про категорію роду, але й сприяли зміні парадигм у цій галузі.

Концепція **Я. Грімма**, на думку більшості лінгвістичних істориків, є першим широким і систематичним викладом питань роду, причому її ключове положення визначається не стільки новизною підходу, скільки масштабністю мовного матеріалу, охопленого дослідженням [8, с. 46]. Основні положення концепції Я. Грімма полягають у тому, що, по-перше, було запропоновано чітке розрізнення природного і граматичного роду з визначенням кожного з них, а по-друге, поява і розвиток граматичного роду пов'язувались з фантазією первісної людини.

Зовсім по-іншому – в етнопсихологічному ключі розглядав категорію роду **В. фон Гумбольдт**, вважаючи мовну диференціацію продуктом мовленнєвої творчості [8, с. 44].

Менш відомою, проте не менш цікавою з лінгвістичної точки зору є концепція **А. Потта**, одним з основних положень якої виступає твердження, що жіночий рід виділився з чоловічого, а пізніше з того ж чоловічого роду з'являється середній, доказом чого є майже повний формальний збіг того й іншого [8, с. 58].

З критикою семантичного підходу виступив **К. Бругман**. Він дотримувався думки, що «чоловічий і жіночий граматичний рід для мови звичайного життя – форма, що нічого не говорить, що нею не порушуються уявлення про мужність і жіночність ні в прямому, ні в переносному сенсі» [10, с. 476]. Саме К. Бругман переніс акцент з традиційного питання про природну підставу роду на питання про засоби вираження цієї категорії [8, с. 73].

За **Г. Паулем**, граматичний рід (*genus*) виник у мові шляхом поширення природного роду – статі – на будь-яку річ. Усе велике, швидке, активне нібито позначалося чоловічим родом, усе мале, спокійне, пасивне – жіночим, а все штучне – середнім [9, с. 3].

Безсумнівний інтерес викликає концепція граматичного роду **А. Мейє**. Дослідник вважав, що «граматичний рід для індоєвропейських

мов є новою категорією. Тричленній родовій класифікації імен іменників передувала двородова класифікація» [7, с. 252].

На думку великої кількості мовознавців (Л. В. Щерба, А. Б. Копеліович, А. О. Негришев, Т. Т. Нещеретова, В. В. Мерінов, Т. Ю. Казанцева та ін.), ця теорія багато в чому визначила тематику та зміст робіт, присвячених категорії роду в індоєвропеїстиці.

Поширеною є думка, що в гіпотези А. Мейє щодо виникнення й розвитку роду щаслива доля, оскільки вона «здобула багато прихильників і на багато десятиліть визначила напрям лінгвістичних досліджень у галузі діахронії роду. Успіх гіпотези був забезпечений не тільки величезним авторитетом видатного вченого, але насамперед ретельним аналізом індоєвропейського і, зокрема, слов'янського мовного матеріалу на основі розроблених ним методів» [3, с. 35].

А. Мейє підкреслював, що «морфологія – та галузь, де зберігаються пережитки» [5, с. 78], тому особливо важливого значення набуває розлоге висловлювання вченого: «Будь-яка граматична категорія, яка пояснюється складом розуму людей певного типу суспільства, зберігається тривалий час і після змін, що відбулися в складі розуму. Люди, які бачать внутрішні рушійні сили подій і явищ природи, можуть поділяти поняття на істот та неістот, систематично відрізнити в істотах чоловіче начало або подібне до нього. Звідси зрозуміло, чому назва плодоносного дерева – жіночого роду, а назва плоду – середнього ... Але в Римі в I ст. н. е. так вже не мислили, і тому протиставлення *pirus* «груша (дерево)» (жіночого роду) і *pirum* «груша (плід)» (середнього роду) було вже тільки пережитком» [5, с. 78].

Це дає підстави стверджувати, що в зіставленні іменників за граматичним родом А. Мейє бачить вікову традицію. Проте мовознавець також зауважує, що в морфології існують «специфічні тенденції, у результаті яких відбуваються і втрати, і новоутворення. Є кілька індоєвропейських мов, у яких зник граматичний рід... Але все ж він досі зберігається в романських, німецькій, слов'янських та інших мовах, де за відсутності семантичного значення воно посідає значне місце серед граматичних явищ. Немає підстав думати, що у вірменській, де збереглася відмінність іменних основ на *-o-* коротке і *-ō-* довге, було більше причин для його зникнення, ніж, наприклад, у німецькій. Але у вірменській від граматичного роду не залишається жодного сліду. Тут, безумовно, виявилася місцева тенденція, оскільки в сусідній, західноіранській, відмінність роду також втратилася. Не випадково, родові відмінності відсутні також у сусідній еламській і в суміжних південнокавказьких мовах. Вплив субстрату позначився тут на зникненні певної граматичної категорії» [5, с. 85–86].

Найбільш значущим для індоєвропейського мовознавства є твердження А. Мейє, що стосується родогенезу: «Праіндоєвропейська

родова система не гомогенна. Вона являє собою переплетення двох систем, кожна з яких виникла на різних етапах історичного розвитку прамови. Продуктом більш давньої стадії родогенезу є система істот – неістот, на більш пізньому етапі ми маємо справу з трикомпонентною родовою системою» [8, с. 100]. Також важливо, що для обох етапів першорядного значення набувають різні чинники: синтаксичні – для першого і морфологічні – для другого. На етапі протиставлення істот – неістот (у розумінні «живе» – «неживе») особлива увага приділяється відмінності або збігу називного і знахідного відмінків в однині та множині.

На наступному етапі рід істот (чоловічий і жіночий) протиставлявся роду неістот (середньому): «рід істот містив два підроди: чоловічий рід – для істот чоловічої статі або тих, що сприймаються як такі, і жіночий (що мав форму основи, похідну від основи чоловічого роду) – для істот жіночої статі або тих, що сприймаються як такі» [4, с. 367]. На цій стадії вирішальними виявляються морфологічні (а точніше – дериваційно-морфологічні) фактори: «відмінювання прикметників роду неістот (середнього) відрізняється від роду істот тільки ідентичністю або неідентичністю номінатива / акузатива в рамках спільної основи «чоловічого – середнього роду» [8, с. 101], тоді як «протиставлення чоловічого і жіночого роду виражалось різними основами і майже виключно в прикметнику» [4, с. 367].

Також слід звернути увагу, що з цієї теоретичної моделі з'явилася не менш відома теорія про виділення жіночого роду з чоловічого, яка була обґрунтована схожістю основ і наявністю особливих суфіксів. «Жіночий рід іноді характеризується особливим суфіксом. Наприклад, чоловічій основі скр. *sána* – «стародавній» відповідає жіноча основа скр. *sánā*. Наявні дві форми, які залежать від того, чи стосується прикметник поняття, що розглядається як самець або як самка» [6, с. 206].

Таким чином, можна стверджувати, що «гіпотеза Мейє щодо індоєвропейського походження роду, яка лежить біля витоків цілої наукової школи, відіграла, безумовно, велику роль в історичній морфології» [9, с. 3]. Концепція А. Мейє «дала новий імпульс дослідженням, орієнтованим на формальний бік даної категорії» [8, с. 103].

Дослідження граматичної категорії роду в індоєвропейістиці ХІХ століття визначили подальший напрям її вивчення, опису та аналізу, а деякі положення видатних лінгвістів актуальні й досі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений : учебное пособие / В. М. Алпатов. – 4-е изд. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 368 с.

2. Казанцева Т. Ю. Предыстория возникновения родовых отношений в индоевропейских языках / Т. Ю. Казанцева. – Режим доступа : http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/kazantceva_t_yu_21_27_4_48_2005.pdf.
3. Копелиович А. Б. Происхождение и развитие индоевропейского рода в синтагматическом аспекте / А. Б. Копелиович. – Владимир : Владимирский государственный педагогический университет, 1995. – 125 с.
4. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. – М. : Издательство иностранной литературы, 1951. – 491 с.
5. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании / А. Мейе. – М. : Издательство иностранной литературы, 1954. – 99 с.
6. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе. – Изд. 4-е. – М. : URSS, 2007. – 510 с.
7. Мерінов В. В. До питання про генезу категорії граматичного роду іменника в лінгвістиці / В. В. Мерінов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Лінгвістика». – 2009. – Вип. 9. – С. 251–256.
8. Негрышев А. А. История изучения индоевропейского грамматического рода : Концепции, парадигмы, направления / А. А. Негрышев. – Владимир : Владимирский государственный педагогический университет, 2000. – 205 с.
9. Нещеретова Т. Т. К вопросу о происхождении и онтологической сущности грамматической категории рода / Т. Т. Нещеретова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-proishozhdenii-i-ontologicheskoy-suschnosti-grammaticheskoy-kategorii-roda>.
10. Потевня А. А. Из записок по русской грамматике : Об изменении значения и заменах существительного / А. А. Потевня. – М. : Просвещение, 1968. – Том III. – С. 451–499.
11. Щерба Л. В. Памяти А. Мейе // Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 405–412.

*Проскурин И. А.
(г. Славянск)*

РАЗЛИЧНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДИСКУРСИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИСКУРСА

В современном языковедении одним из самых перспективных направлений является лингвистический анализ дискурса.

Поскольку изучение дискурса является кроссдисциплинарным исследованием, затрагивающим различные плоскости гуманитарного знания, целесообразным будет рассмотрение в общих чертах взаимосвязи между лингвистическим анализом дискурса и различными направлениями дискурсивной психологии.

Хотя дискурсивные психологи в целом дистанцируются от абстрактного концепта дискурса, предпочитая более интеракционистскую позицию, у них не наблюдается согласия в том, как «балансировать» между широкой циркуляцией паттернов значений в обществе, с одной стороны, и производством значений, возникающем в специфическом контексте, с другой стороны.

Можно выделить три течения внутри психологического подхода к дискурсу как лингвистическому явлению: постструктуралистский подход, основанный на идеях французского философа и филолога Мишеля Фуко о дискурсе, власти и субъекте; интеракционистский подход, который базируется на разговорном анализе и этнометодологии и синтетический подход, который объединяет постструктуралистские и интеракционистские методы исследования.

Предмет постструктуралистского подхода состоит в исследовании того, как люди понимают мир, как создаются и изменяются идентичности в специфических дискурсах и каковы социальные последствия дискурсивных конструкций.

Интеракционистский подход анализирует ориентацию текста и речи в социальной практике на действие. Применяя разговорный анализ и этнометодологию, этот подход исследует социальную целостность через речь и интеракцию. В рамках этого подхода проводится анализ диалогов людей как проявлений мира, конструируемого участниками диалогического общения.

В третьем подходе постструктуралистский интерес к тому, как специфические дискурсы конституируют субъекты и объекты, комбинируется с интеракционистским интересом к тем способам, с помощью которых дискурс ориентируется на социальное действие в специфических контекстах интеракций. В рамках этого подхода исследователь изучает «что люди делают со своим текстом и речью и

какие дискурсивные ресурсы используются ими в их практиках». Вместо концепта «дискурс» часто используется концепт *интерпретативный репертуар*, чтобы подчеркнуть, что дискурсы используются в социальном взаимодействии как гибкие ресурсы. Сторонники этой синтетической точки зрения отделяют себя как от постструктуралистского дискурс-анализа, так и от конверсационного анализа.

С одной стороны, они критикуют постструктуралистский дискурс-анализ за материализацию дискурсов и за отрицание ситуативного использования языка. В постструктуралистском дискурс-анализе определённых областей (например, секс, политика, средства массовой информации) считается, что дискурсы являются монолитными структурами, которые подчиняют человека. При этом недостаточно внимания уделяется тем способам, с помощью которых речь приобретает определённую форму и изменяется в зависимости от контекста интеракций; в этом контексте происходит разговор, который ориентируется на этот контекст.

С другой стороны, они считают, что конверсационный анализ, как его практикуют в конверсационном анализе и в интеракционистском подходе в дискурсивной психологии, отрицает более широкие социальные и идеологические последствия использования языка, которые исследуют, применяя социальную теорию дополнительно к конверсационному или дискурс-анализу. Конверсационные аналитики исключают эту возможность, руководствуясь тем, что объектом своего анализа считают производство смысла участниками разговора, а не интерпретации этого разговора в терминах более широкого социального паттерна.

Дискурсивная психология базируется на социально-конструктивистской посылке: самость (напомним, термин восходит к Юнгу) человека находится в постоянном динамическом взаимодействии с социальным миром. Взгляды, самости и идентичности формируются, обсуждаются и модифицируются в социальных интеракциях. Дискурсивные психологи (отчасти на основе работ Бахтина и Выготского) рассматривают взгляды и самости как сущности, сконструированные через интернализацию социальных диалогов. Дискурсивная психология рассматривает «Я» как множественные, дискурсивно конституированные идентичности. С интеракционистской позиции, в теоретических рассуждениях и эмпирических исследованиях идентичности рассматриваются как ресурсы, которые люди используют для выполнения речевой задачи. Основное внимание уделяется способам использований отдельных идентичностей в разговоре в специфическом контексте для выполнения социальных действий, таких как легитимизация установки.

В отличие от этого подхода, постструктуралистский и синтетический подходы определяют и анализируют специфические способы разговора, в

Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства

который интегрируются идентичности как дискурсы, структурирующие и устанавливающие «демаркационную линию» разговора в контексте взаимодействия.

Таким образом, при лингвистическом анализе дискурса языковеду следует учитывать особенности каждого из подходов к дискурсу, его методологию и отношение к «наклонной плоскости реальности» (Сергей Карцевский), которая, по сути, является основополагающим полем формирования для всевозможных дискурсов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Марианне В. Йоргенсен. Дискурс-анализ. Теория и метод / Марианне В. Йоргенсен, Луиза Дж. Филлипс. – Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.

*Роман В. В.
(м. Слов'янськ)*

**ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ
ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ:
ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ
(кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)**

Дослідження останніх років з усією очевидністю доводять, що при розв'язанні лінгвістичних проблем необхідно враховувати не тільки власне внутрішньомовні фактори, але й екстралінгвальні чинники. Проблема співвідношення лінгвальних чинників (мовна система) і екстралінгвальних даних постійно постає в лінгвістичній літературі у зв'язку з розглядом різних питань у галузі мовознавства. Мовні контакти мають місце як при безпосередніх контактах народів, так і при відсутності їх, утворюючи при цьому важливу частину опосередкованих контактів культур. Одним із чинників взаємодій цивілізацій є запозичення лінгвістичних одиниць, яке одночасно репрезентує собою певну фазу в процесі запозичення культурних цінностей. Процеси взаємовпливу і запозичення в мовах світу відбуваються настільки часто, що викликають необхідність спеціального дослідження [11].

Перші роботи з зазначеної проблематики з'явилися в кінці ХІХ ст. Слід відмітити участь учених з різних країн, спеціалістів з різних мовних ареалів, які вбачали наукову значимість і актуальність дослідження проблем засвоєння запозиченої лексики крізь призму соціолінгвістичного підходу. Головні здобутки належать таким видатним вченим першої половини ХХ ст., як І. О. Бодуен де Куртене, В. О. Богородицький, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. О. Ларін, Є. Д. Поливанов, А. М. Селіщев, Л. В. Щерба, Л. П. Якубинський, Р. Шор, Г. Шухардт, Ш. Баллі, Ф. Брюно, Ж. Вандрієс, А. Мейє, В. Пізані, А. Сеше та ін. Друга хвиля інтересу до проблеми процесу лексичного запозичення припала на другу половину ХХ століття. Вони описані в дослідженнях таких зарубіжних та вітчизняних фахівців – В. Є. Акуленко, Р. О. Будагов, Л. П. Крисін, О. А. Леонтьєв, Д. С. Лотте, М. М. Маковский, А. Мартіне, О. М. Мороховський, О. Г. Муромцева, О. О. Реформатський, С. В. Семчинський, О. М. Сендровиць, Ю. С. Сорокін, Е. Хауген, Н. М. Шанський, О. Б. Шахрай та ін.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття мовознавці посилили увагу як до теоретичного осмислення, так і до практичного опрацювання матеріалу. Важливе значення екстралінгвальних причин і їх провідну роль у процесі лексичного запозичення підкреслюють багато лінгвістів, а саме: Б. М. Ажнюк, Л. М. Архипенко, О. П. Бодик, К. В. Брітікова, Г. В. Дружин,

Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Е. С. Літвінова, Є. В. Маринова,
У. Л. Мрозицька, Т. М. Полякова, Т. О. Попова, Г. А. Сергєєва,
О. А. Стишов.

Одним з найважливіших факторів, який визначає хід і напрям мовних змін, є *актуалістичний метод* мовленнєвої діяльності, сутність якого полягає у використанні сучасних знань для вивчення минулого та передбачення майбутнього. У лінгвістичній історіографії термін *актуалістичний метод* першим використав і науково обґрунтував В. А. Глущенко. Актуалістичний метод є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання [3, с. 6]. Кожна мовна одиниця вивчається в часі, у розвитку, у становленні її в межах системи. Принцип актуалізму полягає в тому, що об'єкти, які не є предметом актуальної дійсності, можуть бути вивчені шляхом порівняння їх з подібними.

З появою соціолінгвістичних досліджень у мовознавстві другої половини ХХ століття основними причинами запозичення все ж прийнято вважати чинники нелінгвістичного характеру. Досліджуваний період характеризується аналізом лексичних запозичень, оскільки формальна і функціональна сторона – лише різні аспекти єдиного процесу освоєння, також зазначений період відзначається формуванням й удосконаленням принципів і класифікацій освоєння іншомовного слова та розробкою конкретного механізму визначення етапів і ступенів адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті.

Якщо прослідити історію вивчення й фіксування іншомовної лексики в мові, яку подано у працях сучасних дослідників, то позамовні чинники, так чи інакше, впливали на позиції фахівців щодо доречності запозичених слів і способів їх фіксації та кодифікування. Спроби дати популярне тлумачення екстралінгвістичних причин входження іншомовних слів зробили, зокрема Л. М. Архипенко, Л. В. Гребинник, Д. В. Мазурик, У. Л. Мрозицька, В. П. Сімонок, О. А. Стишов.

Основою для дослідження зазначеного питання може слугувати бачення розгляду класифікації екстралінгвальних чинників процесу адаптації іншомовних слів Л. П. Крисіна. У полі зору лінгвіста виступає класифікація позамовних чинників уходження і згодом адаптації запозичення нових слів, яку наш погляд, можна вважати найбільш ґрунтовною і загальноприйнятною [6, с. 22].

Екстралінгвальні причини можуть розглядатися у діахронічному і синхронічному аспектах, оскільки для кожної епохи характерним є свій набір причин запозичення, але є й причини, характерні для всіх епох, тобто є причини постійні і змінні [1, с. 58–62]. Так, Л. М. Архипенко подає детальну класифікацію екстралінгвальних причин, які сприяють входження слова до вжитку і подальшій адаптації лексичних запозичень в мові-реципієнті [там само, с. 60–62].

Розглядаючи співвідношення власних і чужих елементів у сучасній українській мові, П. О. Селігей, у свою чергу, одним із найперших і закономірних принципів проникнення запозичених слів вважає, що запозичена лексика є міжнародною, узвичаєною серед зарубіжних фахівців, Україна усвідомлює себе частиною Європи, наздоганяє цивілізовані країни в економіці й культурі, переймає в західних народів їхні науково-технічні здобутки, має доступ до новітніх інформаційних технологій [9, с. 7–11]. Досліджуючи лексико-семантичну рецепцію іншомовної лексики в соціолінгвістичному аспекті, В. П. Сімонок вважає, так звану, основну тріаду факторів, а саме політичні, економічні та культурні зв'язки між народами. На запозичення як на суттєвий фактор розвитку науки, техніки, культури вказував С. В. Семчинський [10, с. 39].

Вияв позамовних чинників мови-реципієнта, які впливали на інтенсивність засвоєння іншомовних елементів, зумовлювали їх трансформацію чи збереження вихідних форм і значень, зроблено в роботі С. П. Гриценко [4]. Дослідження іншомовного елементу, становлення лексичного складу мови та його історичних змін, в яких історичних, соціальних, культурних, функціонально-стилістичних умовах розвивається цей процес висвітлено в спеціальному дослідженні У. Л. Мрозіцької «Інтра- та екстралінгвальні чинники розвитку мови-реципієнта» [8].

Значно розширилося та збагатилося коло факторів, які сприяють входженню лексичних запозичень до лексичного складу мови-реципієнта наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. у порівнянні з початком ХХ ст. Одним з головних питань, пов'язаних із запозиченням, яке ставиться вченими (А. Т. Аксенова, Г. Д. Дружин, Є. С. Літвінова, О. В. Маринова, І. В. Нечаєва, С. А. Федорець), сьогодні є те, що сучасні можливості фіксування нових лексем зумовив розвиток комп'ютерних технологій та публіцистичних джерел та Інтернет видання.

Опис закономірностей функціонування запозичень в умовах сучасної мовної ситуації, встановлення зв'язку між внутрішньосистемними закономірностями мовної еволюції, її зовнішніми факторами у співвідношенні із прагматичними, соціолінгвістичними аспектами вказується в роботі Г. Д. Дружина [5, с. 3–5]. Разом з політичними, соціальними та економічними зрушеннями та новими підходами щодо зміцнення й розвитку відносин між державами С. А. Федорець виділяє зміни в суспільстві, зростання інтернаціоналізації характеру науки, глобалізація світового інтелектуального ринку та вдосконаленні вмінь і навичок фахівців-перекладачів, прагнення учасників мовного контакту до взаємного пристосування та спрощення мовних систем, що призводить до інтенсифікації у взаємодіючих мовах [14, с. 1–4].

Серед зовнішніх чинників необхідно виділити передусім соціально-історичні, географічні, демографічні, соціолінгвістичні, культурні та

естетичні контакти. За В. П. Сімонок, мовні контакти є визначальним чинником, які можуть бути безпосередніми або опосередкованими. Для адаптації лексичних запозичень достатньо двомовності не всього населення, а тільки його частини. В. П. Сімонок вважає, що наявність двомовності не обов'язково є результатом територіального контакту двох сусідніх народів, що особливо виявляється в українській мові ХХ ст. [12, с. 2–5].

Міркування В. П. Сімонок частково поділяє Я. В. Битківська щодо поглядів на визначення білінгву. Учений визнає, що в умовах контактування генетично й географічно віддалених мов вона дотримується класифікації мовних контактів Ю. О. Жлуктенка, згідно з якою англійська та українська мовні системи мають казуальний зв'язок, результатом якого є явище білінгвізму. Двомовність у дослідженні Я. В. Битківської має індивідуальний характер і поширена в межах певної соціальної групи, де володіння англійською мовою та використання її елементів зумовлене професійною діяльністю [2, с. 5–6]. Розглядаючи лексико-семантичні зміни в мові-реципієнті О. А. Стишов, досліджує позамовні і внутрішньомовні чинники сучасного розвитку національного лексикону [13, с. 21–22].

Таким чином, для лексикологічних праць кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., у яких трактуються проблеми міжмовних контактів, характерним стає розгляд лінгвістичних явищ у тісному зв'язку з змінами суспільно-політичних умов, актуалізацією певних реалій, для яких в мові-реципієнті або не було адекватних позначень, або існуючі позначення за тими або іншими причинами не влаштовували носіїв мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Михайлівна Архипенко / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 230 с.

2. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння та розвиток семантики англіцизмів у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Я. В. Битківська. – Івано-Франківськ, 2008. – 19 с.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / Глущенко Володимир Андрійович / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

4. Гриценко С. П. Лексичний вплив як чинник динаміки структури мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень українських

пам'яток кінця XVI-XVII ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 «Загальне мовознавство» / С. П. Гриценко. – К., 1999. – 20 с.

5. Дружин Г. В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. В. Дружин. – Дніпропетровськ, 2000. – 17 с.

6. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин – М. : Наука, 1968. – 207 с.

7. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – «Українська мова» / Д. В. Мазурик. – Л., 2002. – 21 с.

8. Мрозіцька У. Л. Інтра- та екстралінгвістичні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / У. Л. Мрозіцька. – К., 2002. – 18 с.

9. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? / П. О. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–17.

10. Семчинський С. В. Шляхи збагачення лексики / С. В. Семчинський. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1963. – 62 с.

11. Серебренников Б. А. Процессы заимствования и взаимовлияния в языках [Електронний ресурс] / Balto-Slavica. – 14 серп. 2012 р. – Режим доступу : <http://www.balto-slavica.com/forum/lofiversion/index.php/t13101.html>

12. Симонок В. П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / В. П. Симонок. – Харків, 2002. – 36 с.

13. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.

14. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Федорець. – Х., 2005. – 18 с.

*Рубан А. А.
(г. Славянск)*

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ: СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД

Вопрос о путях изучения художественной литературы давно является предметом дискуссий. Постоянные колебания между мыслью о том, что литературоведение – это обладающая своим методом и научным принципом филологическая дисциплина, и предположением, что научное литературоведение невозможно (и / или ненужно). И сегодня идет борьба позитивизма (художественное произведение – это текст, полностью объяснимый средствами формальной логики) и антипозитивизма (литература – необъяснимый и единственный способ объяснить окружающий мир), социологического подхода к литературе (художественное произведение – прямое отражение социального бытия человека) и историко-культурного (литературный текст – относительная культурная и историческая ценность), неомифологизма (литературный текст – записанный или сформированный в тексте миф) и рецептивной поэтики (опорная точка в анализе текста – форма и принципы его восприятия), сторонников структурного подхода (смысл литературного текста заключен в его структуре) и литературоведческой эссеистики (строгий системный анализ только разрушает произведение, задача литературоведа – вольное размышление на заданную произведением тему), двух точек зрения: литературный текст – это модель Мироздания (Ю. М. Лотман) и – литературный текст абсурден или имеет бесконечно увеличивающееся множество равнозначных значений при отсутствии «референции» (деконструктивисты).

Неоднократно делались попытки перечислить основные подходы к произведению. Так, Н. С. Трубецкой еще в 30-е гг. XX в. в статье «О методах изучения Достоевского» назвал «1) биографический; 2) философско-идеологический; 3) фрейдянско-психоаналитический; 4) социологический; 5) формальный методы» [Цит. по: 2, с. 30].

К настоящему моменту в литературоведении сложились два основных подхода к художественному тексту, основанные на представлении о возможности внутри- и внетекстовых связей. Им соответствуют:

1) описание внутренних свойств («устройства») текста при игнорировании, умышленном отсечении или смягчении его внетекстовых связей (текст, взятый в его единстве и цельности, в его отдельности от всего остального). Сравнительное описание, опирающееся на сопоставительный анализ двух или более текстов, фактически, продолжает

этот принцип, где изучению подлежат два и более текстов, взятых в их взаимной отграниченности и цельности;

2) описание внешних связей текста, при этом актуализируется его детерминированность окружающей «средой», понятой как: социально-общественная реальность, история, язык, культура, вечная борьба за выживание между классами общества, биологическая жизнь, читательское восприятие, воссоздающее текст в рамках присущих ему «кодов» и представлений, мифология, определяющая сознание человека и все виды его деятельности, все тексты, порожденные человечеством в их принципиальной неотграниченности друг от друга.

«Само занятие литературоведением выдает явную (скрываемую или подчас даже горячо оспариваемую) веру исследователя в наличие у художественного текста смысла, полностью не исчерпывающегося суммой его возможных прочтений, интерпретаций, вариантов метатекстовых описаний – любым набором каких-либо внешних по отношению к тексту средств приложения к нему разума человека. Другими словами, как-либо относясь к художественному произведению, мы признаем наличие у него внутреннего физического и смыслового пространства, что позволяет отнести к нему как к «иному», построенному на не всегда знакомых принципах, открывшемся нам с точки зрения определенного (всегда до конца не понятного, но признанного нами безусловно ценным) лица (точки повествования и/или главного героя). Отсюда ясно, что, анализируя словесный материал, мы уже тем самым признаем присутствие в Мироздании определенных законов и определенного смысла, которые находят свое выражение в самом произведении. Поэтому претендуя на какой-либо анализ литературного текста, исследователь должен ответить на два вопроса: что является объектом его исследования (художественный текст, произведение, дискурс и пр.), и с какой целью проводится его анализ» [1, с. 18].

Варианты ответов на эти вопросы таковы:

- художественный текст есть объективация духа (романтики),
- произведение бесцельно, эстетическая деятельность есть игра (Г. Х. Гадамер, В. Фриче, постструктурализм),
- художественное создание есть отражение общественной реальности (социологическая школа – В. Перверзев),
- поэтический текст есть систематический набор определенных художественных приемов (формалисты – В. Шкловский),
- перевод на новый вербальный уровень мифа (И. Франк-Каменецкий),
- сформулированная в пространстве и времени точка зрения на мир (М. Бахтин),

– свободный акт художественного сотворчества человека Богу (Н. Бердяев)

– особым образом организованная словесная структура, моделирующая действительность (Ю. М. Лотман) и др.

При любом ответе «необходимо признание положительного отношения этого текста и бытийной точки самого исследователя к Смыслу бытия; в противном случае исследование не может быть проведено, так как ответ, формирующий отрицательное отношение к смыслу (текста и цели исследования) снимает саму необходимость и возможность литературоведческого анализа» [1, с. 19].

Все существующие литературоведческие школы и концепции можно разделить на два типа, в соответствии с доминирующим вариантом подхода к восприятию и анализу текста, при котором значение текста замыкается на:

1) внутреннюю структуру текста (фольклористика, стилистика, герменевтика текста, сравнительное литературоведение, литературная биография, генетическое литературоведение, культурно-исторический метод, мифолого-этнографическое литературоведение, историко-археологическое («палеонтологическое») литературоведение, психоаналитический метод анализа литературного произведения (фрейдистский и юнгианский методы), экзистенциальная критика («персонализм»).

2) какой-либо внетекстовый фактор (включая и «другой текст») (морфологическое литературоведение, стиховедение (включая ритмику, метрику, фонику и т. д.), структурно-семиотический анализ, постструктурализм (деконструктивизм)).

Сегодня на постсоветскую филологическую мысль, в условиях политической свободы и отсутствия внутреннего идеологического давления, сильнейшее влияние оказывают западноевропейские и американские литературоведческие традиции, особенно – неосоциологическая, неофрейдизм («гендерное» литературоведение), неокультурологическая, неомифологическая, нарратология, постструктурализм и деструктивизм: научные принципы живут только в условиях диалогического противостояния другим научным принципам, а выживают, лишь оказываясь дееспособными в условиях их практического применения. Но только взаимодействием дело не ограничивается. Появляются в литературоведении и совершенно новые подходы к изучению художественных текстов.

Новым взглядом на изучение литературы стал системно-синергетический подход [3], акцентирующий внимание на порождении смысла и саморегуляции системы «литература». Смыслом М. М. Бахтин назвал «ответы на вопросы». «В "литературе" смысл не сводится к сумме

элементов системы. Смысл в системе "литература" возникает как результат превращения текста в художественное произведение» [3, с. 250].

Синергетика – «... теоретическая основа естественных и гуманитарных наук, связанная с идеями системности, нелинейности, нестабильности и способности систем к самоорганизации. Для интерпретации системы "литература" синергетика важна потому, что помогает понять ее динамический характер. Акцент в этом случае становится на новых, эмерджентных свойствах элементов, которыми они ранее вне системы не обладали. Таким свойством является *превращение текста в художественный текст, т. е. в художественное произведение*» [3, с. 8–9] (курсив авторов – А. Р.).

Новые методы не исключают старых. Каждый метод в литературоведении имеет свою специфику. Разные эпохи, авторы, жанры и стили открываются благодаря тому или иному типу истолкования. Литературоведение как единая наука существует сегодня в виде множества разных школ и методов, находящихся в состоянии скрытой или явной борьбы друг с другом, иногда дополняющих, а иногда – исключаящих друг друга. Выяснение связей между этими концепциями, нахождение определенного смыслового интеграла позволяет выстроить реальную научную парадигму, оказывается насущной необходимостью, которая определяет смысл и будущий результат любого конкретного филологического исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баршт К. А. Современное русское литературоведение : программа курса [Электронный ресурс] / К. А. Баршт. – Режим доступа : <http://trudov.neosee.ru/119203>.
2. Виноградов В. В. Проблема авторства и теория стилей / В. В. Виноградов. – М., 1961.
3. Зинченко В. Г. Литература и методы ее изучения. Системно-синергетический подход : учеб. пособие / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кирнозе. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 280 с.

Сорока Т. В.
(м. Ізмаїл)

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АКсіОНОМЕНІВ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Запропонована методика дослідження системно-структурних особливостей слів на позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей віддалено споріднених та неспоріднених мов передбачає детальну характеристику процедури їх формалізованого аналізу.

Матеріалом дослідження виступають організації *аксіономенів*¹ сучасних української, англійської та французької мов, які кваліфікуються як ціннісно-зумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру.

Для вибору матеріалу дослідження лексичної семантики, вводимо формальний, суто мовний критерій – віднесеність слів, які аналізуються, до однієї частини мови – іменника, що дає змогу визначити й описати їхню семантику за допомогою: матричного аналізу семної структури аксіономенів при побудові таблиць на першому етапі класифікації матеріалу; опису та комплексного аналізу співвідношень аксіономенів сучасних української, англійської та французької мов, їхніх зв'язків та особливостей.

Матричний метод представлення семантичних відношень між аксіоіменниками трьох мов розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об'єктів аналізу, а матриця – моделлю систем семантичних зв'язків, з одного боку, та семантичною структурою аксіолексики, з іншого. Ця модель фіксує семантичні зв'язки між словами на позначення цінностей у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) позначається співвідношення аксіономенів та їхніх значень. Місця аксіономенів в матриці строго фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а моносеманти – в рідко заповнених місцях. Разом з тим функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини матриці, а також віддаль між реєстровими словами та напрям по якому розміщені останні. В порівнянні з тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику мови, відображає

¹ *аксіономен* (від грецького *ἀξία* – «цінність» і латинського – *nomēn* – «ім'я, назва») є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення найменування цінності.

взаємовідношення плану змісту й плану вираження аксіономів, а топографічний спосіб розміщення в ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. У парадигматичному аспекті семема вже не є найпростішою й неподільною, оскільки має свою структуру і містить ряд компонентів.

На позначення компонентів змісту семемі використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфимцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні вводимо термін *генералізована сема* (ГС), під якою розуміємо семантично-похідну ознаку, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семемі і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці.

Структурування аксіолексикі трьох мов передбачає виділення її складу й внутрішньої організації, внаслідок чого відбувається поділ досліджуваної лексики на лексико-семантичні угруповання та встановлюються певні синтагматичні й парадигматичні зв'язки між ними.

Процедура збирання фактичного матеріалу та визначення семного складу лексичних значень аксіоіменників полягає в таких послідовних етапах:

1) з тлумачних словників української, англійської та французької мов за допомогою прийому суцільної вибірки виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні вказівки на форми і засоби передачі аксіологічного знання, внаслідок чого укладається картотека мовного матеріалу. Зазначимо, що спочатку формується попередній перелік слів на позначення конвенційних аксіономів, які виступають конституційно-гарантованими або затвердженими Загальною декларацією прав людини соціальними феноменами української (*життя, честь, гідність, держава, суверенітет, мова, людина, здоров'я, недоторканність, безпека, свобода, мир, праця, освіта, культура, релігійність, право, порядок, закон*), англійської (*life, liberty, security, law, sovereignty, equality, privacy, honour, freedom, worship, personality, dignity, health, well-being, education, respect, religiosity, culture, order, peace*) та французької (*souveraineté, vie, liberté, sûreté, droit, personnalité, égalité, honneur, religion, dignité, santé, grâce, travail, éducation, respect, paix*) національних спільнот. Далі до цього списку слів застосовується метод ступінчастої ідентифікації [1], який дозволяє визначити лексико-семантичну групу як сукупність одиниць, що тлумачаться через одні й ті ж

слова-ідентифікатори [2, с. 107]. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів через типові ідентифікатори (термін Е. В. Кузнецової) до слів з максимально узагальненим характером і проводиться до тих пір, поки в зіставлюваних тлумаченнях не виникне ситуація взаємної ідентифікації, яка сигналізує про те, що подальший розклад значень за допомогою слів тієї ж мови неможливий. Кінцеві ідентифікатори приймаємо за лексичні одиниці на позначення цінностей, що містять стійкі комплекси семантичних компонентів, які існують в інших аксіономенах досліджуваної мови;

2) за одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний склад та семантика слів на позначення цінностей окремо в кожній досліджуваній мові;

3) на основі аналізу словникових дефініцій моделюються три спеціальні мовні матриці, де по вертикалі розташовуються списки аксіономенів (лексичний склад), а по горизонталі – їхній семний склад (ГС). При цьому в одній клітинці матриці розміщується лише одне слово. Наявність спільної ГС у лексичних значеннях аксіономенів позначається знаком (+);

4) списки слів та ГС, що в сукупності формують інструментарій матриці, групуються по спадній залежно від кількісного вираження ГС. Таке топографічне розташування на площині сприяє максимальній концентрації слів на позначення цінностей в одному з кутів матриці і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому;

5) за кількістю ГС фрагмент лексики, що вивчається, поділяється на три лексико-семантичні угруповання як самостійні системно-структурні об'єднання слів, що характеризуються тісними взаємовідносинами з іншими лексико-семантичними угрупованнями: від аксіономенів з найвищим, середнім ступенем полісемії до моносемічних, а його семний масив розбивається на підмножини залежно від частоти вживання ГС.

Розгляд співвідношень окремо полі- та моносемічних аксіономенів в межах лексико-семантичних угруповань, їх взаємозалежності й взаємообумовленості дає можливість не лише всебічно проаналізувати і описати групи іменників на позначення цінностей окремо в українській, англійській та французькій мовах, а й провести міжмовне типологічне зіставлення з метою виявлення кореспонденцій (від англ. *correspondence*, укр. *співвідношення, відповідність*), що визначаються на основі спільності ознак та відмінних рис їх лексичної семантики. Зіставне вивчення мовних явищ спирається на попередню обробку мовних фактів шляхом їх одноманітного опису для встановлення максимально можливої співвимірності матеріалу досліджуваних мов, а також виділення

релевантних для зіставлення ознак, в основі яких лежать кількісні та якісні параметри, тобто ступень полісемії виділених слів та характер їхнього семного складу.

Отже, представлення аксіономенної лексики української, англійської та французької мов у вигляді матриць дає можливість не лише виявити спільні і специфічні властивості її системно-структурної організації, а й провести на цій основі типологічне зіставлення, яке сприяє розкриттю глибинної лексичної семантики аксіономенів, виділенню тонких міжмовних зв'язків і передачі тлумачення слів-еквівалентів у віддалено споріднених та неспоріднених мовах.

Через зв'язки між лексико-семантичними угрупованнями видається перспективним вийти на всі лексико-семантичні системи ціннісних парадигм українського, англійського та французького мовних соціумів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы металингвистики. – Л. : ЛГУ, 1973. – С. 84–95.
2. Попова З. Д. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.

*Спічка А. Г.
(м. Слов'янськ)*

ВИКОРИСТАННЯ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ ІНШОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СТУДЕНТАМИ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

У сучасних умовах розширення ділових, професійних, культурних зв'язків з іноземними країнами, постійного зростання інформаційного потоку виникає потреба якісної підготовки спеціалістів з підвищеним комунікативним рівнем володіння іноземною мовою, зокрема англійською, німецькою мовами. У таких умовах **актуальним** виявляється надання творчої автономії, самоактуалізації студентам, які вивчають іноземну мову як спеціальність. Такий підхід щодо підвищення ефективності процесу навчання іноземної мови базується на організації й проведенні самостійної індивідуальної роботи студентів оскільки самостійна робота є однією з форм організації навчального процесу.

Проблеми формування професійної компетенції майбутнього фахівця іноземної мови, а саме комунікативної, методичної, соціокультурної шляхом самостійної, індивідуальної роботи були й залишаються предметом багатьох досліджень. Надання творчої автономії студентам у процесі навчання іноземної мови в рамках комунікативного підходу вивчається в Україні видатними вітчизняними вченими, методистами такими як О. Б. Тарнопольський, Н. Ф. Бориско, С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич та інші, а також іноземними вченими Т. Hutchinson, А. Waters. Знання, які студенти отримують самостійно шляхом особистого міркування, дій, спираючись на теоретичні знання іноземної мови, є більш міцними. Розуміння знань завжди пов'язано з результатами його самостійної роботи.

Метою нашого дослідження є розглянути деякі аспекти значимості використання домашнього читання іншомовних художніх творів. Домашнє читання ми розглядаємо як один із видів організації читання. Домашнє читання, на думку вченого Г. Є. Мальковського, це специфічний автономний аспект навчальної діяльності студентів. Залучення домашнього читання іншомовних художніх творів у навчальний процес сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, посилює їхній інтерес щодо розвитку соціокультурної компетенції, розвиває здатність мовного самоконтролю, розвиває вміння читати та розуміти текст художнього іншомовного твору, використовуючи мовну здогадку з опорою на контекст.

Згідно навчальним робочим програмам з фахової дисципліни «Практики усного та писемного мовлення (німецька мова)» домашнє

читання німецькомовної художньої літератури як вид самостійної роботи пропонується студентам починаючи з першого курсу. Це є адоптовані німецькомовні художні твори, а саме новели Стефана Цвейга (*Stefan Zweig. Novellen*): „*Die Gouvernante*“, „*Episode am Genfer See*“, „*Die unsichtbare Sammlung*“. За змістом новел складено вправи та завдання, зміст яких спрямовано на розкриття та опанування ідейно-змістових сторін художнього твору як явища культури. Лексичні вправи спрямовані на переклад речень з української мови на німецьку мову з використанням та закріпленням нових лексичних одиниць новел. Завдання та вправи мають за мету сприяти розвитку вмінь студентів формувати, формулювати й висловлювати власні судження та оцінку стосовно дій та поведінки героїв новел.

Студентам старших курсів пропонуються для домашнього читання оригінальні, неадоптовані німецькомовні художні твори видатних німецьких письменників, а саме *Thomas Mann* „*Buddenbrooks*“, *Hermann Hesse* „*Peter Camenzind*“, *Rolf Ulrici* „*Der Landarzt*“ та інші.

Таким чином, застосування домашнього читання іншомовних художніх творів як одного з видів самостійної роботи студентів мовних спеціальностей є однією з умов оволодіння ними навичками та вміннями іншомовної мовленнєвої комунікації на базі набутої системи знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караєва Т. В. Ставлення викладачів і студентів до автономії у процесі навчання англійської мови / Т. В. Караєва // Іноземні мови. – 2004. – № 1. – С. 36–38.
2. Мальковский Т. Е. Домашнее чтение на английском языке в неязыковых вузах. / Т. Е. Мальковский // Іноземні мови. – 2005. – № 4. – С. 28–30.
3. Hutchinson T. English for Specific Purposes. A learning-centered approach / T. Hutchinson, A. Waters / Cambridge University Press, 1987. – 183 p.

Тищенко К. А.
(м. Слов'янськ)

«ФІЛОЛОГІЧНИЙ МЕТОД» І СФЕРА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Сучасна компаративістика характеризується пильною увагою як до теорії, так і до практики реконструкції; її цікавить поступовий перехід від зовнішньої реконструкції до реконструкції внутрішньої [3, с. 68].

Внутрішня реконструкція протиставлена зовнішній принциповою різницею їх емпіричної бази [5, с. 48]. Внутрішня реконструкція свідомо обмежена матеріалом конкретної мови в її історичному розвитку. Вона спрямована на аналіз відповідностей у межах даної мови, на розкриття внутрішніх зв'язків і відносин між елементами лише даної мовної системи в статичному й динамічному аспектах. Матеріалом же зовнішньої реконструкції є факти споріднених мов [3, с. 69].

Методика зовнішньої реконструкції, на відміну від різнотипної суми прийомів внутрішньої реконструкції, характеризується уніфікованою технікою дослідження. У своїй типовій схемі процедур зовнішня реконструкція містить: 1) зіставлення однакових чи близьких за своєю семантикою одиниць; 2) визначення системних кореспонденцій у їх матеріалі; 3) встановлення хронологічного співвідношення між матеріалом порівняльних одиниць і 4) виведення праформи [5, с. 48].

Для методики внутрішньої реконструкції важливим є факт існування у синхронно засвідченій мовній системі явищ, що відображають різні етапи історії даної системи. Ця методика охоплює цілу сукупність різних за своїм характером прийомів: 1) прийом системного відновлення відсутніх ланок; 2) прийом типологічних імплікацій; 3) прийом аналізу пережитків [5, с. 49–50]. У випадку вивчення мов з тривалою писемною традицією різновидом методики внутрішньої реконструкції може виступати «філологічний метод» [там же, с. 50].

«Філологічний метод» заснований на аналізі давніх писемних пам'яток, у яких знаходять ті мовні форми, що мають значення для наступної історії мови. Очевидно, що цей метод дозволяє будувати архетипи шляхом відповідної інтерпретації елементів писемного тексту. На наш погляд, основними прийомами «філологічного методу» є: 1) критика (рецензування) рукопису; 2) атрибуція та інтерпретація тексту; 3) класифікація текстів (рукописів, видань) [9, с. 412].

Якщо зважати на досить обмежену сферу використання «філологічного методу», а також на той факт, що онтологічна природа мовних явищ, відновлених за писемними пам'ятками, потребує витлумачення завдяки залученню даних сучасного мовного стану, то його

незначне місце у порівняльно-генетичних дослідженнях є досить очевидним [5, с. 47–48].

Отже, якщо зовнішня і внутрішня реконструкції дозволяють встановити відносну хронологію мовних явищ, то «філологічний метод», заснований на даних з давніх писемних пам'яток, – абсолютну [9, с. 412].

Як відзначив В. В. Іванов, загальноприйнятим є твердження про те, що історія мови зафіксована в давніх писемних пам'ятках і в сучасних діалектах [4, с. 52]. Але чи можлива побудова історії мови на основі даних писемних пам'яток як основному джерелі знань? Ще з часів О. О. Шахматова відоме твердження, що така побудова можлива лише при ретроспективному вивченні сучасних територіальних діалектів і що пам'ятки писемності, унаслідок традиційності письма, не дають змоги реконструювати історію народнорозмовної мови в тій її різноманітності, яка була характерною для неї в різні історичні епохи й на різних територіях поширення мови [12, с. 22, 36; 10, с. 11, 183, 191; 11, с. 166].

Проте навряд чи можна спростувати твердження про те, що ретроспективне вивчення сучасних діалектів дає змогу встановити в їхній системі різночасові мовні явища, визначити відносну хронологію їхнього розвитку, протиставити за цими явищами різні територіальні одиниці, але не дає змоги ні встановити абсолютну хронологію розвитку тих чи інших явищ, ні зв'язок їх у єдиній системі в тій чи іншій територіальній одиниці на певному етапі її розвитку, ні співвідношення явищ у різних територіальних одиницях у певний історичний період. Отже, на основі ретроспективного вивчення сучасних діалектів неможливо створити історичну діалектологію, а значить, й історію мови в цілому. Необхідно залучати давні писемні джерела, але такі джерела повинні відповідати певним вимогам, а підхід до них і до інтерпретації відбитих у них мовних явищах повинен спиратися на певні принципи. Ці принципи пов'язані з джерелознавчим підходом до залучуваного писемного джерела [4, с. 52; 7, с. 10].

Загалом можна ствержувати, що будь-яка пам'ятка писемності минулої доби може слугувати джерелом наших знань про історію мови – справа лише в тому, які відомості про цю історію можна отримати при її вивченні [1, с. 20]. А це пов'язане з визначенням лінгвістичної змістовності й лінгвістичної інформативності певної пам'ятки, тобто з тим, що є предметом лінгвістичного джерелознавства. Якщо прийняти дефініцію С. І. Коткова, що лінгвістична змістовність – це сукупність лінгвістичних даних, наявних у джерелі та визначених його змістом і його відношенням до того чи іншого лінгвістичного утворення (мови, наріччя, говору), а лінгвістична інформативність – це ступінь прямого чи безпосереднього відображення в джерелі його лінгвістичної змістовності [7, с. 10], то стає очевидним: вивчення історії мови за пам'ятками

писемності передбачає насамперед чітке уявлення лінгвіста про те, з яким писемним джерелом він має справу.

Кожна пам'ятка як джерело лінгвістичних даних визначається трьома параметрами: часом її створення, територією, на якій її було написано чи переписано, й особою переписувача або переписувачів, які її написали чи переписали. Ця характеристика передбачає принциповий зв'язок з тими мовними особливостями, які отримали відображення в аналізованій пам'ятці, з їхнім часовим і територіальним приуроченням. Можна уявити ідеальний випадок, коли відомі точна дата створення пам'ятки, місце, де її було написано чи переписано й особа писця як жителя певної місцевості. У цьому разі мовні особливості, відображені в пам'ятці, достатньо визначаються і за часом, і за територією. Але такі ідеальні випадки не є типовими: часто невідомими є точна дата створення пам'ятки, досить узагальнено визначається місце її написання, невідома й особа писця [там же, с. 15; 6, с. 6].

Здійснюючи лінгвістичний аналіз пам'ятки, створюючи її монографічний опис у лінгвістичному аспекті, історик мови, як відзначала Л. П. Жуковська, стикається з великими труднощами, пов'язаними передусім з нерозробленістю методики проведення такого аналізу, з неясністю того, як реконструювати фонетико-фонологічну, морфологічну й синтаксичну системи діалекту, відображеного в пам'ятці, у їхній цілісності, у сукупності постійних і змінних їхніх елементів [2, с. 15].

Враховуючи наявність у мові постійних і змінних елементів, можна стверджувати, що лінгвістична змістовність давньої східнослов'янської пам'ятки визначається тим, як у ній відображена система мови, якою написано текст; і з цього погляду зору будь-яка давня пам'ятка – літопис, житійний твір, проповідь чи ділова грамота – характеризується тим, що в ній фіксуються постійні елементи мовної системи. Але водночас різні пам'ятки, що належать до різних жанрів чи типів писемності, різною мірою відбивають змінні елементи цієї системи та явища діалектної її реалізації в народнорозмовній мові. Це означає, що лінгвістична інформативність різних пам'яток писемності є різною [2, с. 18; 7, с. 34].

З цього погляду важливо брати до уваги не лише час, місце написання пам'ятки й особу писця, а й її змістовний бік, жанр, належність до певного типу писемності. Останнє дає змогу істориком мови передбачати, яку лінгвістичну інформацію він може отримати внаслідок аналізу цієї пам'ятки. Саме за ступенем лінгвістичної інформативності діловій писемності, як відзначав С. І. Котков, властивий найбільший ступінь такої інформативності, і тому саме на матеріалі ділової писемності доцільно будувати уявлення про історію народнорозмовної мови [7, с. 34]. На вагоме значення творів ділової писемності для відтворення історії

загальнонародної мови вказував, зокрема, й В. М. Русанівський [1, с. 48–50].

Матеріал давніх писемних пам'яток, як справедливо зазначила І. М. Рябініна, став важливим джерелом історичної фонетики й історичної граматики східнослов'янських мов завдяки традиції, яка пов'язує мову цих пам'яток з сучасними східнослов'янськими мовами в сукупності їхніх говорів [8, с. 148].

Проведений нами лінгвістично-історичний аналіз показав, що співвідношення переваг зовнішньої і внутрішньої реконструкції останнім часом дещо змінилося. Можливості внутрішньої реконструкції високо оцінені у зв'язку з досягненнями у вивченні історії окремих мов. Через це в сучасних порівняльно-генетичних дослідженнях свідчення внутрішньої реконструкції є досить вагомими. Залишається обмеженою лише сфера використання «філологічного методу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М. А. Історія української мови : Фонетика // Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. – К. : Наук. думка, 1979. – 367 с. – Бібліогр. : С. 346–364.
2. Жуковская Л. П. Текстология и язык древнейших славянских памятников / Жуковская Л. П. – М. : Наука, 1976. – 368 с.
3. Журавлев В. К. Внутренняя реконструкция / В. К. Журавлев // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей : теория лингвистической реконструкции. – М. : Наука, 1988. – С. 68–90.
4. Иванов В. В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка / Иванов В. В. // Филол. науки. – 1992. – № 4. – С. 52–61.
5. Климов Г. А. Вопросы методики сравнительно-генетических исследований / Г. А. Климов / отв. ред. В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1971. – 87 с.
6. Котков С. И. Лингвистическое источниковедение и история русского языка / Котков С. И. – М. : Наука, 1980. – 224 с. – Библиогр. : С. 222–223.
7. Котков С. И. Южновеликорусское наречие в XVII столетии / Котков С. И. – М. : Наука, 1983. – 204 с. – Библиогр. : С. 232–233.
8. Рябініна І. М. Джерела дослідження історії мови в українському та російському мовознавстві ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. / І. М. Рябініна. – Слов'янськ : Видавець Маторін Б. І., 2011. – 174 с.
9. Тищенко К. А. До питання про види лінгвістичної реконструкції / Тищенко К. А. // Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах : матеріали ІІ Міжнародної конф. 14–15 квітня 2005 р. // упорядник Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – С. 411–414.

10. Шахматов А. А. Курс истории русского языка (читан в С.-Петербургском ун-те в 1908–9 уч. г.) : Введение / Шахматов А. А. – 2-е [литограф.] изд. – СПб., 1910 – 11. – Ч. 1. – 407 с.

11. Шахматов А. А. Несколько заметок об языке псковских памятников XIV–XV в. (По поводу книги «Николай Каринский. Язык Пскова и его области в XV веке». СПб., 1909) / Шахматов А. А. // Журн. м-ва нар. просвещения. – 1909. – Ч. 22. – № 7. – С. 105–177.

12. Шахматов А. А. Описание Лекинского говора Егорьевского уезда Рязанской губернии / Шахматов А. А. // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности. – 1913. – Т. 18. – Кн. 4. – С. 175–186.

*Федина Е. В.
(г. Днепр)*

ОПИСАНИЕ ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ПОЛЕВОГО ПРИНЦИПА

Особое распространение в современной лингвистике получил полевой подход описания явлений языка. Он распространяется на широкий круг явлений: парадигматические, синтаксические, грамматические, грамматико-лексические поля. Научная деятельность в этом направлении представлена работами А. Гулыги [2, с. 57], Г. Ипсена [3, с. 30], В. Адмони [1, с. 42] и др.

Современные изыскания в области языкового поля демонстрируют важность полевых моделей, которые представлены в виде непрерывной совокупности полей. Концепция периферии способна решить вопросы, прежде неразрешимые в пределах привычной стратификационно-уровневой концепции. Она не только способна дать содержательное объяснение, но и обладает методологической целостностью, так как полевой принцип можно применять для общего анализа явлений русского языка и его подкатегорий.

Особую актуальность в современной теории и методологии языкознания, в связи с обращением лингвистики к изучению языка в его реальном функционировании, приобретает функциональный подход (ср. такие направления, как теория речевых актов, когнитивная лингвистика, лингвистическая типология, прагматика, лингвистика текста, социолингвистика, психолингвистика). К этому кругу идей относится и функциональная грамматика. Функциональное направление в грамматике существует в богатстве и разнообразии течений и школ (Г. Крюк, Ю. Степанов, Н. Шведова, Д. Шмелев и др.)

Интересным для современного языкознания представляется одно из направлений функциональной грамматики, базирующееся на понятии функционально-семантического поля (в дальнейшем будем придерживаться термина «функционально-семантическое поле» (ФСП), т. к. оно отражает и сущность определенной подсистемы языка, и ее собственную структуру. Этот аспект функциональной грамматики направлен на дескрипцию функций строения языка (грамматических форм, синтаксических конструкций, лексики) в их взаимодействии с соответствующей средой.

Термин «поле» многофункциональный. В силу этого важно обобщить различные концепции поля и вывести единую общую теорию поля в лингвистике (А. Бондарко, Ю. Масловой, М. Павлова, Л. Деже, В. Адмони, Е. Гулыги, Е. Шендельса, Н. Гухмана, Г. Щура, И. Мещанинова и др.).

В лингвистических энциклопедических изданиях «поле» дефинируют как «совокупность языковых единиц, которые объединены целостностью содержания явлений» [7, с. 380–381].

Аналогичных взглядов по поводу «поля» придерживается Г. Щур. Он рассматривает поле как определенную функционально-инвариантную группу слов, которой свойственно наличие обобщающего (инвариантного) признака и определенной коммуникативной или структурной функции [6, с. 97]. Особенность поля – это объединение в своем составе разнородных языковых средств, которые принадлежат к различным классам или языковым уровням. Поле имеет чёткую конфигурацию – ядро/периферия с максимальной концентрацией полеформировальных признаков в центре и частичное наличие этих признаков при вероятном послаблении их интенсивности на периферии [1, с. 42].

От ядра к периферии движение происходит постепенно, выделяются некоторые периферийные зоны, по-разному десантированные от ядра. Понятие конфигурации также имплицитно подразумевает наличие некоторых группировок элементов внутри определенной численности, отношения в структуре пересекаются, связи налаживаются.

Семантическое поле – это комплексы ассоциативных значений, которые непроизвольно всплывают при восприятии данного слова. Они предполагают сложный процесс подбора необходимого «ближнего по сути значения слова» из общего семантического поля.

Как известно, слова не всегда имеют постоянные значения и, если бы слово всегда было однозначным постоянным, то стало бы невозможным совершать переход к коннотативному смыслу, т. е. к индивидуальным связям слова, соответствующим аффективному состоянию человека непосредственно в момент выбора.

Учёными выделяются внешние и внутренние связи слов. Внешние – это когда слово способно вызвать в памяти определённый элемент наглядной ситуации (*курица – яйцо, чашка – вода*). К внутренним можно отнести: 1) связи сходства – *дверь, ручка; лук, чеснок*; 2) контрастивные связи – *белый, чёрный; утро, вечер*; 3) родовидовые связи – *Венера – звезда, ложка – столовый прибор*.

Дети дошкольного возраста используют наглядные связи. У детей немного постарше за словами, называющими предметы домашнего обихода, возникают категориальные связи (*рубашка, брюки – одежда*).

Каждое слово подкрепляет система следующих связей: звуковые, ситуационные и понятийные.

Существует также методика Ч. Осгуда [5, с. 68], получившая название методики семантической дифференциации, основная идея которой говорит о том, что значение возможно оценить, разместив слово на любом промежутке шкалы между двумя прилагательными с

антонимичным значением: *добрый – злой, большой – маленький* и т. д. После чего необходимо сопоставить (также количественно) его место на различных шкалах.

А. Лурия для изучения семантических полей предлагает использовать физиологический метод [4, с. 47]. Он построен на условно-рефлекторной методике (условно-рефлекторные реакции следуют за болевыми раздражителями). В качестве индекса использовалась реакция расширения и сужения сосудов. После фиксации физиологических показателей (реакции сосудов, температуры тела, двигательной системы, зрачков), болевой сигнал убирается и поочередно предъявляются группы слов: нейтральные по отношению к исходному слову, похожие по звучанию или смыслу на исходник.

Например, при слове *мышка* всплывают похожие по звучанию связи (*малышка, пышка, крышка*). Как следствие, на это слово всплывают ситуационные связи (*мышка – сыр, кошка* и т. д.), понятийные связи (*мышка – домашний вредитель, живое, в отличие от неживого*, и т. п.).

В идеале все перечисленные связи, являются доминантами в различных условиях. У взрослого человека почти всегда возникает торможение звуковых связей слова. Сознание взрослого находится отвлечённым от звуковых связей, что говорит о следующем: вряд ли кто-нибудь, услышав слово *мышка*, соотнесёт его со словом *крышка*. Взрослый человек отвлечён от подобных звуковых ассоциаций и применяет более существенные смысловые связи. Безусловно, доминирование принадлежит как семантическим связям, так и ситуационным, и понятийным. Однако всегда существует выбор необходимого значения из множества существующих вариантов. Когда человек слышит слово, в сознании с неодинаковой вероятностью всплывают различные значения слова.

Исходя из изложенного, слово – это потенциальная сеть многомерных связей, которые могут быть звуковыми, ситуационными, понятийными. Как правило некоторые связи вытесняются (чаще образные), а другие доминируют (смысловые). Поэтому процесс выбора приобретает селективный, избирательный характер и проходит в пределах семантических смысловых связей. Существуют такие состояния сознания (например, при утомлении), когда нарушается избирательность, уравнивается возбудимость разных связей, вследствие чего выбор нужного слова из множества вариантов становится трудным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания / В. Г. Адмони. – М., 1994. – 152 с.
2. Гулыга А. В. Русская идея как постсовременная проблема / А. В. Гулыга. – М., 1979. – 512 с.

Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства

3. Ипсен Г. Ю. Древний восток и индоевропейцы / Г. Ю. Ипсен. – Гейдельберг, 1924.
4. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М., 2007. – 320 с.
5. Осгуд Ч. Измерение смысла / Ч. Осгуд. – М., 1957.
6. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. – М., 1974. – 256 с.
7. Ярцева В. Н. Историческая морфология английского языка / В. Н. Ярцева. – М., 1990. – 194 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ананьян Еліна Львівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Біличенко Ольга Леонідівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Богданова Євгенія Валеріївна – викладач кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

Вусик Ганна Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та слов'янської філології факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ).

Габідулліна Алла Рашатівна – доктор філологічних наук, професор кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут).

Гаврилова Вікторія Вадимівна – аспірантка кафедри загального мовознавства та слов'янської філології факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ).

Глуценко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Голуб Олена Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Гохберг Ольга Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Денисова Анжеліка Сергіївна – аспірантка кафедри загального мовознавства та слов'янської філології факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ).

Жуйкова Маргарита Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики ДВНЗ «Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки» (м. Луцьк).

Загнітко Анатолій Панасович – член-кореспондент НАН України, професор, доктор філологічних наук, завідувач кафедри загального та

прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Загнітко Надія Геннадіївна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Капніна Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Колесніченко Олена Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут).

Колесов Володимир Вікторович – доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови Санкт-Петербурзького державного університету ((м. Санкт-Петербург).

Коротяєва Ірина Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Лінич Вікторія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ).

Маторін Борис Іванович – старший викладач кафедри російської мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Маторіна Наталя Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Мовчун Лариса Вікторівна – кандидат філологічних наук Інституту української мови НАНУ (м. Київ).

Мокра Ольга Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької та іспанської мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Бахмут).

Орел Анна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Піменова Марина Володимирівна – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов Ленінградського державного університету імені О. С. Пушкіна (м. Санкт-Петербург).

Піскунов Олександр Вікторович – старший викладач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Полуктובה Анастасія Юріївна – викладач кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

Понкратова Валентина Миколаївна – викладач кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

Проскурін Іван Андрійович – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр» російсько-українського відділення філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Роман Вікторія Володимирівна – старший викладач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Рубан Алла Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Рябініна Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Сорока Тетяна Вячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу ДВНЗ «Ізмаїльський державний гуманітарний університет» (м. Ізмаїл).

Спічка Антоніна Гаврилівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Тищенко Катерина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Федіна Олена Володимирівна – аспірант кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців ДВНЗ «Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара» (м. Дніпро).

Цапенко Інна Олександрівна – здобувач ступеня вищої освіти «Бакалавр» англо-німецького відділення філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Шановні науковці, молоді вчені, аспіранти, здобувачі, студенти!

Кафедра германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ Донецької обл., Україна) започаткувала проведення науково-практичних конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства. У 2010 р. проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Методи лінгвістичних досліджень» (18–19 листопада 2010 р., м. Слов'янськ), у 2013 р. – «Методологія та історіографія мовознавства» (23–25 травня 2013 р., м. Слов'янськ).

З 2016 р. кафедра германської та слов'янської філології оголошує про започаткування періодичних науково-практичних Інтернет-конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства. За результатами роботи конференцій матеріали тез доповідей будуть публікуватися в мережі Інтернет.

Робочі мови конференції – слов'янські й англійська.

Тему, напрямки роботи чергової конференції, а також детальну інформацію щодо її організації можна знайти на сайті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» на сторінці [Загальна інформація про конференцію.](#)

Для того щоб узяти участь у роботі чергової конференції, необхідно виконати пункти, зазначені на сторінці [Умови участі в конференції.](#)

Матеріали (списки учасників, теми їх доповідей і безпосередньо тексти доповідей) поточної Інтернет-конференції можна буде побачити вже в перший день її проведення в розділі [Архів конференцій.](#)

Для участі в наступній Інтернет-конференції **«Актуальні проблеми лінгвістичної методології та історіографії як найважливіших галузей науки про мову»** необхідно до **10 жовтня 2017 р.** виконати такі кроки:

1) детально ознайомитися з Вимогами до оформлення тез доповідей;

2) підготувати необхідні наукові матеріали;

3) підготувати файл-заявку учасника конференції (шаблон заявки є на сторінці Заявка на участь у конференції);

4) надіслати на адресу metody.slv@gmail.com у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc наукові матеріали, сформовані відповідно до вимог: файл «Іванов_І.І._заявка» і файл «Іванов_І.І._тези». При надсиланні матеріалів у темі повідомлення необхідно зазначити «На конференцію».

Виконавши зазначені кроки, Вам залишиться чекати на on-line опублікування матеріалів конференції.

Увага! Погоджуючись узяти участь у нашій Інтернет-конференції, автори висловлюють згоду на опублікування матеріалів своїх доповідей у мережі Інтернет. При використанні матеріалів конференції третіми особами посилання на автора є обов'язковим! Передрук матеріалів можливий лише зі згоди автора публікації!

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОПОВІДЕЙ

Редактор Word, шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал 1 (41 рядок на сторінці), абзац півтора сантиметри, розмір берігів – по 3 сантиметри праворуч, ліворуч, зверху й знизу. Посилання на літературу даються із вказівкою номера джерела в алфавітному списку; після номера джерела ставиться кома, потім мала буква с із крапкою: [14, с. 32]. Примітки даються внизу сторінки, використовуються індекси із суцільною нумерацією.

Прізвище автора й ініціали, що йдуть за ним, даються жирним курсивом з вирівнюванням праворуч, під прізвищем у дужках жирним курсивом наводиться назва міста: *(м. Київ)*; *(м. Таганрог, Росія)*, *(м. Познань, Польща)* тощо. Нижче у центрі великими буквами жирним шрифтом дається назва доповіді. Потім після пропуску одного рядка йде текст. Після тексту пропускається один рядок і в центрі великими буквами жирним шрифтом набирається слово **ЛІТЕРАТУРА**. Нижче з абзацу з нумерацією за алфавітом подається використана література із вказівкою загальної кількості сторінок для книг і початкової й кінцевої сторінок для статей. Література оформлюється згідно з вимогами, викладеними в наказі ВАК України № 63 від 26.01.2008 р.

Зразок структури тез доповіді

*Іванов І. І.
(м. Київ)*

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Виклад основного матеріалу. Посилання на літературу [1, с. 34].

ЛІТЕРАТУРА

Ілюстративний матеріал набирається курсивом. Розмежуються тире й дефіс. У низці випадків використовується нерозривний пробіл: О. С. Мельничук, Ф. Бопп, Русанівський В. М., Шлейхер А., м. Київ, с. 5, С. 12, 380 с., 256 р., № 4, т. 6, Т. 2, Вип. 17, вип. 3, Ч. 2, ч. 3, і т. д., і т. п. тощо.

Орієнтовний обсяг доповіді – від 3 до 5 сторінок.

Доповідь подається в електронному варіанті без нумерації сторінок у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc (у разі використання нестандартних шрифтів просимо надіслати їх додатково).

ЗАЯВКА
на участь у науково-практичній Інтернет-конференції
«Актуальні проблеми лінгвістичної методології та історіографії як
найважливіших галузей науки про мову»
(18–19 жовтня 2017 р.)

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Місце роботи, посада	
Науковий ступінь, учене звання	
Назва доповіді	
Телефон, e-mail	

ДО ЗУСТРІЧІ!

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 року

Відповідальний редактор *В. А. Глущенко*, доктор філологічних наук,
професор

Макет і верстка – *Н. М. Маторіна*, кандидат філологічних наук, доцент

Підписано до друку 18.10.2016 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 9,25.
Тираж 100 прим. Зам. № 920.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел./факс +38 06262 3-20-99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.

